

”Meillä tuli semmonen hyvä suhde”

Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta

Pilvikki Harju

Pro gradu -tutkielma

2016

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: ”Meillä tuli semmonen hyvä suhde” Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta

Tekijä: Pilvikki Harju

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 94

Vuosi: 2016

Tiivistelmä:

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda esille lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta. Lastensuojelun edunvalvonta on lastensuojelulakiin pohjautuvaa lapsen tai nuoren ja edunvalvojan välistä työskentelyä ja kanssakäymistä. Edunvalvojalla on oikeuksia ja velvollisuuksia koskien edunvalvottavia lapsia. Lasta edustaakseen edunvalvojan tulee tavata lasta. Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta ei ole tutkittu Suomessa aikaisemmin, jonka vuoksi tutkimusaihe on tärkeä ja ajankohtainen.

Tutkimuksen avulla pyrittiin selvittämään, miten lapset ja nuoret ovat kokeneet lastensuojelun edunvalvonnan. Tutkimuskysymyksenä oli ”Miten lapset ja nuoret kokevat lastensuojelun edunvalvonnan?” Tutkimuskysymystä lähestyttiin selvittämällä, millaisiin tilanteisiin lapselle on määrätty edunvalvoja, miten lapset kuvaavat yhteistyötä edunvalvojan kanssa ja mitkä ovat edunvalvonnan seuraukset. Tutkimusta varten haastateltiin viittä 12-20 -vuotiasta lasta ja nuorta, joilla on ollut edunvalvoja lastensuojeluprosessin aikana. Haastattelumenetelmänä oli puolistrukturoitu teemahaastattelu, ja aineisto analysoitiin käyttämällä aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Tutkimustulokset osoittavat, että edunvalvonnan lähtötilanne on aikuislähtöinen ja lapset ja nuoret, joille edunvalvojaa haetaan, ovat tietämättömiä sekä edunvalvonnasta että hakuprosessista. Edunvalvontapäätöksen tultua ja edunvalvontasuhteen alettua lapset ja nuoret kokevat lastensuojelun edunvalvojan olevan heille tärkeä ja luotettava aikuinen. Lastensuojeluprosessi ja päätöksentekotilanteet näyttäytyvät lapsille ja nuorille epäselvinä, ja edunvalvojat selkeyttävät tilannetta lapsille ja nuorille. Lasten ja nuorten kokemusten mukaan heidän ja edunvalvojan välille rakentuu luottamuksellinen suhde, jonka vuoksi lapset ja nuoret pystyvät puhumaan henkilökohtaisistakin asioistaan edunvalvojalle. Tutkimuksen mukaan edunvalvojat tapaavat edunvalvottavia lapsia ja nuoria säännöllisesti ja ovat ajan tasalla lasten ja nuorten arkeen ja hyvinvointiin vaikuttavista asioista.

Asiasanat: lastensuojelun edunvalvonta, lasten kokemus, lasten oikeudet, lastensuojeluprosessin päätöksentekotilanteet, suhteen rakentuminen, luottamuksellisuus

Tutkimusmenetelmä: laadullinen tutkimus, puolistrukturoitu teemahaastattelu

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Lapsen oikeudet	5
2.1 Lähtökohdat.....	5
2.2 Lapsen oikeudet häntä koskevassa päätöksenteossa	6
2.2.1 Kuuleminen ja puhevallan käyttö	6
2.2.2 Oikeus saada tietoa	9
3 Lastensuojelun edunvalvonta	11
3.1 Lastensuojelun edunvalvonnan lähtökohdat	11
3.2 Edunvalvontatyön vaiheet lastensuojeluprosessissa	12
3.3 Edunvalvonnan paikat ja tilanteet	13
3.4 Edunvalvojan tehtävät ja rooli.....	16
4 Tutkimuksen toteuttaminen.....	19
4.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset lähtökohdat.....	19
4.2 Tutkimusaineisto ja tutkimusmenetelmät.....	22
4.3 Aineiston analyysi	26
4.4 Tutkimuksen eettisyys	29
5 Lapsi lastensuojeluprosessissa	32
5.1 Edunvalvonnan lähtötilanne	32
5.2 Lastensuojelun päätöksentekotilanteet.....	36
5.3 Oman mielipiteen muodostaminen ja kuulluksi tuleminen.....	42
6 Lapsen ja edunvalvojan suhde	48
6.1 Suhteen rakentuminen	48
6.2 Luottamuksen syntyminen	57
7 Edunvalvonnan merkitys lapselle	68
7.1 Edunvalvoja sanansaattajana ja asioiden hoitajana	68
7.2 Edunvalvoja kartalla olijana.....	73
8 Johtopäätökset.....	77
Lähteet.....	84
Liitteet	89

1 Johdanto

Edunvalvonta liitetään usein vajaavaltaisen tai alaikäisen henkilön edustamiseen. Vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä (alaikäinen) ja sellaista 18-vuotta täyttänyttä henkilöä (täysi-ikäinen), joka on julistettu vajaavaltaiseksi. Täysi-ikäinen voidaan julistaa vajaavaltaiseksi sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi, mikäli hän on kykenemätön valvomaan omaa etuaan taikka huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista. (Laki holhustoimesta 1.4.1999/44.) Vajaavaltaisen henkilön edunvalvojan tehtävänä on tavallisesti taloudellisista asioista vastaaminen siltä osin kuin hänet on tehtävään määrätty. Edunvalvontapäätös pohjautuu holhustoimilakiin, ja päätöksen edunvalvonnasta tekee maistraatti. Kaikki alle 18-vuotiaat ovat vajaavaltaisia. Vajaavaltaisuudella tarkoitetaan oikeudellista asemaa, jolloin henkilö ei itse saa päättää kokonaan tai osittain henkilöä itseään koskevista oikeudellisista toimista. Alle 18-vuotiaiden henkilöiden edunvalvojia ovat lähtökohtaisesti hänen omat huoltajansa.

Pro gradu -tutkielmani koskee lastensuojelun edunvalvontaa. Se poikkeaa monelta osin edellä mainitsemastani vajaavaltaisen edunvalvonnasta. Lastensuojelun edunvalvonnan kohteena ovat lapset, joilla on lastensuojeluasiakkuus, tai lapset, jotka tarvitsevat edunvalvontaa rikosasiassa. Muodot sekoitetaan usein keskenään ehkä siitakin syystä, että sekä lastensuojelu- että rikosasiassa edunvalvojana voi toimia sama henkilö. Selkeän eron näiden kolmen eri tyyppisen edunvalvonnan välille tekee laki, jonka perusteella edunvalvontamääräys annetaan. Vajaavaltaisen aikuisen taloudellinen edunvalvonta pohjautuu holhustoimilakiin, lastensuojeluprosessiin liittyvä edunvalvonta lastensuojelulakiin ja lasten rikosasioihin liittyvä edunvalvonta esitutkinta- mutta mahdollisesti myös lastensuojelulakiin.

Lastensuojeluprosessiin liittyvä edunvalvonnan käsite tuli vuonna 2008 voimaan tulleen Lastensuojelulain neljänteen lukuun, jossa käsitellään lapsen osallisuutta. Luvun 22§ määrittää tarkemmin edunvalvojan toiminnasta. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.) Mielenkiintoni kohde on lapsen oikeus osallisuuteen ja häntä koskevaan päätöksentekoon. Lapsen kohtaamista ja hänen mielipiteensä selvittämistä ei pidetä

useinkaan kovin helppona tehtävänä. Lasten kuulemisen haasteena koetaan lapsen edun määrittämisen vaikeus, sosiaalityön menetelmät ja byrokraattisuus sekä lapsen kehityksellinen erilaisuus. (Eskonen & Korpinen & Raitakari 2006, 26; Hotari & Oranen & Pösö 2009, 124.) Käsittelen lapsen oikeuksia tutkielmani toisessa kappaleessa.

Lastensuojelun edunvalvonta on lakiin kirjoitettu lapsen oikeus, ja edunvalvonnan hakeminen on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuus. Käytännössä lapselle määrätään kuitenkin hyvin harvoin edunvalvoja. Edunvalvojaa käytetään lähinnä tilanteissa, joissa vanhempaa epäillään lapseen kohdistuvasta rikoksesta. Edunvalvojan tehtäviä, koulutusvaatimusta tai toimintaohjeita ei ole tarkemmin laissa määritelty. Lapsen edun toteutuminen on vaarassa jo siinä vaiheessa, kun hänelle ei joko tietoisesti tai tiedostamatta haeta edunvalvojaa, vaikka kriteerit sen määräämiseen täyttyisivätkin. Tutkielmani kolmas kappale käsittelee lastensuojelun edunvalvontaan liittyviä käytänteitä.

Alkuperäisenä tutkimusaiheena ajattelin tutkia käräjäoikeuksien edunvalvontapäätöksiä kolmen eri käräjäoikeuden alueella, ja olinkin asiasta yhteydessä oikeusministeriöön ja oikeusrekisterikeskukseen aineiston hankkimiseksi. Tutkimusajatukseni selkiyttämiseksi ja tutkielman aiheen rajaamiseksi tutustuin alan kirjallisuuteen ja aiheesta tehtyihin pro gradu -tutkielmiin. Suomessa on tehty viisi pro gradu -tutkielmaa lastensuojelun edunvalvonnasta. Salla Laine (2012) on tutkinut sitä, kuinka alle 12-vuotiaat lapset käsittävät oman tilanteensa lastensuojeluprosessissa. Tutkimusaineistona käytettiin kuuden lastensuojelun edunvalvojan haastattelua. Marika Rantamaan (2013) pro gradu -tutkielma vastasi kysymykseen, kuinka lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lastensuojelun edunvalvojan yhteistyö muodostuu systeemiteoreettisessa viitekehyksessä lastensuojelun sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Tutkielman aineisto koostuu kuuden sosiaalityöntekijän haastattelusta. Anna-Kaisa Lehtikangas (2014) on tutkinut, kuinka edunvalvojat muodostavat roolinsa lastensuojelu- ja rikosprosessissa ja kuinka edunvalvojat hahmottavat lapsen edun toteutumisen. Lehtikankaan aineisto koostuu viidestä edunvalvojen yksilöteemahaastattelusta. Vuonna 2015 Annika Eloranta selvitti pro gradu -tutkielmassaan lastensuojelun edunvalvojen kokemuksia siitä, millaisena he kokevat työnsä kuormittavuuden ja mistä he saavat tukea työhönsä. Tutkielman aineisto koostuu verkkokyselystä, johon vastasi kymmenen lastensuojelun edunvalvojaa. Johanna

Kuokkanen (2013) tutki oikeustieteen pro gradu -tutkielmassaan lastensuojelun edunvalvonnan vaikutuksia asianosaisten oikeudelliseen asemaan. Tutkielmien aiheista ja etenkin tutkimusaineistoista käy ilmi, ettei lastensuojelun edunvalvontaa käsittelevissä tutkimuksissa ole lainkaan kuultu lapsia. Heidän äänensä on tullut esiin ainoastaan edunvalvojien ja sosiaalityöntekijöiden haastatteluiden kautta.

Edunvalvontatyön lähtökohta on lapsen puhevallan käyttö sekä lapsen edun ja äänen esille tuominen lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Edunvalvontaa tutkiessa mielestäni on olennaista kuulla lasten ja nuorten omia kokemuksia toteutuneista edunvalvontasuhteista heidän itsensä kertomana. Aiemmin tehdyt pro gradu -tutkielmat käsittelevät lastensuojelun edunvalvontaa eri näkökulmista, mutta yhteistä tutkielmille on se, ettei edunvalvontaprosessissa olleita lapsia ole kuultu. Tämän vuoksi tarkoitukseni on haastatella lapsia ja nuoria, joilla on ollut käräjäoikeuden määräämä edunvalvoja joko lastensuojeluprosessin yhdessä osassa tai koko lastensuojeluprosessin ajan.

Tutkimukseni vastaa kysymykseen ”Miten lapset kokevat lastensuojelun edunvalvonnan?”. Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille lasten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta. Selvitän tutkimuksessa, millaisissa tilanteissa lapselle on määrätty edunvalvoja, miten lapsen ja edunvalvojan suhde on rakentunut sekä sitä, miten lapsi kuvaa edunvalvonnan seurauksia. Tutkimustulokset tuottavat tietoa, millä tavoin lastensuojelun edunvalvontaa voisi kehittää lapsilähtöisemmäksi ja paremmin lapsen etua esiintuovaksi. Kyse on nimenomaan toiminnan kehittamisestä siten, että edunvalvonta palvelisi mahdollisimman hyvin lapsia ja nuoria. Tämän vuoksi tarkastelen tutkimuksessa lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välistä suhdetta. Suomessa lastensuojelun edunvalvontaa ja edunvalvojakoulutuksia koordinoi Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos, jonne toimitan tutkimustulokseni edunvalvontatyön kehittämiseksi. Pystyn myös itse hyödyntämään tutkimukseni tuloksia kouluttaessani tulevia edunvalvojia ja toimiessani edunvalvontatyön moniammatillisissa verkostoissa. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka aineisto on kerätty puolistrukturoidulla temahaastattelulla. Aineiston analyysimenetelmänä käytän aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Tutkielmani neljäs kappale käsittelee tutkimuksen toteuttamista. Tutkimustulokset tuon esille työni viidennessä, kuudennessa ja seitsemännessä kappaleessa. Tutkimuksen johtopäätökset ovat luettavissa tutkielmani kahdeksannessa luvussa.

Olen toiminut lastensuojelun edunvalvojana vuodesta 2012 lähtien useille lapsille sekä lastensuojelu- että rikosprosesseissa. Edunvalvontatyön lisäksi olen pitänyt edunvalvontatyöhön liittyviä luentoja eri puolilla Suomea kuntien sosiaalitoimistoissa, kuntayhtymien henkilöstöille sekä pitänyt puheenvuoron kansallisen edunvalvonnan koordinaatioryhmälle. Olen myös toiminut Lapin yliopiston tuntiopettajana edunvalvontakoulutuksessa. Olen kiinnostunut edunvalvontatyöstä ja siihen liittyvän koulutuksen kehittamisestä. Tarkastelen tutkimuksesta saatua tietoa myös omien kokemuksieni kautta.

Edunvalvontatyötä tehdessäni kohtaan toistuvasti tilanteita, joissa lapsen mielipide jää kuuntelematta kuulemisesta huolimatta ja kohtaaminen jää tapahtumatta fyysisestä kohtaamisesta huolimatta. Luulen, ettei tämä ole sosiaalityöntekijän tavoite, vaan taustalla on sosiaalityön rakenteiden aiheuttama mahdottomuus tutustua aidosti lapseen, jonka asioista hän tekee päätöksiä. Vaikka edunvalvonnan tarkoituksena ei ole paikata huonosti tehdyn lastensuojelutyön jättämiä aukkoja, se voi nostaa esille sellaisia lastensuojelun epäkohtia, jotka vaikuttavat lapsen edun toteutumiseen, ja näin vaikuttaa koko sosiaalityön rakenteisiin.

2 Lapsen oikeudet

2.1 Lähtökohdat

Lapsen oikeudet on tunnustettu ihmisoikeuksina suhteellisen myöhään. Lasten elämän luettiin aikaisemmin kuuluvaksi yksityiselle alueelle, jossa oleville ei turvattu oikeuksia. Lapsille ei ole turvattu oikeuksia kotona, mutta ei myöskään esimerkiksi koulussa, joka oli kodin tavoin yksityistä aluetta. Yksityisellä alueella, kuten kotona ja koulussa, vanhemmat ja opettajat käyttivät valtaa suhteessa lapsiin. Yksityiseen elämänalueeseen liittyvän vallankäytön lisäksi lapsia pidettiin liian epäkypsinä nauttimaan oikeuksista. He olivat vasta valmistautumassa aikuisuuteen, jolloin heidän ei katsottu olevan riittävän valmiita ollakseen oikeuksien haltijoita. (Nieminen 2013, 305-306.)

Suomessa lasten perusoikeudet ovat tulleet näkyviksi 1970- ja 1980-luvuilta alkaen. Tuolloin säädettiin useita lakeja kuten isyyslaki ja lastensuojelulaki, jotka koskivat lasten asemaa. Samaan aikaan perheoikeus muuttui perheyksikön oikeudesta yksilöiden oikeudeksi. Vuonna 1983 säädetty lastensuojelulaki tunnusti perusoikeuksien kuuluvan myös lapsille, ja perusoikeuksien turvaaminen tuli ottaa lainsäädännön perustaksi. Tämän katsotaan olleen ensimmäisiä askeleita suomalaisessa yhteiskunnassa, jolloin lapsen etu haluttiin tunnustaa ja sen toteutuminen haluttiin turvata lainsäädännöllä. (Nieminen 2013, 307-308.) Lapsen oikeudet ovat näkyvillä myös Suomen perustuslaissa. Suomen perustuslain 6 § koskee yhdenvertaisuutta. Tämän pykälän mukaan lapsia on kohdeltava tasavertaisesti yksilöinä ja heille tulee turvata oikeus saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. (Suomen perustuslaki 1999/731.)

Edunvalvonnan lähtökohdat ovat Lapsen oikeuksien sopimuksessa. Lapsen oikeuksista on säädetty kansainvälisesti vuonna 1989. Tuolloin lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa. Suomessa lapsen oikeuksien sopimus tuli voimaan vuonna 1991. Sopimuksen radikaaleimpana sisältönä on pidetty 12 artiklaan sisältyvää lapsen oikeutta osallistua ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Sopimuksen mukaan jokaisella lapsella on oikeus omaan mielipiteeseensä ja sen ilmaisemiseen kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lasta tulee näin myös kuulla häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa

toimissa, ja hänellä on oikeus vaikuttaa häntä koskevaan päätöksentekoon iästään huolimatta. (Sinko 2004, 100; Bardy 2009, 34; Araneva 2010, 59; Hakalehto-Wainio 2013, 17-18, 39.)

Vaikka YK:n lapsen oikeuksien sopimus korostaa lapsen etua ja oikeuksia perheen ulkopuolella eli viranomaisen velvollisuuksia suhteessa lapseen, siinä korostetaan useassa kohdassa myös perheen roolia lapsen elämässä. Sopimus toisaalta vähentää vanhemman oikeuksia lapsen asiassa, mutta toisaalta myös turvaa perhe-elämän suojan ja lapsen oikeuksien toteutumisen yhdessä. Lapsen oikeudet vahvistuvat iän myötä, mikä on luonnollinen jatkumo vanhempien oikeuksien vähänemiselle. Toisaalta on hyvä muistaa, että vaikka lapsella on oikeus osallistua häntä koskevaan päätöksentekoon, vanhemmilla on kuitenkin tosiasiallinen päätösvalta. (Nieminen 2013, 348-349.)

2.2 Lapsen oikeudet häntä koskevassa päätöksenteossa

2.2.1 Kuuleminen ja puhevallan käyttö

Perustuslain 21§:n 2 momentissa säädetään yksilön oikeudesta tulla kuulluksi ennen oikeuksiinsa, etuihinsa tai velvollisuuksiinsa vaikuttavan päätöksen tekemistä. Tällä turvataan oikeusturvan toteutuminen. (Suomen perustuslaki 1999/731). Lastensuojelulakiin sisältyy lisäksi kuulemismenettelyyn liittyvä erityissäännös, jota noudatetaan lastensuojelun eri toimenpiteitä toteutettaessa. Lastensuojelulain 42§ on kuulemismenettelyyn liittyvä erityissäännös, jonka ensimmäinen momentti koskee alle 12-vuotiaita lapsia, joiden mielipide tulee selvittää ennen heitä koskevan päätöksen tekemistä, sekä 12-vuotta täytäneitä lapsia, joiden kuulemisen yhteydessä noudatetaan hallintolain säädöksiä. Kuulemismenettelyn tavoitteena on mahdollistaa lapselle ja nuorelle lausua mielipiteensä päätettävästä asiasta sekä osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn ja tämän kautta vaikuttaa asian ratkaisemiseen. (Araneva 2016, 473, 484.)

Lastensuojeluprosessissa asiakkaana on lapsi, jota tulee kuulla ja tavata iästään huolimatta. Lastensuojelulaki ei määrittele ikärajoja lapsen tapaamiseen tai hänen kanssaan keskusteluun. Olennaista on se, että jokainen päätöksen kohteena oleva lapsi tavataan

ikätaoisella tavalla. 12-vuotta täyttäneellä lapsella on kuitenkin huoltajan ohella itsenäinen, rinnakkainen puhevalta. Lasta koskevien päätösten dokumentoinnista tulee ilmetä, että lapsen etu on tutkittu ja huomioitu. (de Godzinsky 2013, 160.) Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen edun selvittäminen edellyttää lapsen näkemysten huomioon ottamista. Tämän vuoksi ratkaisu ei voi olla lapsen edun mukainen, mikäli lapsen näkemystä ei ole kuultu ja huomioitu. (Hakalehto-Wainio 2013, 40.) Mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä useammin hänen mielipiteensä jätetään selvittämättä. Pienen lapsen mielipiteen ja näkemysten selvittäminen voi olla haastavaa ja se nähdään aikaavievänä prosessina.

Lastensuojelussa halutaan korostaa lapsen osallistumisoikeuden ja lapsen edun välistä yhteyttä. Lapsen edun arvioiminen edellyttää, että lapsi on saanut osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn ja hän on saanut ilmaista asiassa oman mielipiteensä. Tavoitteena on, että jokaisella lapsella on todellinen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Lapsella ei ole kuitenkaan velvollisuutta osallistua, vaan halutessaan hän voi olla osallistumatta asian käsittelyyn. (de Godzinsky 2013, 156-157, 167.) Lapsen konkreettinen läsnäolo ei kuitenkaan vielä takaa lapsen osallisuutta häntä koskevaan päätöksentekoon. Lapsen läsnäolo esimerkiksi palaverissa kertoo hänen asemastaan asiakkaana, jolloin hän voi halutessaan osallistua keskusteluun, tai on ainakin kuulemassa, mitä hänestä puhutaan. (Forsberg 1998, 236; Eskonen & Korpinen & Raitakari 2006, 30-36, 42.)

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen etu toteutuu vasta sitten, kun hänen ihmisoikeutensaakin toteutuvat. Tämä edellyttää, että lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä häntä koskevassa asiassa, turvataan myös oikeus ilmaista näkemyksensä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsi päättäisi omista asioistaan. (Niemi 2013, 348.) On hyvä huomata, että lapsella on oikeus sopimuksen mukaan tulla huomioituksi oman elämänsä sosiaalisena toimijana, jolloin hän ei ole vain aikuisten tekemien päätösten tai toimenpiteiden kohde. Lapset myös haluavat äänensä kuuluviin heitä itseään koskevissa asioissa, jonka vuoksi lasta tulee kuunnella ja kuulla. (O'Kane 2008, 151; Hohti & Karlsson 2013, 165.)

Lastensuojelun yhteydessä puhutaan usein lastensuojelun toimintakenttään liittyvästä resurssipulasta, epäpätevistä sosiaalityöntekijöistä sekä lastensuojelutyön henkisestä kuormittavuudesta. Näiden tekijöiden yhteisvaikutuksena lastensuojelun asiakkaana olevat

lapset eivät välttämättä saa joka tilanteessa niin laadukasta lastensuojelua kuin laki edellyttäisi. Haluan kuitenkin uskoa, että lapsen oikeudet tulevat huomioituksi siinä määrin kuin laki velvoittaa ne minimissään huomioimaan. Tällä tarkoitan esimerkiksi lapsen kuulemisen toteutumista sekä lapsen ja sosiaalityöntekijän fyysistä kohtaamista. Lapsen kuuleminen tai lapsen kertomuksen uskottavuus on merkityksellisessä osassa lastensuojelun palveluita suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioidessa. Ongelmana on, kuinka luotettavana lapsen kertomaa pidetään. Lapsen kertomaan vaikuttavat ikä- ja kehitystason lisäksi useat eri asiat, kuten esimerkiksi lapsen lojaalius aikuisia kohtaan, lapsen mielenkiinto kyseessä olevaa asiaa kohtaan sekä lasta kuulevan aikuisen taidot ja intressit kuulla lasta. Lapsen mielipide voidaan selvittää vapaamuotoisesti ja siinä voidaan käyttää tarvittaessa erilaisia apuvälineitä ja menetelmiä. Mielipide tulee selvittää lapsen ikätason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain sellaisissa tapauksissa, jossa se perustellusti vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä, tai selvittäminen olisi muutoin ilmeisen tarpeetonta. (Araneva 2016, 485, 191.)

Sama luotettavuuden ongelma on nähtävissä myös muiden ikäryhmien kohdalla, vaikka tuolloin syyt epäluotettavaan kertomukseen voivat olla erit. Osallisuuden luominen ja mahdollistaminen ovat kuitenkin tärkeä osa lastensuojelupalveluita. Osallisuuden mahdollistavat palvelut johtavat jaetun vallan käyttöön sekä asianmukaiseen palveluun. Sosiaalityön asiakkaat suhtautuvat pääasiassa kuitenkin avoimesti kriittiseen ja yhteisölliseen tapaan toimia. (Payne 2005, 249, 300.) Luotettavuuden dilemmasta huolimatta dialogisuus ja yhteistoiminnallisuus palveluiden käyttäjien ja ammattilaisten kesken tulisi olla luonnollinen osa palvelujen suunnittelua (Niskala & Kostamo-Pääkkö & Ojaniemi 2015, 148). Mahdollisuus osallistua ja olla läsnä lastensuojeluprosessin eri vaiheissa avaa lapselle ja nuorelle kokonaiskuvan päätöksenteosta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Mikäli lapsi ja nuori saa olla mukana yhteisessä toiminnassa ja dialogisessa keskustelussa, hän voi kasvaessaan ja kehittyessään ottaa enemmän osaa myös varsinaiseen päätöksentekoon.

Suomen oikeusjärjestelmän eri asteissa on viime vuosien aikana ollut käsittelyssä niin sanottu "Ulvilan murha", jossa aviovaimoa on epäilty puolisonsa murhasta joulukuussa 2006. Murhatutkimnan aikana asianomistajina on kuultu perheen alaikäisiä lapsia. Sekä käräjäoikeus että hovioikeus ovat arvioineet lasten kertomusten luotettavuutta rikosoi-

keudellisena näyttönä tuomiota antaessaan. Haastattelijan käyttäytyminen haastattelutilanteessa vaikuttaa jopa enemmän lapsen kertomuksen luotettavuuteen kuin lapsen ominaisuudet. Lapset ovat helposti johdateltavissa, eivätkä he välttämättä pysty muodostamaan selvää rajaa mielikuvituksen ja todellisuuden välille. Lapsi voi myös kertoa ajatuksistaan siten, miten hän kuvittelee aikuisen haluavan ne kuulla. (Väisänen 2013, 80-82.)

2.2.2 Oikeus saada tietoa

Lastensuojelulain 5§ koskee lapsen ja nuoren mielipidettä ja toivomusta. Laissa säädetään lapsen oikeudesta saada häntä koskevaa tietoa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuudesta oman mielipiteen esittämiseen. Tieto tulee kuitenkin antaa lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden, ja oikeus kuuluu kaikille lapsille iästä huolimatta. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.) Tämän lain nojalla lapsella ja nuorella on aina lähtökohtaisesti oikeus saada tietoa. Lapselle annettava tieto voi olla ratkaisevassa asemassa lapsen oman mielipiteen muodostamisessa ja tätä myötä koko päätöksentekoprosessissa. Riittävän ja oikean tiedon antaminen lapselle voi olla vaikeaa, jonka vuoksi huonosti suoritettu lapsen informointi aiheuttaa ongelmia, kun lapsen mielipiteen merkitystä arvioidaan päätöksentekotilanteissa. (de Godzinsky 2013, 177-178.)

Lapsen osallisuus on monitahoista kommunikointia lapsen kanssa. Kommunikointi pitää sisällään vastavuoroista tiedonvaihtoa ja vuoropuhelua. Osallisuuden peruslähtökohtana on lapsen ja häntä ympäröivien henkilöiden ja eri instanssien vuorovaikutus, jolloin lapsi osallistuu myös häntä koskevan tiedon muodostukseen. Lapsen aito osallistuminen päätöksentekotilanteeseen edellyttää, että lapsella on käytössään riittävästi päätöksentekoon vaikuttavaa tietoa sekä tietoa päätöksen seurauksista lapsen elämään. Lapsen osallisuudesta keskusteltaessa pääpaino liittyy lapsen kuulemiseen sekä lapsen näkemyksen huomioimiseen ja sen kunnioittamiseen. (Pajulammi 2013, 96-97.) Lapsen osallisuuden mahdollistaminen ja kuuleminen pitää näin ollen sisällään lapsen oikeuden saada häntä koskevaa tietoa. Lapselle tulee antaa kaikki tarvittava tieto päätöksentekoprosessin tueksi. Lapsen tahdonmuodostuksen tulee täyttää tietyt laadulliset kriteerit, jotta lapsen mielipide voi saada oikeudellisen merkityksen.

Edunvalvojan tai muun asiasta riippumattoman aikuisen määrääminen lapselle lastensuojeluprosessiin voi edesauttaa lasta ja nuorta saamaan neutraalia tietoa prosessista (Tolonen 2015, 299). Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi lapselle annettavan tiedon määrää ja laatua. Tällöin on vaarana, että tieto on puolueellista, tai siitä jää jotain oleellista antamatta. Edunvalvoja voi ulkopuolisena tahona olla arvioimassa millaista tietoa lapsi todellisuudessa tarvitsee. Edunvalvoja usein myös tuntee lapsen paremmin kuin sosiaalityöntekijä, jonka vuoksi edunvalvoja pystyy huomioimaan lapsen kehitystason sosiaalityöntekijää paremmin tietoa annettaessa.

Lapsen mielipidettä selvitetessä lapselle on kerrottava selkeästi lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden, mistä asiasta on kyse. Kerronnasta tulee käydä ilmi, miksi lasta kuullaan ja mihin tarkoitukseen häneltä saatuja tietoja käytetään. Lapselle tulee myös kertoa konkreettisesti, millaisia vaihtoehtoisia ratkaisuja on olemassa, ja millä tavoin eri ratkaisut vaikuttavat lapsen elämään. Tieto tulee antaa lapselle konkreettisella ja ymmärrettävällä tavalla. Hänelle tulee esimerkiksi kertoa, miten päätettävät toimenpiteet vaikuttavat hänen koulunkäyntiin, harrastuksiin, ystäväpiiriin sekä muihin lapselle merkityksellisiin asioihin. Suullisen informaation lisäksi lapsella on oikeus saada nähtäväksi asiasta syntynyt tai siihen liittyvä kirjallinen aineisto, mikäli se ei sisällä lapselle haitallista tietoa. (de Godzinsky 2013, 168-169; Araneva 2016, 190.) Sekä suullisen että kirjallisen informaation antaminen edellyttää lapsen kohtaamista ja vuorovaikutuksessa syntyvää tiedon siirtoa aikuiselta lapselle ja päinvastoin. Ilman aikuisen antamaa tietoa ei voi olettaa lapsen antavan tietoa omassa asiassaan. Vastuu lapsen oman tiedon muodostukseen on siis aikuisella.

Lapsen oikeus häntä koskevaan tietoon liittyy läheisesti lapsen oikeuteen osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn. Tämä ei tarkoita vain päätöksentekotilanteita, vaan lapsen asioiden käsittelyä laajemmassa näkökulmassa eri viranomaisissa. Lapsen osallistuminen asian käsittelyyn ja tämän myötä tiedon saaminen omassa asiassaan lapsi osallistuu samalla lapsen edun mukaisen ratkaisun tuottamiseen. (de Godzinsky 2013, 166.) Lapsen osallistuminen sisältää siis oikeuden olla henkilökohtaisesti läsnä häntä koskevien asioiden käsittelytilanteissa, mutta myös oikeuden saada tietoa. Dialogisuus ja yhteistoiminnallisuus lapsen ja viranomaisten kesken tulisi olla luonnollinen osa sosiaalityötä. Asiakkaan oma kokemustieto sisältää kehittämisen resurssin, jota tulee hyödyntää sosiaalityön toimintaa suunniteltaessa. (Niskala & Kostamo-Pääkkö & Ojaniemi 2015, 148.)

3 Lastensuojelun edunvalvonta

3.1 Lastensuojelun edunvalvonnan lähtökohdat

Alaikäisen henkilön eli lapsen edunvalvojana toimivat lähtökohtaisesti lapsen huoltajat valvomalla lapsen etua eri tilanteissa. Huoltajalla on lain mukainen velvollisuus huolehtia lapsen taloudellisista asioista sekä hänen henkilönsä liittyvistä asioista kuten huolenpidosta ja kasvatuksesta. Edunvalvojan, eli tavallisesti lapsen huoltajan, tulee olla lapsen luottohenkilö, joka puolustaa lapsen etuja, edustaa häntä ja päättää niistä asioista, jotka on määrätty hänen hoidettavakseen. (Tammi & Lapinleimu 2010, 38.) On kuitenkin olemassa tilanteita, jolloin lapsen lakimääräinen edustaja (huoltaja) ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Tällöin on lain mukaan tarpeen määrätä lapselle edunvalvoja, joka syrjäyttää edunvalvojana toimivan huoltajan siltä osin, kun se on tarpeellista lapsen edun toteutumisen kannalta.

Hakemus edunvalvojan määräämiseksi tulee tehdä silloin, kun on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Tavallisesti tällainen tilanne on esimerkiksi silloin, kun huoltajaa tai hänelle läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Toinen edunvalvontamääräyksen kriteeri koskee lapsen asian selvittämistä ja lapsen edun turvaamista. Mikäli edunvalvojan määrääminen on tarpeen lapsen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi, edunvalvoja tulee määrätä huoltajan sijaiseksi. Tällainen tilanne syntyy esimerkiksi silloin, kun huoltaja on kyvytön valvomaan lapsen etua omien terveydellisten ongelmien vuoksi tai hän on passiivinen lapsen asioissa. Edunvalvonnan määräämisestä säädetään laissa sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista ja velvollisuuksista 10§:n 3 momentissa, esitutkintalain neljännen luvun 8§:ssä sekä lastensuojelulain 22§:ssä. (Tammi & Lapinleimu 2010, 40-41, 44.)

3.2 Edunvalvontatyön vaiheet lastensuojeluprosessissa

Edunvalvojamääräystä lapselle voi hakea lapsen huoltaja, jonka lisäksi lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus huolehtia edunvalvojan hankkimisesta. Myös hallinto-oikeudet ja Korkein hallinto-oikeus (KHO) voivat omasta aloitteestaan määrätä lapselle edunvalvojan. (de Godzinsky 2013, 173.) Tavallisesti edunvalvontahakemuksen käräjäoikeudelle tai maistraattiin tekee lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijä tarvitsee hakemuksensa liitteeksi kirjallisen suostumuksen edunvalvojalta, jota hän on tehtävään pyytänyt. Hakemuksessa tulee eritellä ne lastensuojeluprosessin osat, joihin edunvalvojaa haetaan. Mikäli osapuolet ovat asiassa yksimielisiä, määräyksen voi tehdä maistraatti. Tavallisesti hakemus osoitetaan kuitenkin käräjäoikeuteen, jolloin käräjäoikeus kuulee tarvittaessa asian eri osapuolia ennen päätöksen tekemistä. Ennen käräjäoikeuden virallista päätöstä edunvalvojalla ei ole toimivaltaa lapsen asioissa.

Edunvalvontamääräyksen antamisen jälkeen edunvalvoja voi toimia huoltajan sijaisena niissä asioissa, joihin hänet on määrätty, ja sen ajan, mikä määräykseen on asetettu. Edunvalvontamääräyksen myötä edunvalvojalle tulee tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia suhteessa lapsen asioihin. Näitä ovat esimerkiksi oikeus tulla kutsutuksi asiakassuunnitelman neuvotteluihin tai muihin lasta koskeviin neuvotteluihin tai päätöksentekotilanteisiin. Edunvalvojalle tulee myös huoltajaan verrattavat oikeudet saada lasta koskevia tietoja viranomaisilta ja tulla kuulluksi. Lapsen puhevallan käyttäminen tuo edunvalvojalle oikeuden toimia viranomaisessa esimerkiksi laittaen asioita vireille ja hakea muutosta päätöksiin. (Tammi & Lapinleimu 2010, 50.) Edunvalvontamääräys toimii edunvalvojan todistuksena lapsen asioita hoitaessaan. Lapsen verkoston jokaisen jäsenen on hyvä muistaa edunvalvontamääräyksen rajaus ja kesto, jotta edunvalvonta toimisi siinä tarkoituksessa, mihin se on lapsen edun mukaisesti määrätty.

Edunvalvontatehtävän lakkaamiselle on tavallisesti kaksi eri vaihtoehtoa. Mikäli edunvalvontatyö on sidottu määräaikaan, esimerkiksi kahteen vuoteen (2 vuotta), tehtävä lakkaa määräajan umpeuduttua. Mikäli tehtävä on sidottu tiettyyn lastensuojeluprosessin vaiheeseen, edunvalvonta päättyy vaiheen loputtua. Edunvalvonta päättyy kuitenkin aina

lapsen tultua täysi-ikäiseksi, jolloin edunvalvonnan tarvetta ei enää ole. (Tammi & Lapinleimu 2010, 55.)

3.3 Edunvalvonnan paikat ja tilanteet

Sosiaalityössä asiakasprosessilla tulee olla vastuuhenkilö, jonka tehtävänä on vastata asiakkaalle kuuluvasta palvelusta ja sen toimivuudesta. Asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä. Hänen tehtävänä on edellä mainittujen lisäksi huolehtia siitä, että lapsen etu tulee huomioiduksi lastensuojeluprosessin kaikissa eri vaiheissa. Lastensuojeluprosessin johtaminen vaatii myös lapsen ja perheen ympärillä olevan laajan toimijajoukon hallintaa. Sosiaalityöntekijällä onkin oltava sisältöasiantuntijuuden lisäksi kykyä toimia muun asiantuntijatiimin ohjaajana. (Heinonen & Sinko 2009, 89-94.) Edunvalvontaprosessi on lastensuojeluprosessin sisällä olevaa toimintaa, jota sosiaalityöntekijä ei niinkään johda, vaikka se tuleekin huomioida työskentelyn eri vaiheissa. Edunvalvoja henkilönä kuuluu kuitenkin olennaisena osana lapsen verkostoon.

Sosiaalityöntekijän tulee laatia suunnitelma lastensuojelutoimenpiteistä yhdessä asiakkaan kanssa. Suunnitelman laatimisessa tarvitaan työntekijän, asiakkaan ja asiakkaan verkoston yhteistyötä. Mikäli asiakkaan mielipidettä ei huomioida suunnitelmaa tehdessä, vaan päätökset tehdään työntekijäjohtoisesti, asiakas tulee kohdelluksi epäkunnioittavasti ja epäammattimaisesti. (Johnson & Harrison 1999, 372.) Lapsen osallisuus voi vaihdella lastensuojeluprosessin eri vaiheissa, ja etenkin konkreettiseen läsnäoloon asiakasneuvotteluissa vaikuttaa lapsen ikä ja kehitystaso. (Muukkonen 2009, 133-134.) Edunvalvoja on huoltajan roolissa laatimassa asiakassuunnitelmaa yhdessä muun lapsen verkoston kanssa. Olennaista on kuitenkin muistaa, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaa lastensuojeluprosessista ja päätöksenteosta edunvalvonnasta huolimatta.

Lastensuojeluasioissa lapsen mielipiteen selvittää yleensä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Lapsen mielipiteen selvittäminen tulee tehdä hänen iästään

riippumatta. Lapsella on 12-vuotta täytettyään oikeus tulla kuulluksi ja käyttää itsenäistä puhevaltaa huoltajan rinnalla. Kuulemiseen liittyy riittävän informaation antaminen lapselle, jotta lapsi voi muodostaa oman mielipiteensä asiasta oikean tiedon pohjalta. (de Godzinsky 2013, 169-171.) Nämä ovat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lakiin kirjoitetut velvollisuudet, joita edunvalvoja ei voi sosiaalityöntekijän puolesta tehdä.

Edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän yhteistyö on tärkeää koko edunvalvontaprosessin ajan. Lastensuojelun edunvalvonta nähdään usein haasteena sosiaalityölle, koska edunvalvonnan myötä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulisi hyväksyä tasavertaiseksi yhteistyökumppaniksi itsenäinen ja lastensuojelua ulkopuolelta mahdollisesti kriittisestikin arvioiva toimija. Sosiaalityöntekijällä ja edunvalvojalla on kuitenkin täysin erilainen asema suhteessa lapseen ja lapsen edustamiseen. Viranomaisten tehtävänä on avustaa lasta puhevallan käytössä, mutta he eivät voi itse käyttää lapsen puhevaltaa. Toisin sanoen edunvalvoja käyttää lapsen puolesta tai lapsen rinnalla puhevaltaa viranomaisen johtamassa prosessissa. Tämän seurauksena edunvalvoja myös arvioi tehtyä lastensuojelutyötä lapsen edun toteutumisen näkökulmasta. (Marjomaa & Lapinleimu & Laakso 2010, 11.)

Hannele Tolonen (Tolonen 2015) tuo väitöskirjassaan esille edunvalvojan ammatillisen pätevyuden tehtävän suorittamiseen. Edunvalvonnan tulisi lähtökohtaisesti olla lapsen etua korostava sosiaalityön tulkinta, mutta myös prosessiin liittyvä juridinen tulkinta. Kuitenkin edunvalvojalta odotetaan lapsen ymmärryksen kasvattamista, jolloin edunvalvojan tehtävään liittyy tukihenkilöön verrattavia piirteitä. Edunvalvoja määrätään sijaiseksi huoltajalle, jolta ei kuitenkaan vaadita ammatillista pätevyyttä. Lainsäädännöstä puuttuu myös edunvalvojan pätevyysvaatimukset. Tämän vuoksi edunvalvojainstituutin kannalta on kuitenkin pohdittava, mitä edunvalvojalta odotetaan, ja mitä siitä seuraa prosessissa olevalle lapselle. (Tolonen, 2015, 328-329.) Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tuleekin tunnistaa ne tilanteet, jolloin lapsen etu vaatii edunvalvojan hakemista. Edunvalvojahakemuksessa tulee ilmetä selkeät perusteet, mihin paikkaan ja mihin tilanteisiin edunvalvojan mukana olo tuo lisäarvoa lapsen edun toteutumiselle.

Aikuisten ja lasten välisiin suhteisiin liittyvät aina monitasoiset valtakysymykset. Lastensuojelun asiakastilanteissa aikuisilla on lähtökohtaisesti mahdollisuus rajata keskusteluteemoja sekä ratkaista, mikä lapsen puheessa on olennaista, ja mitkä seikat tulee huomioida päätöksenteossa. Valtaa on toimijalla, joka pystyy vuorovaikutustilanteessa saamaan niin vahvan aseman, että voi sanoa tietävänsä, mikä on lapsen tosiasiallinen tilanne, ja millainen toiminta ja päätöksenteko on lapsen edun mukaista. (Eskonen & Korpinen & Raitakari 2006, 40.) Edunvalvojan tärkeänä tehtävänä on tuoda päätöksentekoon mahdollisimman ajantasainen ja luotettava kuvaus lapsen elämäntilanteesta. Tähän perustuen hän pystyy varmistamaan lapsen edun toteutumisen ja lapsen mielipiteen esille nostamisen. Lapsen ja hänen mielipiteensä mukaan ottaminen päätöksentekoon tarkoittaa aikuisille uskallusta luopua osasta omaa valtaansa. Vaarana päätöksenteossa on aikuisen tiedon ylikorostuminen ja lapsen tiedon väheksyminen. (Hotari & Oranen & Pösö 2009: 125-128.) Vaikka lapsen etu onkin toiminnan ensisijainen tavoite, päätöksentekijöille voi olla epäselvää, mitä lapsen edulla tarkoitetaan (Valjakka 2002, 54).

Lapsen saaminen aidosti mukaan päätöksentekoon voi tuoda esille uusia mahdollisuuksia ja näkökulmia lapsen omiin asioihin. Olennaista on lapsen oman mielipiteen arvostaminen todellisena lähtökohtana. Lapsen osallistuminen häntä koskeviin asioihin muuttaa lapsen aseman kohteena olemisesta toimijaksi. (Woodhead & Faulkner 2008, 34-35.) Edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän yhteisenä tavoitteena tulee olla lapsen mielipiteen arvostaminen ja esillä pitäminen päätöksentekotilanteissa. Osallistava ja arvostava toiminta ja päätöksenteko motivoi ja sitouttaa lasta toimimaan oman etunsa mukaisesti. Lapsi on aikuisten rinnalla aktiivinen osallistujia häntä koskevissa asioissa ja päätöksenteossa (O'Kane 2008, 125). Mitä pienempi lapsi on, sitä vaikeampi hänet on nähdä täydellisenä oikeussubjektina. Lapsen asiantuntijuus suhteessa hänen omaan elämäänsä usein sivuutetaan, ja hänet nähdään vain perheen osana eikä niinkään merkittävänä tiedontuottajana omissa asioissaan. (Sinko 2004, 103-104.)

Lastensuojelutyön ensisijainen tavoite on lapsen oikeuksien turvaaminen kaikilla hänen elämänsä osa-alueilla. Lastensuojeluasiakkuuden taustalla voi olla erilaisia, tavanomaisiakin elämänkriisejä tai erittäin poikkeavia ja vaativia tapahtumia. Lastensuojelutoimenpiteistä päättäminen voi olla haastavaa, mutta keskiössä tulee olla

aina lapsen etu. Lapsen etu on kaiken lapsiin kohdistuvan toiminnan ja päätöksenteon ensisijainen tavoite. (Valjakka 2002, 53.) Sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän että edunvalvojan tavoite on sama, vaikkakin roolit ja lähestymiskulmat suhteessa tavoitteeseen ovatkin erilaiset.

3.4 Edunvalvojan tehtävät ja rooli

Lastensuojelun edunvalvojana voi toimia lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija tai asianajaja. Laki ei aseta tiukkoja vaatimuksia edunvalvojana toimivalle henkilölle. Olennaista on, että edunvalvojaksi valitaan henkilö, joka koulutuksensa ja kokemuksensa myötä on hankkinut riittävää asiantuntemusta, joka olisi eduksi juuri tietyn lapsen asioissa toimimiselle. Lapsen edun arvioiminen ja valvominen edellyttää myös puolueettomuutta. Tämän vuoksi olisi suotavaa, ettei edunvalvojalla ole aikaisempaa suhdetta lapseen tai hänen lähiverkostoonsa. (Tammi & Lapinleimu 2010, 47.) Edunvalvojaa valitessa hakijan tulee kiinnittää huomionsa esitetyn edunvalvojan taitoon ja kokemukseen sekä sen merkitykseen lapsen kannalta. Lastensuojelun edunvalvojan tehtävä edellyttää erityistä taitoa toimia vuorovaikutuksessa lasten kanssa sekä mahdollisuutta sitoutua säännölliseen ja pitkäaikaiseen yhteistyöhön. Edunvalvojan tulee pystyä arvioimaan itsenäisesti lapsen etua lapsen oikeuksien ja erityisen suojelun näkökulmasta. (Araneva 2016, 212.)

Edunvalvojan rooli ja toimivalta perustuu maistraatin tai käräjäoikeuden antamaan päätökseen. Olennaisin edunvalvojan tehtävä on käyttää lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan kaikissa lastensuojeluun liittyvissä asioissa tai edunvalvontamääräyksen rajoissa. (Araneva 2010, 63-65.) Lapsen aikuista heikomman aseman vuoksi lapsen tosiasiallisia osallistumisoikeuksia vahvistetaan edunvalvojaa koskevilla määräyksillä. Edunvalvoja käyttää määräyksensä mukaisesti lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan ja valvoo lapsen etua. Koska edunvalvojan tulee valvoa lapsen etua, hän ei ole sidottu lapsen tahtoon silloinkaan, kun 12-vuotta täyttänyt lapsi käyttää omaa puhevaltaansa. (de Godzinsky 2013, 172-173.) Edunvalvojan tulee tutustua riittävästi lapseen ja luoda häneen luottamuksellinen suhde, jotta hän pystyy luotettavasti tuomaan esille lapsen mielipiteen kyseessä olevasta asiasta sekä muodostamaan oman mielipiteensä lapsen edusta. Lapsen

kohtaaminen on edunvalvojan tärkein tehtävä (Tulensalo 2010; 101). Edunvalvojalla ei ole yhteistyövelvoitetta lapsen vanhempiin kuten lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on. Edunvalvoja voi tavata vanhempia, mikäli hän katsoo sen olevan tärkeää lapsen edun toteutumisen kannalta.

Lastensuojelun edunvalvonnan tulisi olla lapsilähtöistä ja lapsikeskeistä. Konkreettiselle toiminnalle ei ole asetettu tiettyä struktuuria, vaan edunvalvonta on hyvin tilannekohtaista toimintaa. Tutkimuksessa selvitän, millaisissa tilanteissa lapsille on määrätty edunvalvoja, ja miten lapset ymmärtävät edunvalvonnan määräämisen perusteet. Jokainen edunvalvontapäätös on erilainen, ja se on sidoksissa lapsen elämän kontekstiin. Tärkeää on edunvalvojan ja lapsen välille rakentuva luottamuksellinen suhde. Lapsen yksilöllinen tilanne vaikuttaa paljon suhteen rakentumiseen, kuten myös lapsen ikä- ja kehitystaso. Tutkimus vastaa myös kysymykseen, miten lapsen ja edunvalvojan suhde rakentuu, ja mitä edunvalvonnasta on lapsen mielestä seurannut. Edunvalvontatyön kehittämiseksi on tärkeää kuulla lapsen kokemuksia ja ymmärrystä edunvalvonnan lähtötilanteesta, lapsen ja edunvalvojan suhteesta sekä edunvalvonnan seurauksista.

Edunvalvonta ei ole kunnan omaa toimintaa, vaan selkeästi siitä erillään, vaikkakin sen nähdään olevan oma prosessinsa lastensuojeluprosessin sisällä. Edunvalvojat tekevät edunvalvontatyötä tavallisesti yksityisesti tai oman toimensa ohessa. Koska edunvalvonta on itsenäistä toimintaa, konkreettiset lapsen kohtaamiset tapahtuvat usein lapsen luonnollisessa elinympäristössä. Edunvalvoja voi hyvin vapaasti ja vapaamuotoisesti tutustua ja luoda kontaktia lapseen. Päätöksenteon, aikataulujen tai muiden ulkopuolelta asetettujen vaatimusten paine ei määritä lapsen kohtaamistilanteita. (Tulensalo 2010, 92.) Tapaamispaikkana voi olla lapsen koti tai sijaishuoltopaikka, päiväkotiki, puisto, kahvila tai muu tila, jossa lapsi kokee olonsa mukavaksi ja turvalliseksi (Tulensalo 2010, 101). Fyysisillä tiloilla on suuri merkitys vuorovaikutuksen rakentumisessa. Mitä epävirallisempi tila on, sitä enemmän on mahdollisuuksia rakentaa vuorovaikutusta lapsen ehdoilla. (Eskonen & Korpinen & Raitakari 2006, 40; Woodhead & Faulkner 2008, 10-11.) Toimiva vuorovaikutus lapsen ja edunvalvojan välillä on mielestäni edunvalvonnan olennaisin asia, jonka syntymistä tulisi pyrkiä kaikin keinoin tukemaan ja ylläpitämään. Lasten osallistumisessa tärkeimpiä elementtejä on aikuisen kanssa tapahtuva vuorovaikutus. (Hotari & Oranen & Pösö 2009: 123.)

Lapsen mielipiteen tavoittaminen edellyttää lapsen arkeen tutustumista sellaisena kuin lapsi itse sen kokee. Jotta lapsen kanssa osaa toimia, vaaditaan lapsen tuntemusta arjessa. Lapsen kuunteleminen ja näkeminen edellyttävät monipuolista yhdessäoloa, yhteistä aikaa ja yhteistä paikkaa. (Lahikainen 2001, 37-41; Tulensalo 2010, 90-91.) Edunvalvoja tapaa lasta riittävän usein, mutta ei kuitenkaan tarpeettomasti. Edunvalvoja on lapsen mukana kaikissa lasta koskevissa päätöksentekotilanteissa ja neuvotteluissa, joita hänen toimivaltansa koskee. Edunvalvoja valmistaa lasta tuleviin tapahtumiin, osallistaa lasta mielipiteensä ilmaisemiseen ja on lapsen mukana ja tukena erilaisissa päätöksentekotilanteissa ja neuvotteluissa. Osallistava toimiminen edellyttää vastaanottavaisia puitteita, jossa ei ole valmiiksi ennakoituja tai oletettuja lopputuloksia lapsen mielipiteestä (O’Kane 2008, 151.)

4 Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Tutkimustehtävä ja metodologiset lähtökohdat

Käsittelen pro gradu -tutkielmassani lastensuojelun edunvalvonnan alkamista, lapsen ja edunvalvojan suhdetta sekä edunvalvonnan seurauksia edunvalvonnan kohteena olleen lapsen näkökulmasta. Olen kiinnostunut siitä, miten lapset ovat kokeneet lastensuojelun edunvalvonnan. Aiempien tutkimusten mukaan sosiaalityöntekijät ja edunvalvojat ovat kokeneet lastensuojelun edunvalvonnan toimivana keinona lapsen osallisuuden lisäämiseksi lastensuojeluprosessissa. Ennakkoojatukseni on, että myös lapset ovat kokeneet edunvalvonnan samalla tavoin kuin lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät ja edunvalvojat ovat sen tutkimusten mukaan kokeneet. Olen kuitenkin kiinnostunut selvittämään nimenomaan lasten omia kokemuksia edunvalvonnasta. Haluan ymmärtää, miten lapset kokevat edunvalvonnan ja millaisena he kokevat edunvalvojan osana lastensuojeluprosessia. Tämän tiedon avulla voin kehittää omaa toimintaani edunvalvojana, sekä hyödyntää tietoa muussa edunvalvontaan liittyvässä koulutus- ja kehittämistoiminnassa.

Lapsi ei välttämättä tiedä tai ymmärrä edunvalvonnan määräämiseen johtavia perusteita. Edunvalvojamääräys on selkeimmillään silloin, kun kyseessä on perheen sisäinen rikosepäily, jossa epäiltyä on huoltaja tai hänelle läheinen henkilö. Edunvalvontamääräykset ovat monimuotoisempia ja sisällöltään vaihtelevia silloin, kun lapselle on määrätty edunvalvoja lastensuojeluprosessiin tai johonkin sen vaiheeseen. Lapsen käsitys edunvalvontamääräykseen johtaneesta tilanteesta voi olla epäselvä tai vaikeasti ymmärrettävissä oleva asia. Lapsi ei välttämättä halua tuoda esille päätöksen perusteena olevaa huoltajan mielenterveys- tai päihdeongelmaa lojaliteettiristiriidan vuoksi.

Lapsen ja edunvalvojan suhdetta tarkastellessa olennaista on luottamuksellisuus ja avoimuus. Vaikeista asioista puhuminen edellyttää lapsen ja edunvalvojan välistä luottamusta ja pysyvän ihmissuhteen rakentumista. Lapsen ymmärrys edunvalvojan

roolista vaikuttaa suhteen syntymiseen sekä siihen, miten lapsi hahmottaa edunvalvojan esimerkiksi suhteessa lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään. Edunvalvoja on sanana epämääräinen ja abstrakti, eikä se mielestäni avaa edunvalvontatyöskentelyn tarkoitusta eikä toimintaa sellaisille henkilöille, jotka eivät ole aiemmin tutustuneet lastensuojelun edunvalvontaan. Tämän vuoksi edunvalvontatyöskentelyn kertominen ja kuvaileminen lapselle edunvalvonnan alkaessa on tärkeää. Edunvalvojan kyky kohdata lapsi voi vaihdella edunvalvojien kesken paljonkin, koska edunvalvojien koulutus- ja kokemustaustat lapsen kanssa työskentelyyn voivat olla erilaiset. Myös erilaiset persoonat tekevät työtään eri tavoin.

Edunvalvontamääräykset voivat olla kestoltaan hyvin pitkiä, jopa vuosien mittaisia, tai lyhimmillään vain muutaman viikon mittaisia ajanjaksoja. Edunvalvontamääräyksen kesto ja laajuus vaikuttavat osaltaan siihen, mitkä ovat edunvalvontatyön seuraukset. Edunvalvontatyössä on harvoin nähtävissä konkreettisia seurauksia. Ennemmin työskentely on koko prosessin ajan jatkuvaa lapsen kuulemista ja lapsen asian ylläpitämistä perheessä ja viranomaisverkostoissa. Lapsen ja nuoren kokemusten kannalta on merkityksellistä, kuinka pitkäkestoinen edunvalvontasuhte on ollut.

Tutkimuskysymykseksi olen asettanut "Miten lapset ja nuoret kokevat lastensuojelun edunvalvonnan?". Lähestyn tutkimuskysymystä apukysymyksillä. Apukysymyksiäni ovat "Millaisiin tilanteisiin lapselle ja nuorelle on määrätty edunvalvoja?", "Miten lapset ja nuoret kuvaavat yhteistyötä edunvalvojan kanssa?" ja "Mitkä ovat edunvalvonnan seuraukset?".

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Ihmistä tutkivissa tieteissä käytetään laadullisia menetelmiä, koska se mahdollistaa tutkittavien ihmisten todellisuuden kuvaamisen. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuskohdetta ei saa esineellistää tai ohentaa, jotta tutkimustulokset liittyisivät suoraan kokemustodellisuuteen. (Varto 2005, 14.) Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohta on todellisen elämän kuvaaminen, ja tarkoituksena on kuvata tutkittavaa kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tutkimuksen luonteen mukaisesti oma pro gradu- tutkielmani tuo esiin lapsen kokemuksia edunvalvonnasta siten, että tutkimuksen avulla voidaan ennemmin löytää tai paljastaa olemassa olevia tosiasioita. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 161.)

Olen valinnut tutkimusmetodikseni fenomenologisen näkökulman. Fenomenologian yksi perusajatus on, että ihmiset rakentuvat yksilöinä suhteessa maailmaan, jossa he elävät, mutta he myös itse rakentavat maailmaa. Fenomenologisessa tutkimuksessa on merkityksellistä kokemuksen käsite. Tarkastelun kohteeksi muodostuvat tuolloin ne kokemukset, joita ihmiset ovat itse kokeneet eläessään tuossa maailmassa. Kokemuksellisuuteen ja kokemuksen tutkimukseen liittyy vahvasti käsitys ihmisestä kokonaisuutena, koska ihmistä ei voida ymmärtää irrallaan omasta elämismaailmastaan. Ympäristö, elämäntapahtumat ja muut ihmiset luovat jokaiselle ihmiselle oman elämänpiirin, jossa henkilökohtaiset kokemukset syntyvät. Tämän vuoksi myös ihmisen suhde erilaisiin asioihin vaikuttaa kokemuksen syntymiseen. (Laine 2015, 30-31.)

Kokemuksella tarkoitetaan henkilökohtaisia elämyksiä, joita ei voi hankkia teoreettisen opiskelun kautta. Kokemukset voivat olla hetkellisiä tai pitkäkestoisia, voimakkaita, mieleenpainuvia tai merkityksellisiä. Kokemukset sisältävät tietoa todellisesta elämismaailmasta ei-käsitteellisessä muodossa (Lammenranta 2002, 55). Yhteistä eri kokemustyypeille on kuitenkin se, että ne syntyvät yksilöllisistä tulkinnoista ja ovat omiin kokemuksiin perustuvaa tietoa omaan elämänpiiriin kuuluvista asioista (Peltonen 2009, 12). Koska kokemukset ovat henkilökohtaisia elämyksiä ja syntyvät yksilöllisistä tulkinnoista, ne eivät välttämättä vastaa todellisuutta eivätkä anna tarkkaa kuvaa koetusta tapahtumasta tai tilanteesta.

Kokemuksellista tietoa kuvataan usein toiseksi tiedoksi eli epävirallisesti muodostuneeksi tiedoksi, jota ei voi oppia teoreettisen opiskelun kautta. Toinen tieto haastaa kuitenkin virallisen, tutkitun tiedon, ja sillä on monia ilmenemismuotoja. Toinen tieto haastaa tutkitun tiedon antaen vaihtoehtoisia ymmärtämisen tapoja. Kokemuksiin perustuvan tiedon eli toisen tiedon tavoittaminen edellyttää kuuntelemista ja pysähtymistä tutkittavan asian äärelle. (Peltonen 2009, 17.)

Kokemukset rakentuvat pääasiassa merkityksistä. Fenomenologisessa tutkimuksessa merkityksillä ja merkityssisällöillä on tärkeä rooli. Kokemusten tutkimuksessa tutkitaan nimenomaan niitä merkityssisältöjä ja rakenteita, jotka tulevat esille ihmisen todellisuudessa. Kokemukset liittyvät sekä ihmisen yhteisölliseen ulottuvuuteen että yksilöllisyyteen ja ainutlaatuisuuteen. Omassa pro gradu -tutkielmassani olen kiinnostunut lasten ja

nuorten henkilökohtaisista kokemuksista, mutta ymmärrän kokemusten syntyneen kuitenkin osana laajempaa kontekstia. Jokaisella ihmisellä on oma kokemusmaalimansa, mutta tietynlainen samankaltaisuus elämäntilanteissa tai samanlaiseen joukkoon kuuluminen tuottaa yksilöille myös yhteisöllisiä piirteitä. Tämän vuoksi jokaisen ihmisen yksilöllinen kokemus ja sen tutkiminen paljastaa myös jotain yleistä. (Laine 2015, 31-32.)

Tutkijan omaa ihmiskäsitystä ei tarvitse piilottaa fenomenologisessa tutkimuksessa. Tämän vuoksi tutkijan oma käsitys ihmisestä näkyy kaikessa tutkimuksen tekemisen vaiheissa aineiston hankkimisesta ja analysoinnista tutkittavan ilmiön ymmärtämiseen. Tutkimuksen tekemisessä tutkija voi näin välttää luontaista tapaansa ymmärtää asioita esiymmärryksensä mukaan, vaan kohtaa ilmiön sekä aineiston niin sanotusti puhtaalta pöydältä, ilman ennakko-oletuksia. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan tulee pohtia riittävästi omia ennakko-oletuksia. Tutkijan tulee kuitenkin tutkimuksen alkuvaiheessa tehdä itsensä tietoiseksi tutkimaansa ilmiöön liittyvistä omista kokemuksista ja muodostamastaan esiymmärryksestä, ja sen jälkeen etsiä tapoja panna ne tietoisesti syrjään. (Lehtomaa 2005, 164-165.)

4.2 Tutkimusaineisto ja tutkimusmenetelmät

Tutkimuksen aineiston olen kerännyt haastattelemalla viittä 12-20 -vuotiasta lasta ja nuorta, joilla on ollut lastensuojelun edunvalvoja lastensuojeluprosessin aikana. Olin tutkimukseni alkuvaiheessa yhteydessä useita kertoja Lapin alueella toimiviin edunvalvojiin ja kerroin heille tutkimuksestani. He kertoivat tutkimuksesta mahdollisille haastateltaville. Alkuperäisenä ajatuksenani oli, että noin puolet tutkimukseen osallistuvista olisi ollut alle 18-vuotiaita. Lopulta sain yhteensä vain viiden lapsen ja nuoren tiedot, enkä tämän vuoksi voinut lainkaan valita haastateltaviani iän tai asuinpaikan mukaan. Vain yksi tutkimukseen osallistuneista oli 12-vuotias, ja loput olivat 18-20 -vuotiaita. Tämä voi kertoa myös siitä, että edunvalvontapäätökset ovat usein voimassa niin kauan, kun lapsi täyttää 18-vuotta, jonka vuoksi alaikäisiä haastateltavia oli lähes mahdotonta saada.

Tutkijana minua huolestutti, millä tavoin edunvalvojat valitsevat ne lapset ja nuoret, joille

he kertovat tutkimuksesta. Pohdin, kertovatko edunvalvojat tutkimuksesta vain sellaisille henkilöille, joiden edunvalvontaprosessi on edunvalvojien mielestä ollut onnistunut. Tämä heikentäisi mielestäni tutkimuksen luotettavuutta, joten korostin edunvalvojille, että kertoisivat tutkimuksestani avoimesti kaikille mahdollisille osallistujille, ilman omaa ennakkovalintaa tutkimukseen osallistuvista. Kerroin myös olevani kiinnostunut kaikenlaisista prosesseista ja kokemuksista. Haastattelujen aikana tuli kuitenkin esille, että lähes kaikilla tutkimukseen osallistuneilla lapsilla ja nuorilla oli ollut myös erimielisyyksiä edunvalvojiensa kanssa, joten huoleni tutkimuksiin osallistuneiden valikoitumisesta osoittautui turhaksi.

Kaikki lapset ja nuoret, jotka saivat edunvalvojien kautta tietoa tutkimuksesta, antoivat luvan heidän yhteystietojen välittämisestä minulle. Numerot saatuani olin puhelinyhteydessä heihin ja kerroin tarkemmin tutkimuksesta. Alaikäisten lasten kohdalla olin yhteydessä myös heidän huoltajiinsa ja pyysin heiltä kirjallisen suostumuksen lapsen osallistumisesta tutkimukseen. Tämän jälkeen sovin haasteltavien kanssa haastattelun ajankohdasta ja haastattelupaikasta. Annoin haastateltavien itse valita haastattelupaikat. Lopulta tein haastatteluja erilaisissa paikoissa: haastateltavien kodeissa, kouluilla ja heidän läheistensä luona. Tärkeintä oli, että haastateltava koki tilan turvalliseksi, jotta sain syntymään toimivan vuorovaikutuksen haastateltavan kanssa. Maantieteellisesti kauimmainen haastattelupaikka oli lähes 300 kilometrin päässä, ja vain yksi haastattelu oli alle 100 kilometrin päässä omalta asuinpaikkakunnaltani Rovaniemeltä.

Yhteistä haastateltaville oli se, että jokaisen edunvalvontaprosessi oli päättynyt. Tutkimukseen osallistuneiden lasten ja nuorten edunvalvontasuhteet olivat kestäneet lyhimmillään kaksi vuotta ja pisimmillään 6 vuotta. Yhtä vastaajaa lukuun ottamatta edunvalvontasuhte oli päättynyt edunvalvottavan täytettyä 18-vuotta. Lapsilla oli ollut edunvalvoja lastensuojeluprosessissa yleisesti. He olivat kaikki huostaanotettuja ja heidät oli sijoitettu asumaan erilaisiin sijaishuoltopaikkoihin. Osalla vastaajista olivat myös biologiset vanhemmat olleet mukana lastensuojeluprosessin vaiheissa, mutta osalla ei ollut ollut minkäänlaista yhteyttä huoltajiinsa.

Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan on kiinnitettävä erityisen paljon huomiota aineiston keruuseen. Valitsin aineistonkeruun menetelmäksi puolistrukturoidun

teemahaastattelun, jotta haastateltava voi kuvata kokemuksiaan mahdollisimman vapaasti ilman paineita kokemusten muuttamisesta kirjalliseen muotoon sekä ilman viranomaistyöskentelylle usein ominaisia lomakkeita. Haastattelutilanteessa tutkija voi myös tarvittaessa rohkaista haastateltavaa sekä lisäkysymyksillä tarkentamaan ja syventämään hänen kertomaansa. (Lehtomaa 2005, 167.) Haastattelut jaetaan perinteisesti strukturoituihin ja strukturoimattomiin haastatteluihin. Jaottelu perustuu haastattelukysymysten valmiuden ja sitovuuden mukaan siten, että strukturoidussa haastattelussa haastateltaville esitetään samat kysymykset samassa järjestyksessä ja niissä on samanlaiset vastausvaihtoehdot. Haastattelu voi olla lomakkeen muodossa. Tällaisen haastattelun tarkoituksena on minimoida haastattelijan vaikutus vastauksiin. Strukturoimattomassa haastattelussa haastattelun rakenne muodostuu haastateltavan ehdoilla. Tällöin haastattelutilanne muistuttaa vapaata keskustelua, jolloin sekä tutkija että haastateltava voivat tuoda esille puheenaiheita ja ohjata keskustelua haluamaansa suuntaan. Näiden kahden eri haastattelumuodon väliin asettuu niin kutsuttu puolistrukturoitu haastattelu, joista tunnetuin on teemahaastattelu. Teemahaastattelun ominaispiirteitä ovat teeman ja aihepiirin pysyminen samanlaisena tutkimushaastattelujen aikana, mutta kysymysten muoto ja järjestys voivat vaihdella haastattelujen välillä. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 11-12.)

Lapsen haastatteluun puolistrukturoitu teemahaastattelu sopii hyvin. Haastattelun tarkoituksena on tuoda esiin lapsen kokemukset ja lapsen ääni, jota tavoitellaan vuorovaikutuksellisessa tilanteessa lapsen ja haastattelijan välillä. Haastattelijan tulee kuulla lapsen kieltä, jonka tulee olla haastattelun pääkielenä. Tämä tarkoittaa sitä, että haastattelijan tulee kuunnella ja tunnistaa lapsen tapa puhua ja sovittaa oma puhetapansa lapsen käyttämiin kuvaamisen tapoihin ja ilmaisuihin. Minun tehtäväni tutkijana oli haastattelutilanteessa ohjata keskustelua tiettyihin teemoihin ja aihepiireihin, mutta käyttää haastattelukysymyksien asettelussa lapsen kieltä ja tapaa kommunikoida. (Alasuutari 2005, 154.) Tämän vuoksi lasten haastatteluissa kysymysten asettelu ja muodot voivat vaihdella paljonkin.

Omassa aineistossani huomasin vasta litterointivaiheessa, kuinka erilaisiksi lasten ja nuorten haastattelutilanteet olivat muodostuneet. Teemahaastattelun mukaisesti teema ja aihepiiri pysyivät samoina, mutta kysymysten muoto ja järjestys vaihtelivat

haastateltavan kielen ja kommunikaation mukaan. Haastatteluja tehdessäni koin kahdenkeskisen tapaamisen tutkittavien kanssa kaikkein tärkeimpänä. Tällöin pääsin tutkijan roolissa tutustumaan uusiin ihmisiin ja vuorovaikutuksen kautta luomaan luottamuksellisen ja lämpimän ilmapiirin haastattelulle. Myös tutkittavat toivat esille, kuinka tärkeää on henkilökohtainen tapaaminen tutkijan kanssa.

Tallensin haastattelut äänitiedostoina tietokoneelleni. Haastateltavat jännittivät aluksi tallentamista, joten valmistin lapsia ja nuoria haastatteluun rupatteleamalla arkisista asioista, esimerkiksi koulusta, kavereista tai leikeistä. Lapsen haastattelussa onkin tärkeää pysytellä lapsen kielellä lähellä lapsen arkista elämismailmaa, jolloin haastattelutilanteesta muodostuu lapselle positiivinen kokemus. Haastattelujen aikana haastateltavat saattoivat puhua sellaisista asioista, joista en ollut tutkimuksellisesta näkökulmasta kiinnostunut. Tutkijana minun tuli kuitenkin säilyttää herkkyyttä kuulla kaikenlaisia kokemuksia ja niiden aiheita. Kokemukset ovat ihmisille yhtä tosia ja todellisia huolimatta siitä, onko tutkija niistä kiinnostunut vai ei. Jo litterointivaiheessa tein ensimmäisiä rajauksia aineistooni. Jätin litteroimatta sellaisia keskustelunpätkiä, joiden sisältö ei vastannut millään tavoin tutkimaani aihepiiriä. Tällaisia aiheita olivat esimerkiksi kouluun tai opiskeluun liittyvät asiat sekä nuoren työtoiminnan päivärytmi.

Aineistoni koostui viidestä haastattelusta. Kokonaisuutena haastattelut tuottivat aika samansisältöisen aineiston, josta ei noussut esiin suuria poikkeavuuksia. Tutkijana pohdin, olisiko tutkimusaineisto ollut monimuotoisempi, mikäli olisin saanut enemmän haastateltavia. Aineistoni heikkous onkin mielestäni sen suppeus, joka voi vaikuttaa tutkimustuloksiin siten, että lasten ja nuorten kokemukset edunvalvonnasta näyttäytyvät hyvin samanlaisina. Toisaalta lähes jokaisella haastateltavalla lapsella ja nuorella oli keskenään ollut eri henkilö edunvalvojana. Tämän vuoksi myös mahdollisuus erilaisten kokemusten synnylle oli ollut olemassa. Pieni aineisto mahdollisti kuitenkin sen huolellisen tarkastelun, jossa jokaisella repliikillä oli oma, tärkeä asema ja merkitys. Pienestä aineistosta huolimatta siitä oli kuitenkin löydettävissä edunvalvontatyön liittyviä epäkohtia sekä käytänteitä, jotka lapset ja nuoret olivat kokeneet hyvinä.

Lapsen tutkiminen on hyvin erilaista kuin aikuisen tutkiminen. Haastattelutilanteissa

tämä voi näyttäytyä siten, että tutkijalla, eli aikuisella, on enemmän valtaa kuin tutkimukseen osallistuvalla lapsella. Tutkimustilanteessa, esimerkiksi haastattelussa, tästä ennakoasetelmasta olisi kuitenkin pystyttävä luopumaan. (Törrönen 2000, 158.) Lapsen ja aikuisen välinen valtaero voi haastattelutilanteessa näyttäytyä sekä positiivisesti että negatiivisesti. Myönteisenä voidaan pitää sitä, että lapsi pyrkii vastaamaan aikuisen tekemiin kysymyksiin ja on yleensä tottunut vastaamaan aikuisen esittämiin kysymyksiin rehellisesti. Tämä antaa aikuiselle vapauden tehdä kaikenlaisia kysymyksiä. Toisaalta vaarana on, että lapsi pyrkii vastaamaan kysymyksiin ”oikein” eli siten, miten olettaa aikuisen hänen vastaavan. (Alasuutari 2005, 152-153.) Tekemieni haastattelujen aikana minulle tuli tunne, että haastateltavat vastasivat rehellisesti esittämiini kysymyksiini. Toisaalta osa haastateltavista vastasi ainoastaan esittämiini kysymyksiin ja odotti valmiina uutta kysymystä. Osa puolestaan puhui hyvin runsaasti haluamastaan aiheesta huolimatta esittämästäni kysymyksestä.

Lapsen haastattelussa on kysymystyyppien lisäksi huomattava liittää kysymykset lapsen arkeen liittyviin konkreettisiin asioihin ja rutiineihin. Lapsen vastaamista esitettyihin kysymyksiin voidaan helpottaa kysymällä ainakin haastattelun aluksi tavallisista arkipäiväisistä asioista, esimerkiksi lapsen koulusta, kavereista tai leikeistä. Haastattelijan on hyvä huomata, että aikuisen maailmassa helpoksi luokiteltavat kysymykset voivat olla lapselle liian haastavia esimerkiksi niiden abstraktisuuden vuoksi. Lapsi ei välttämättä myöskään pysty kuvaamaan menneitä tapahtumia yhtä tarkasti tai aikaan sidoksissa oleviksi kuin aikuinen. (Alasuutari 2005, 158-159.) Lapsen haastattelussa on tärkeää pysytellä lapsen kielellä lähellä lapsen arkista elämismailmaa, jolloin haastattelutilanteesta muodostuu lapselle positiivinen kokemus.

4.3 Aineiston analyysi

Olen analysoinut tutkimuksen aineiston käyttämällä aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on tieteellinen metodi, joka pyrkii tekemään päätelmiä aineistosta. Analyysin tavoitteena on analysoida aineistoa systemaattisesti ja objektiivisesti. Tarkoituksena on kuvata aineiston sisältöä sanallisesti ja muodostaa selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Sisällönanalyysin avulla tutkittava aineisto voidaan jäsentää tiiviiseen ja selkeään

muotoon, jolloin aineistosta muodostuu informatiivinen kokonaisuus. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä analyysin vaiheet voidaan jakaa kolmeen osaan: aineiston redusointi eli pelkistäminen, aineiston klusterointi eli ryhmittely ja abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Tutkijan tehtävänä on löytää aineistosta ne keskeisimmät käsitteet, jotka kannattelevat koko aineistoa, ja joiden valossa voidaan tarkastella laajakin aineistoa. Tämän avulla tutkija voi rajata aineistosta pois tutkimustehtävän kannalta epäolennaista aineistoa eli pelkistää sitä. Tämän jälkeen aineistosta etsitään samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Aineistosta nousevat käsitteet luokitellaan, ja niille annetaan luokkaa kuvaava nimike. Ryhmittelyn tuloksena yksittäiset tekijät yhdistyvät laajempien käsitteiden alle, jolloin aineisto tiivistyy. Abstrahointivaiheessa aineistosta etsitään teoreettisia käsitteitä ja päätelmiä, jonka jälkeen aineisto voidaan luokittelun jälkeen käsitteellistää. (Kiviniemi 2015, 83.)

Fenomenologisen tutkimuksen aineisto on yleensä suuri, etenkin jos tiedonkeruun menetelmänä on käytetty puolistrukturoitua tai avointa haastattelua. Aineiston analysoinnin tarkoituksena on selkeyttää aineistoa, jotta tutkija voi tehdä siitä luotettavia johtopäätöksiä. Tutkija voi tutustua ja käsitellä keräämäänsä aineistoa jo aineistonkeruuvaiheessa. Tällöin aineisto antaa suuntaa myös tutkimustehtävän selkeytymiselle, jolloin aineistonkeruuta voi myöhemmässä vaiheessa vielä kohdistaa tarkoituksenmukaiseen suuntaan. (Kiviniemi 2015, 82.) Aineistonkeruuvaiheessa tutkijan olisi hyvä pystyä litteroimaan haastattelut jo mahdollisimman pian jokaisen haastattelun jälkeen. Tällöin tutkija voisi edellisistä haastatteluista huomata jotain tutkimuksen kannalta merkittävää, ja pohtia kysymysten asettelua toisella tapaa seuraavissa haastatteluissa.

Aineistoni sisälsi viisi haastattelua. Varsinaiset haastattelutilanteet kestivät 0,5-1h, vaikka lasten ja nuorten kohtaamiset kokonaisuudessaan kestivät 2-3 tuntia jokaisen haastateltavan kohdalla. Halusin antaa haastateltaville aikaa valmistautua haastatteluun tutustumalla minuun ennen varsinaista haastattelutilannetta, jotta he eivät jännittäisi haastattelua. Tämän tarkoituksena oli luoda haastatteluhetkestä mahdollisimman luonnollinen ja keskustelunomainen. Litteroin haastattelut heti tehtyäni ne. Tällöin pystyin koko ajan tekemään muutoksia seuraavien haastatteluiden kulkuun. Litteroinnin jälkeen kävin ensin jokaisen haastattelun läpi erikseen. Karsin aineistosta edelleen pois epäolennaisuuksia ja pyrin löytämään haastattelujen välillä yhteneväisyyksiä sekä eroja. Aika pian huomasin, että ai-

neistossa toistuiivat samat teemat: esimerkiksi lapsen ja edunvalvojan välistä suhdetta kuvailtiin positiivisin ilmauksin, ja lastensuojeluprosessin kulku näyttäytyi epäselvänä. Pyrin kuitenkin redusointivaiheessa enemmänkin karsimaan turhaa tietoa pois ja löytämään olennaisia teemoja ja käsitteitä, vaikka olisin ollut jo innokas tekemään johtopäätöksiä kesken analysoinnin.

Klusterointivaiheessa yhdistin haastattelut yhdeksi aineistokokonaisuudeksi. Tein tämän siten, että muodostin ”pääteemoja”, joista olimme haastattelujen aikana keskustelleet. Pääteemojen alle muodostin väliotsikoita kysymysten muotoon tai muulla tavoin otsikoiden. Tämän jälkeen leikkasin ja liimasin tekstinkäsittelyohjelmalla haastateltavien vastaukset kyseisten alaotsikoiden alle siltä osin, kun ne sisälsivät otsikoiden mukaista tietoa. Tässä vaiheessa minulle muodostui siis yhtenäinen aineisto, joka muodostui pääteemoista ja tarkentavista vastauksista. Koska haastattelumenetelmänä käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua, en löytänyt kaikista haastatteluista vastauksia kaikkiin tarkentaviin kohtiin. Kuitenkin jokaisesta löytyi vastauksia kaikkiin pääteemoihin. Tässä tiivistysvaiheessa koin tutkijana eettistä ristiriitaa, koska karsin aineistoa välillä runsaastikin ja valitsin sieltä mukaan vain niitä asioita, jotka joko tutkijana kiinnostavat minua (vastaavat tutkimuskysymyksiin) tai jotka jollakin tapaa nousivat esille aineistosta joko niiden toistuvuuden vuoksi (samat asiat tulivat esille useissa haastatteluissa) tai niiden poikkeavuuden vuoksi.

Laadullisen tutkimuksen avulla tutkija ei voi tuoda esille mitään ehdotonta totuutta, joka voitaisiin sinänsä esittää tutkimuksen tuloksena. Laadullisen tutkimuksen prosessissa tutkijan omat valinnat ja tulkinnat vaikuttavat tutkimuksen tuloksiin ja johtopäätöksiin merkittävästi. Tämän vuoksi tutkimusraportti onkin tutkijan henkilökohtainen ajatusrakennelma tutkittavasta ilmiöstä. Laadullinen tutkimus on sen vuoksi tulkinnallista. (Kiviniemi 2015, 84.) Laadullisessa tutkimuksessa näkyy aina tutkijan omien valintojen polku. Tutkimus muodostuu yksilölliseksi, jolloin sen tuloksetkaan eivät ole yleistettävissä. Ihmisten kertomuksille tai kokemuksille rakentuvan tutkimuksen tarkoituksena ei ole tuottaa tietoa suoraan käytäntöjen kehittämiseen tai uudistamiseen, eikä tutkimuksen pohjalta voi tehdä yksiselitteisiä toimintaehdotuksia (Eronen 2012, 115).

4.4 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen tekoon liittyy useita eettisiä kysymyksiä ja tilanteita, jolloin tutkija joutuu perustelemaan valintansa myös eettisistä näkökulmista. Tutkimuksen tekemisessä on noudatettava hyvää tieteellistä käytäntöä, joka sisältää sekä kestää myös eettisen tarkastelun. Tiedeyhteisöillä ja yliopistoilla voi olla omia eettisiä ohjeita, mutta esimerkiksi opetusministeriö on antanut yleisiä eettisiä ohjeita tieteellisen tutkimuksen tekemiseen. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 23-24.) Tutkijan tulee välttää kaikenlaista epärehellisyyttä ja vääranlaista tiedon salaamista tutkimusprosessinsa aikana. Avoimuus myös eettisistä ongelmista ja ristiriidoista sekä niiden aukikirjoittaminen lisäävät tutkimuksen luotettavuutta.

Sosiaalityön tutkimuksen yksi keskeinen tehtävä on tuoda näkyviin vaikeassa asemassa elävien ihmisten todellisuutta. Tämän vuoksi keskeiseksi eettiseksi kysymykseksi nousee, millaisen kuvan tutkija tuo esille tutkittavistaan ja heidän elämästään ja kokemuksistaan. Granfelt (2000) toteaa, että tutkija joutuu ratkaisemaan, tuoko hän esille ”Kurjuuden kertomuksen” vai ”Valon kertomuksen”. Kurjuuden kertomus tuo esille kerronnan kohteita leimaava kurjuuden korostus, kun taas valon kertomus sen sijaan tuo esille päinvastaisen, idealisoidun ja romantisoidun kuvan tutkimuksiin osallistuvista. Tutkijalla on valta tehdä valintoja ja painotuksia niin yksittäisen haastattelun kuin koko aineistonkin osalta. (Granfelt 2000, 105, 109.) Omassa tutkimuksessani haastateltavat toivat esille hyvin monenlaisia kokemuksia edunvalvonnasta. Samalla henkilöllä oli tilannekohtaisesti sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Tämän vuoksi minun ei tarvinnut tutkijana tehdä valintaa, millaisen kuvan tutkittavista tuon esille, vaan halusin tuoda keräämäni aineiston esille monipuolisesti.

Laadullisen tutkimuksen eettisyydessä on havaittavissa samanlaisia aspekteja kuin sosiaalialan työssä. Ongelmat voivat liittyä esimerkiksi tiedottamiseen tutkimuksen tarkoituksesta ja sen kulusta tai tutkimusaineiston käytöstä. Tutkija ”keskustelee” aineiston kanssa ilman, että tutkittavat ovat paikalla. Tutkittavalle ei välttämättä anneta riittävää tietoa siitä, millaiseen tarkoitukseen aineistoa käytetään. Sosiaalityössä tutkimusten mukaan ammattilaiset usein keskustelevat eri tavalla, kun asiakas ei ole paikalla. Asiakkaalle tulisi antaa mahdollisuus osallistua häntä koskeviin keskusteluihin ja päätöksentekotilanteisiin. (Compton & Galaway & Cournoyer 2005, 290-291.)

Tieteellisessä tutkimuksessa ihmisillä on oltava päätösvalta siitä, osallistuvatko he tutkimukseen. Tätä päätöstä varten heille tulee antaa riittävästi informaatiota itse tutkimuksesta, mutta myös arviota siitä, miten tutkimukseen osallistuminen voi vaikuttaa heihin itse tutkimustilanteessa tai myös myöhemmin. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 25.)

Omassa tutkimuksessani koin haastavaksi tilanteen, kun tarvitsin tutkimukseen osallistumisluvan alaikäisen lapsen vanhemmalta. Koska tutkimusaineistoni koskee lastensuojeluprosessin aikana tapahtuneita asioita ja kokemuksia, koen, että vanhemmat, joilta lapsi on esimerkiksi otettu huostaan, eivät saisi olla päättämässä, osallistuvatko heidän lapsensa tutkimukseen. Mielestäni asiassa tulisi olla päätösvalta joko lapsella itsellään tai lapsen asioista päättävällä taholla lastensuojelussa. Kuitenkin hyvän tieteellisen käytännön mukaan lapselta ei voida eikä saa odottaa kypsää päätöksentekoa tutkimukseen osallistumisesta (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 25). Vastuu tiedon ja kokemusten jakamisesta sekä niiden käytöstä tulee olla täysi-ikäisellä henkilöllä.

Myös oikeusfilosofisissa keskusteluissa lapsista oikeuksien haltijoina esiintyy ristiriitaisia näkemyksiä. Toisaalta lapsilla ei nähdä olevan aikuisiin verrattavia oikeuksia, koska heiltä puuttuu kykyjä tehdä rationaalisia valintoja. Kuitenkin lapsilla ja aikuisilla on samanlaisia suojaa tarvitsevia intressejä, joista voidaan johtaa oikeuksia. Tarve suojaan ja hoitoon tarkoittaa myös moraalisia oikeuksia, joista osa voidaan kääntää juridisiksi oikeuksiksi. (Hakalehto-Wainio 2013, 26.)

Beckett (2006) on tuonut esille sosiaalityön asiakkaiden kokemuksia asiakasta koskevan tiedon jakamisesta. Omien tietojen ja kokemusten jakaminen voi aiheuttaa asiakkaassa jopa pelkoa. Ammatilaisen jakaman ja tuottaman tiedon pelätään olevan yksipuolista, koska ammatilainen tuo asian esille omasta professiostaan käsin. (Beckett 2006, 142.) Vaikka tutkimuksessa asiakkaan henkilötiedot yleensä salataan, tutkittavat voivat tuoda haastatteluissa esille hyvinkin arkaluontoisia ja henkilökohtaisia asioita. Tällöin he jakavat omia kokemuksiaan ja tietoa ulkopuoliselle ja vieraille henkilölle. Tutkittavat voivat pohtia, millä tavoin haastattelut käsitellään ja millä tavoin niistä tuotetaan uutta tietoa. Tutkijan yhtenä tehtävänä on hälventää tutkittavien tutkimukseen kohdistuvaa

epätietoisuutta oikealla ja riittäväällä informaatiolla ennen aineiston keruuta.

Kerroin mahdollisille haastateltaville tutkimuksestani ennen kuin kysyin heidän suostumustaan tutkimukseen. Haastateltavat olivat erityisen kiinnostuneita siitä, millä perusteella olin valinnut tutkimusaiheeni, ja mihin tutkimustuloksia tullaan käyttämään. Haastateltavat kokivat positiivisena sen, että he pystyvät tutkimuksen kautta tuomaan esille omia kokemuksiaan. Usea vastaaja toivoi, että esittelisin pro gradu -tutkielmani tuloksia sen valmistuttua lastensuojelun sosiaalityöntekijöille, jotta lasten ja nuorten ääni tulisi paremmin kuuluville niille henkilöille, jotka ovat ratkaisevassa asemassa edunvalvontahakemuksia tehdessä.

5 Lapsi lastensuojeluprosessissa

5.1 Edunvalvonnan lähtötilanne

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuus on arvioida, tarvitseeko lapselle hakea lastensuojelulain mukaista edunvalvojaa. Mikäli lapsen huoltajat eivät pysty valvomaan lapsensa etuja ja lapsen ja hänen vanhempansa edut ovat lastensuojelulain 22§:n tarkoittamin tavoin ristiriitaisia, sosiaalityöntekijän tulee huolehtia edunvalvojan hakemisesta. Sosiaalityöntekijän tulee tällöin selvittää tilanne ja tehdä hakemisesta aloite. (Räty 2015, 201.) Jo tässä yhteydessä sosiaalityöntekijän tulisi kertoa lapselle edunvalvojan hakemisesta, mikäli lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden se on mahdollista. Lapsella ja nuorella on oikeus saada häntä koskevan asian valmisteluvaiheessa riittävä informaatio asiasta.

Edunvalvojan hakemista tulisi harkita jokaisen lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen kohdalla. Tavallisesti lapsen vanhemmat voivat kuitenkin toimia lastensa edunvalvojina. Mikäli edunvalvojan harkitseminen tulisi yleiseksi käytännöksi jokaisen asiakkaana olevan lapsen kohdalla, tulisi myös ulkopuolista edunvalvojaa tarvitsevien lasten ja nuorten tilanne arvioitua riittävän aikaisessa vaiheessa lastensuojeluprosessia. Tällä hetkellä edunvalvonnan tarvetta ei arvioida yleensä kuin vasta sellaisissa tilanteissa, joissa edunvalvonnan tarve on jo ilmeinen esimerkiksi perheessä esiintyneen rikosepäilyn vuoksi.

Mirjam Aranevan (2016) mukaan lapsen mielipide ja toivomukset tulee selvittää ja huomioida jo siinä vaiheessa, kun hänelle suunnitellaan edunvalvojan hakemista. Lapselle tulee selvittää ikätasoaan vastaavalla tavalla, mitä edunvalvojan hakeminen tarkoittaa, ja mitkä ovat edunvalvojan tehtävät ja tarkoitus. Tämän jälkeen lapsi voi muodostaa mielipiteensä edunvalvojan hakemisen tarpeellisuudesta. Koska edunvalvojan tehtävän suorittaminen vaatii säännöllistä yhteydenpitoa lapsen kanssa, lapsella tulisi olla mahdollisuus ilmaista mielipiteensä myös edunvalvojan henkilöön liittyvässä asiassa. (Araneva 2016, 212-213.)

Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret eivät olleet saaneet lainkaan tietoa edunvalvojan hakemisesta etukäteen. He olivat kuulleet edunvalvonta-asiasta vasta sen

jälkeen, kun edunvalvontamääräys käräjäoikeudesta oli annettu. Vastaajat olivat kuulleet edunvalvontamääräyksestä sen saavuttua eri tahoilta. Vain yksi vastaajista oli kuullut edunvalvontamääräyksestä omalta sosiaalityöntekijältään ja keskustellut hänen kanssaan edunvalvonta-asiasta edunvalvontamääräyksen tultua. Muut vastaajat olivat kuulleet edunvalvontapäätöksestä edunvalvojilta itseltään, sijaisvanhemmilta tai sijaishuoltopaikan työntekijöiltä. Varsinaisesta edunvalvontaprosessista lapset ja nuoret olivat kuulleet edunvalvojilta tavattuaan heidät ensimmäistä kertaa. Kukaan tutkimukseen osallistuneista ei tuntenut ennalta edunvalvojaa eikä myöskään edunvalvojan tehtäviä ja roolia.

”Emmä oikeestaan tiennyt mikä se on ja sillai että ennenku se sitten tuli.” (H2)

Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret olivat kertomansa mukaan tietoisia edunvalvontamääräyksen perusteista. He olivat kuulleet perusteet edunvalvontaprosessin alettua edunvalvojilta. Lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät eivät olleet edunvalvontamääräyksen tultua kertoneet lapsille, miksi he ovat hakeneet lapselle edunvalvojaa. Lapset ja nuoret eivät tuoneet esille, että he olisivat saaneet itse luettavakseen käräjäoikeuden antaman edunvalvontamääräyksen. Edunvalvojat olivat käyneet heidän kanssaan päätöksen suullisesti läpi. Lapsella ja nuorella on oikeus saada nähtäväkseen sellaiset itseään koskevat dokumentit ja päätökset, joiden näkeminen ei aiheuta lapselle ja nuorelle haittaa. Edunvalvontapäätökset ovat usein hyvin selkeitä ja yksiselitteisiä, ja niistä ilmenee edunvalvonnan määrittämisen perusteet. Päätöksissä ei ole ole mukana edunvalvontahakemusta, joissa on yleensä tarkemmin kuvattuna edunvalvonnan tarpeeseen johtaneet syyt.

”Joo, tiesin mää, että miks se tulee ja sillai.”(H2)

Kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat huostaanotettuja ja sijoitettuja sijaishuoltoon, ja edunvalvontamääräykset koskivat koko lastensuojeluprosessia. Määräysten perustelut vaihtelivat lasten elämäntilanteiden mukaan. Vastaajat kertoivat, että edunvalvojan tehtävät liittyivät esimerkiksi lapsen oikeuksien toteutumiseen rajoituspäätöksissä, lapsen mielipiteen esille tuomiseen sekä huostaanottoon liittyviin asioihin. Joillakin

lastensuojelun edunvalvonta liittyi samanaikaisesti vireillä olevaan rikosprosessiin, jossa epäiltynä oli lapsen huoltaja.

”Sitten kun tuli tuo rikosasia, kun määh muutin kotoa pois, niinku samalla kun alettiin ettimään edunvalvojaa. Niitä oli aika harvassa silloin, niin sitten se tuli jotenki sitä kautta siihen mukkaan. Ja se oli oikeestaan koko mun sijoituksen ajan sitten mukana.

Olisiko ollut 14-vuotiaasta 18-vuotiaaksi.” (H2)

Vastauksista kävi ilmi, että vastaajat muistivat tai olivat tietoisia ainakin osittain edunvalvontapäätösten perusteista. Tutkijana en kuitenkaan vakuuttunut siitä, olivatko vastaajat ymmärtäneet oikein edunvalvontamääräysten perusteet. Yksi vastaajista toi esille, että hänelle oli haettu edunvalvojaa epäselvien rajoituspäätösten vuoksi. Kuitenkaan esimerkiksi pelkästään lapselle tai nuorelle epäselvät rajoitustoimenpiteet ja niihin liittyvät päätökset eivät ole peruste hakea edunvalvojaa. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuus on kertoa lapselle ja nuorelle hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti rajoituspäätösten perustelut ja muut lastensuojeluprosessin aikana tehtyjen päätösten syyt ja seuraukset.

”No jos muistan oikein niin minusta jotenkin tuntui ettei niinku rajoituspäätökset tullu edun mukaisesti ja silleen.” (H1)

Vaikka edunvalvojan tehtävänä on osallistua lasta ja nuorta koskevien päätösten tekemiseen ja käydä tehdyt päätökset läpi lapsen ja nuoren kanssa, se ei riitä perusteeksi edunvalvojan määräämiselle. Sijaishuoltoon sijoitettua lasta koskevista rajoitustoimenpiteistä on tehtävä kirjallinen hallintopäätös, jota ennen lapsella on oikeus tulla kuuluksi. Päätöksestä tulee käydä ilmi päätöksen perustelut, ja päätöksen tekijän on huolehdittava, että lapsi ja nuori ymmärtää rajoitustoimenpiteen perustelun. (Räty 2015, 517-518.) Edunvalvoja käy lapsen ja nuoren kanssa tavallisesti läpi tehdyt päätökset, mutta ensisijainen vastuu tiedon antamisesta lapselle on päätöksen tekijällä. Tämän vuoksi edunvalvojaa ei voida määrätä ainoastaan kertomaan lapselle ja nuorelle tehdyistä päätöksistä, vaan edunvalvontamääräyksen perusteena tulee olla muu syy.

Yksi vastaajista toi haastattelussa esille epäluottamuksen huoltajan ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välillä edunvalvojan hakemisen perusteluksi. Huoltaja oli hakenut lapselle edunvalvojaa, jotta lapsen ääni tulisi paremmin ja huoltajan mukaan luotettavammin esille lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Lapsen kokemuksen mukaan huoltaja ei uskonut lapsen puhuvan totta sosiaalityöntekijälle omista asioistaan. Lapsen mukaan huoltaja toivoi, että lapsi olisi kertonut edunvalvojalle toiveensa ja mielipiteensä eri tavoin kuin hän oli sosiaalityöntekijälle kertonut. Huoltaja ajatteli lapsen valehtelevan viranomaisille ja toivoi, että lapsen käsitys omasta asiastaan muuttuisi edunvalvontaprosessin aikana, mikäli lapsella olisi edunvalvoja.

”En määhän muista ihan kunnolla, mutta tuntuu että se oli sen takia että se oli niinku ei uskonu kaikkea mitä me sille sanottiin. Että me valeheltas ja sen takia että jos me sitten kertoisin sille edunvalvojalle niinkö toisin asiat.” (H3)

Koska vastaajille edunvalvonta käsitteenä oli vieras ja edunvalvojan toiminta epäselvää määräyksen tultua, heillä ei ollut ennako-odotuksia edunvalvonnasta. He eivät olleet osanneet odottaa mitään, koska tietoa oli niin vähän. Edunvalvonta oli aluksi tuntunut vieraalta ja oudolta. Lapset ja nuoret kokivat vieraana ja outona sekä edunvalvonnan prosessina että edunvalvojan henkilönä. Lapsilla ja nuorilla ei ollut tietoa edunvalvojan roolista tai tehtävistä.

”En määhän vissiin tienny edunvalvonnasta mitään ennen kuin se alkoi.” (H5)

Edunvalvonnan lähtötilanteessa lapset ja nuoret eivät ole olleet tietoisia edunvalvojan hakemisesta eivätkä edunvalvonnasta prosessina. He ovat saaneet ensitiedon edunvalvonnasta vasta määräyksen tultua, ja silloinkin tiedon antajana on ollut pääasiassa joku muu kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Edunvalvontaan liittyvistä käytänteistä lapset ja nuoret ovat kuulleet vasta tavattuaan heille määrätyn edunvalvojan. Johanna Moilanen (2015) on tutkinut väitöskirjassaan lastensuojelun tukihenkilötoiminnan muutoksia. Hän tuo esille tukisuhteen aloitusvaiheen näyttäytyvän lasten näkökulmasta aikuisjohtoisena. Suhde käynnistyy aikuisen aloitteesta ja sitä myös johdetaan aikuislähtöisesti. (Moilanen 2015, 104.) Samaa aikuislähtöisyyttä on selkeästi

nähtävissä myös lastensuojelun edunvalvonnan aloitusvaiheessa: edunvalvojahakemuksen tekee aikuinen, eivätkä lapset ole olleet haastattelujen mukaan edes tietoisia edunvalvonnan hakemisesta. Edunvalvonnan lähtötilanne on lapselle kaikelta osin epäselvä ja näyttäytyy aikuislähtöisenä, johon lapsella ja nuorella ei ole mahdollisuutta vaikuttaa. Koska lapset ja nuoret eivät edes tiedä edunvalvonnan hakemisesta, heillä ei ole tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa millään tavoin edunvalvonnan hakemiseen tai edunvalvojan valintaan.

Edunvalvojan tulisi olla tiedoiltaan ja taidoiltaan lapselle mahdollisimman sopiva. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä harkitsee, ketä henkilöä hakee lapselle edunvalvojaksi, jolloin lapsella tai nuorella ei ole mahdollisuutta vaikuttaa haettavan edunvalvojan pätevyyteen tai persoonaan. Tällöin edunvalvoja tulee lapselle ja nuorelle ”ylhäältä annettuna”, eikä lapsi tai nuori tiedä enakkoon edes sitä, miksi hänelle haetaan edunvalvoja, mitä tilanteita edunvalvojamääräys koskee ja mitkä ovat edunvalvojan tosiasialliset, konkreettiset tehtävät. Mikäli edunvalvontaprosessi olisi lapsilähtöinen ja avoin jo sen alkuvaiheessa, lapset ja nuoret saisivat mahdollisuuden keskustella edunvalvojaa hakevan tahon kanssa omista toiveistaan suhteessa edunvalvojaan henkilönä. Parhaimmillaan lapsi ja nuori saisi edunvalvojakseen henkilön, jonka työkokemus, koulutus ja henkilökohtaiset ominaisuudet vastaisivat mahdollisimman hyvin lapsen ja nuoren tarpeisiin ja toiveisiin.

5.2 Lastensuojelun päätöksentekotilanteet

Lastensuojelutyön keskiössä on aina lapsi ja lapsen etu. Lapsen edun määrittäminen lastensuojeluprosessissa on kuitenkin ongelmallista siihen vaikuttavien useiden eri tekijöiden vuoksi. Konkreettisia vaikuttajia ovat ulkoiset tekijät, kuten lapsen asumisolosuhteet, lapsen arjen sujuvuus sekä läheisverkosto. Lapsen kokonaistilanne jää usein huomioimatta, ja siihen vaikuttavat myös päätöksentekijän, yleensä viranomaisen, oma arvomaailma ja elämäkokemus. Lapsen edun sisältäessä useita muuttujia sen ennakoitavuus heikkenee. Yksittäisten tapausten faktat antavat tilaa päätöksentekijän laajalle subjektiiviselle harkinnalle, jolloin lapsen edun mukainen ratkaisu ei ole välttämättä ennakoitavissa. Ennakoimattomuuden vuoksi tehdyt ratkaisut tulisi perustella mahdollisimman tarkasti, ja niistä tulee käydä selkeästi ilmi, miksi ratkaisu on lapsen edun mukainen. Lapsen

edun ensisijaisuuden korostuminen lastensuojeluprosessissa asettaa prosessin muut osapuolet heikompaan asemaan suhteessa lapseen. Sen korostunut tavoittelu voidaan myös nähdä toisinaan jopa epärealistisena resursseihin nähden. Tämän vuoksi lapsen etu on siis lapsen kannalta paras menettely tilanteen sallimissa olosuhteissa. (Pajulammi 2014, 196-198.)

Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla ja nuorilla on ollut lastensuojeluprosessin aikana paljon erilaisia palavereita ja päätöksentekotilanteita. He ymmärtävät päätöksenteon paikat ja tilanteet ja kutsuivat tilanteita erilaisilla nimillä. Sosiaalityön käytänteissä on tilanteita, joissa tehtävät päätökset vaikuttavat ihmisten elämään sekä hetkellisesti mutta myös pitkälle tulevaisuuteen (Eronen 2012, 117). Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret kertoivat haastatteluissa selkeimmin lastensuojelulain mukaisista asiakassuunnitelmaneuvoista, mutta myös muista palavereista, jotka he olivat kokeneet päätöksenteon paikkoina. Asiakassuunnitelmaneuvoittelut ovat selkeä osa lastensuojeluprosessia ja ne näyttäytyvät lapselle ja nuorelle tilanteina, joihin osallistuvat hänen asioissaan toimivat henkilöt, ja joissa tehdään päätöksiä lasta ja nuorta koskevista asioista. Vastaajat nimesivät myös muita palavereita päätöksentekotilanteina, mutta niiden tarkoitus on jäänyt lapsille ja nuorille epäselviksi.

”Semmosia niinku tavallaan että etteenpäin niinku jotakin tämmöstä suunnitelmaa tai sillai.” (H2)

Palavereita on pidetty tavallisesti joko sosiaalitoimistoissa tai lasten sijaishuoltopaikoissa. Lapsen ja nuoren lisäksi palavereihin on osallistunut aina sekä edunvalvoja että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Toisinaan sosiaalityöntekijällä on ollut työparina toinen sosiaalityöntekijä. Mikäli lapsi tai nuori oli sijoitettu lastensuojelulaitokseen, päätöksentekotilanteissa on ollut mukana myös sijaishuoltopaikan edustaja tai perhehoidossa sijaisvanhempi. Joskus paikalla on ollut myös biologiset vanhemmat tai muita sukulaisia. Lapset ja nuoret eivät olleet vaikuttaneet siihen, keitä henkilöitä palaveriin osallistuu. Lapset ja nuoret eivät myöskään voineet estää tai kieltää joitakin henkilöitä osallistumasta palavereihin.

”Sosiaalityöntekijä ja sitte oli tota edunvalvoja ja sitten tota sijaisvanhemmat.” (H2)

Epäselvyyttä aiheuttaa palavereiden tarkoituksen järjestämisen lisäksi niihin osallistuneet henkilöt. Vaikka vastaajat myös toivat esille, keitä henkilöitä on ollut mukana päätöksentekotilanteissa, heille on kuitenkin jäänyt epäselväksi, miksi tilanteissa on yleensä ollut paikalla muitakin tahoja kuin sosiaalityöntekijä. Palavereiden kokoonpanot olivat vaihdelleet samankin lapsen kohdalla, eikä lapsi tai nuori tiennyt etukäteen, ketä palavereissa on milloinkin paikalla ja miksi. Palaverit ja muut päätöksentekotilanteet aloitetaan yleensä esittelykierröksellä, jolloin jokainen paikalla olija kertoo oman nimensä sekä lyhyesti taustastaan tai organisaatiosta mistä hän tulee. Aikuiset eivät kuitenkaan saisi olettaa, että lapset ja nuoret muistaisivat heidän nimensä tai roolinsa.

”Mää en yhtään nimiä muista. No siitä missä mie olin niin siitä en muista yhtään työntekijöitä enkä mie hirveesti niitä kattonu. Ei, ei yhtään muistu mieleen ne. Oli ne vissiin sosiaalityöntekijöitä. Oliko niitä kaks.” (H3)

Lisäksi vastaajat kertoivat, että palavereissa on ollut mukana muita henkilöitä, joiden rooli on jäänyt epäselviksi. Vastaajat eivät muistaneet näiden osallistujien nimiä tai tehtävää, minkä vuoksi he ovat olleet paikalla. Lapset ja nuoret eivät ole voineet vaikuttaa asiakassuunnitelmaneuvoitteluiden tai palavereiden kokoonpanoon. Johanna Moilanen (2015) tuo väitöskirjassaan esille lastensuojelun laajan kentän, joka viittaa suureen määrään ammattikuntia ja -aloja, jotka ovat mukana lasten suojelussa tai osallistuvat jollakin tapaa näihin liitettyjen ongelmien käsittelyyn. Lastensuojeluprosesseissa työskentelee usein samanaikaisesti erilaisilla koulutus- ja kokemustaustoilla työskenteleviä henkilöitä, kuten sosiaalityöntekijöitä, psykologeja, pedagogeja ja muita eri organisaatioiden työntekijöitä. Sosiaalityöntekijöillä on julkisen vallan edustajina kuitenkin merkittävä rooli lastensuojelutyön päätöksentekotilanteissa. (Moilanen 2015, 44-45.) Lapset ja nuoret toivat haastatteluissa esille saman asian, jonka Moilanen on väitöskirjassaan todennut: lasten ja nuorten ympärillä toimii laaja ammattilaisten verkosto, ja kaikkien toimijoiden yhteisenä intressinä on lapsen suojeleminen. Tämä hyvä ja hedelmällinen lähtökohta näyttäytyy kuitenkin lapsen ja nuoren kokemana tietämättömyytenä sekä epäselvänä aikuisten joukkona, joka lapsen ja nuoren silmin

osallistuu tai on osallistumatta lastensuojeluprosessin eri vaiheisiin tai päätöksentekotilanteisiin sattumanvaraisesti

Lapset ja nuoret olivat osallistuneet vaihtelevasti asiakassuunnitelmaneuvoitteluihin ja muihin lastensuojelun päätöksentekotilanteisiin. Osallistuminen saattoi vaihdella saman lapsen ja nuoren kohdalla esimerkiksi käsiteltävänä olevien asioiden mukaan. Yksi vastaajista ei ollut halunnut itse osallistua päätöksentekotilanteisiin aiemmin syntyneen negatiivisen kokemuksen vuoksi:

”En oo ollu ku kerran ja se oli kyllä, en, en mee toiste.” (H3)

Lapsi kuvaili asiakassuunnitelmaneuvoittelua, jossa hän oli ollut läsnä, epämiellyttäväksi. Epämieluisaan kokemukseen oli luultavasti vaikuttanut sijaisvanhemman ja biologisen vanhemman ristiriitaiset näkemykset lapsen tilanteesta ja edusta. Lapsi oli kokenut tilanteen hankalana, vaikka ulkoisesti tilanne olikin ollut rauhallinen. Lapset ja nuoret ovat lähtökohtaisesti lojaaleja läheisille henkilöilleen. Negatiivisen osallistumiskokemuksen saaneelle lapselle riitti, että hän saa jatkossa esittää mielipiteitään ja kertoa ajatuksistaan sosiaalityöntekijälle kahden kesken.

Lapsella on oikeus tulla kuulluksi, mutta hänellä on myös aina oikeus olla käyttämättä kuulluksitulemisoikeuttaan. Tämän mukaan lapsella tulee olla mahdollisuus osallistua päätöksentekotilanteisiin kuitenkin ilman osallistumisvelvollisuutta. Tällä tarkoitetaan lapsen kieltäytymisoikeutta, joka sisältää lapsen oikeuden tulla jätetyksi rauhaan. (Pajulammi 2013, 98, 105.) Lapsen passiivisuus omassa asiassaan ei saa vaikuttaa negatiivisesti päätöksentekotilanteissa. Passiivisuus ei välttämättä ole kielteistä suhtautumista omiin asioihin, vaan se voi olla esimerkiksi epävarmuutta, pelkoa tai lojaliteettiristiriidan aiheuttamaa epämiellyttävää tunnetta. Lastensuojeluprosessissa mukana olevien henkilöiden tulisi tukea lasta osallistumaan muulla tavoin kuin osallistumalla konkreettisesti olemalla läsnä. Toisaalta myös negatiivisten kokemusten läpikäyminen voisi edesauttaa lapsen osallisuuden sekä osallistumisen parempaa toteutumista tulevaisuudessa.

Yksi vastaajista kertoi, että hän olisi halunnut itse olla läsnä päätöksentekotilanteissa, mutta hän ei ollut pyynnöistään huolimatta saanut osallistua. Päätöksentekoprosessit ja niihin osallistuminen nähtiin yleisesti jännittävänä, mutta myös siinä määrin mielenkiintoisena, että niissä haluttiin olla läsnä. Lapset ja nuoret halusivat lähtökohtaisesti itse olla kuulemassa aikuisten käymää keskustelua, vaikka eivät välttämättä olisi halunneet itse osallistua päätöksentekoon puhumalla. Tästä huolimatta vastaajat eivät olleet aina saaneet olla mukana päätöksentekotilanteissa.

”Minua ei otettu sinne tai päästetty. Jostain syystä. Ei oo pätevää syytä minun mielestä ollu. Asioita ois varmasti menny paljon paremmin jos tai siis ois ehkä paremmin kuultu minun asia sitte ja mielipiettä silloin jos ois ollu siellä.” (H4)

Nuori oli toistuvasti esittänyt toiveensa osallistua asiakassuunnitelmanneuvotteluun ja muihin hänen asioitaan koskeviin palavereihin. Nuori koki, ettei hänelle oltu perusteltu riittävästi, miksi hän ei ollut saanut osallistua. Nuoren osallistumista päätöksentekotilanteisiin oli lisätty asteittain hänen lähestyessä täysi-ikää. Aluksi hän oli saanut olla mukana tilanteissa vain palaverien loppuvaiheessa, ja pikkuhiljaa hänen osallistumistaan oli lisätty. Nuoren mukaan palaverit olisivat menneet hänen kannaltaan paremmin, mikäli hän olisi saanut olla henkilökohtaisesti paikalla perustelemassa näkemyksiään.

Lapsen osallistumisoikeutta erilaisiin päätöksentekotilanteisiin lähestytään usein rajoittavan lähtökohdan kautta. Aikuiset liian usein pohtivat, mitä ratkaisuja lapset eivät voi tehdä tai mihin tilanteisiin he eivät voi osallistua. Tämän sijasta tulisi harkita, miten lapset voisivat osallistua yhä enemmän heitä koskeviin päätöksentekotilanteisiin. Lapsen osallistumista rajoitetaan lapsen suojelemisen perusteella. Kuitenkin lähtökohtana tulisi olla lapsen oikeus osallistua, jonka evääminen vaatii riittävät perustelut, jotka on myös lapselle kerrottava. (Hakalehto-Wainio 2013, 40.) Lapsen ja nuoren osallistuminen yhteisiin palavereihin vaatii lapsilähtöistä asennetta mukana olevilta aikuisilta. Lapsilähtöisyys näkyy esimerkiksi lapsen tasoisen kielen käyttämisenä sekä lapsentahtisena keskusteluna. Lapsen ja nuoren mukanaolo päätöksentekotilanteissa voi hidastaa asioiden käsittelyä ajallisesti, mutta toisaalta se lisää myös parempaa

ymmärrystä käsiteltävistä asioista.

Tutkimuksessa lapset ja nuoret toivat esille, etteivät he olleet ”aluksi” saaneet osallistua päätöksentekotilanteisiin. Tällä he tarkoittivat sitä, että henkilökohtainen osallistuminen mahdollistui vasta lapsen täytettyä 12-vuotta, ja yksi vastaajista oli saanut osallistua esimerkiksi asiakassuunnitelmaneuvoitteluihin vasta 16-vuotta täytettyään. Lapsella on kuitenkin oikeus osallistua päätöksentekotilanteisiin eikä osallistumisoikeutta ole sidottu biologiseen ikään. Lapsen kannalta oikeus osallistua tarkoittaa lapsen yksilöllistä huomionottoa kaikissa häntä koskevissa tilanteissa. Tämän vuoksi lapsen osallistumisoikeus ei ole sääntötyyppinen joko-tai -tilanne. (Pajulammi 2013, 98, 100-101.) Lapsen konkreettinen osallistuminen tuleekin tämän vuoksi arvioida tapauskohtaisesti, ja eri ikäisillä lapsilla osallistuminen voi näyttäytyä eri tavoin. Oleellista on kuitenkin, että lapsi tietää osallistumisen mahdollisuudet ja syyt, miksi henkilökohtainen läsnäolo ei ole mahdollista. Osallisuus voi kuitenkin toteutua, vaikka lapsen osallistuminen päätöksentekotilanteisiin ei toteutuisi.

Lastensuojeluprosessi on usein monitahoinen ja sillä on pitkäaikaisiakin vaikutuksia lapsen ja nuoren elämään. Lapset voivat jäädä ilman riittävää, henkilökohtaista tukea aikuisten johtamassa asiassa. Aikuisilla, eli lapsen ja nuorten huoltajilla, on usein oikeudellinen avustaja oppaana ja tukena hankalissa lastensuojeluprosesseissa sekä mahdollinen tukihenkilö auttamassa selviytymään prosessin henkilökohtaisista vaikutuksista. Ristiriitaista onkin, että usein toimenpiteiden kohteena olevat lapset ja nuoret jäävät ilman ulkopuolista, turvallista tukijaa, vaikka heidän tietonsa ja taitonsa ovat lähtökohtaisesti heikkommat kuin aikuisten. (Tolonen 2015, 297.) Aikuiset ovat tietoisia omasta asemastaan ja oikeuksistaan, jonka vuoksi he myös osaavat vaatia niiden toteutumista jopa siinä määrin, että he turvautuvat esimerkiksi lakimiespalveluihin. Sitä vastoin lapset eivät ole useinkaan prosessissa aktiivisia toimijoita, vaan ennemminkin toimenpiteiden kohteita, joka voi johtua lapsen epätasa-arvoisesta suhteesta aikuiseen.

Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla ja nuorilla oli vaikeuksia hahmottaa lastensuojeluprosessin päätöksentekotilanteita. Prosessin termistö oli vaikeaa, ja prosessiin osallistuneiden henkilöiden roolit epäselvät. Edunvalvojan läsnäolo

prosessissa ei ollut tuonut lapsille ja nuorille riittävää selkeyttä tilanteisiin. Tutkijana jäin pohtimaan, millä tavoin edunvalvojan pitäisi toimia vielä lapsilähtöisemmin ja selkeämmin, jotta lastensuojeluprosessi näyttäytyisi lapselle ja nuorelle riittävän selkeänä. Edunvalvojan yksi tärkeä tehtävä on kuitenkin selittää lapselle ja nuorelle prosessin ja päätöksenteon sekä toimenpiteiden mahdollisia seurauksia (Tolonen 2015, 327). Toisaalta vastaajat kuitenkin turvautuivat päätöksentekotilanteissa vahvasti edunvalvojan läsnäoloon jo siten, että edunvalvoja tuki ja kannusti heitä olemaan mukana tai piti lapsen mielipidettä esillä prosessissa.

5.3 Oman mielipiteen muodostaminen ja kuulluksi tuleminen

Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret kokivat, että edunvalvoja oli apuna lapsen tai nuoren muodostaessa omaa mielipidettään päätettävistä asioista. Lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan väliset vapaamuotoiset keskustelut erilaisista päätettävistä asioista olivat selkeyttäneet lapsia ja nuoria oman mielipiteen muodostamisessa. Lasta ja nuorta oli helpottanut myös se, että edunvalvoja kävi etukäteen lapsen kanssa läpi palavereissa käsiteltävät asiat, jolloin lapsella oli aikaa valmistautua varsinaiseen palaveriin ja miettiä, mitä haluaa siellä sanoa.

”No oli hyötyä koska pysty muutenkin kertomaan omia mielipitteitä kuin aina siellä palavereissa vaan. Tai niissä ku pyyettiin yksin sinne istumaan ja sitten ne kyseli multa kaikkea. Oli jo niinku valmiiksi suunnilleen vastaukset niihin kaikkiin, ku niitä oli enemmin miettinyt jonkun kanssa. Ei tarte heti alkaa miettiä puolta tuntia niinku mitähän tähän vastais.” (H3)

Joillekin lapsille ja nuorille oman mielipiteen muodostaminen on hyvin vaikeaa. Etenkin pienten lasten kohdalla oman mielipiteen muodostaminen on hankalaa, koska voi olla, ettei heillä välttämättä ole edes itsellään selvää ajatusta omasta näkemyksestään. Valmiisiin kysymyksiin vastaaminen voi jo tuottaa haastetta, jonka lisäksi omien näkemysten esittäminen voi olla vaikeaa. Vastaamisen harjoittelu etukäteen sekä omien mielipiteiden ilmaisun tukeminen auttaa lasta ja nuorta kertomaan näkemyksiään ääneen. (Cantell 2010, 73-74.) Aikuisen on tärkeää tiedostaa, miten lapsen historia ja siihen vaikuttavat

tekijät tuovat esille lapsen aseman. Osallistuminen voi pahimmillaan olla väkivaltaa, joka aiheutuu rakenteiden luoman pakon vaikutuksesta. Tämän vuoksi ero osallistamisen ja pakottamisen välillä voi olla hiuksen hieno. (Vuorisalo 2013, 191.) Edunvalvojan tuleekin tunnistaa, milloin lapsi haluaa aidosti osallistua, ja milloin osallistuminen ja oman mielipiteen muodostaminen voi olla haitallista ja pakottavaa. Lapset ja nuoret olivat kokeneet nimenomaan edunvalvojan roolin tärkeänä oman mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa.

Etenkin alle 12-vuotiaiden lastensuojeluasiassa viranomainen on toimijana ja aikuiset käyttävät puhevaltaa. Mielipiteen ja näkemysten selvittäminen tapahtuu aikuisten välityksellä. Nuoren omalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus auttaa lasta ja nuorta oman mielipiteen muodostamisessa. Kuitenkin on epäselvää, millä tavoin lasta ja nuorta tuetaan ja millaista tietoa helle annetaan mielipiteen muodostamisen pohjaksi. (Tolonen 2015, 278-279.) Lasten ja nuorten henkilökohtainen tapaaminen on tärkeää lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Tapaamisessa syntyvä vuorovaikutus kannustaa lasta oman näkemyksen muodostamiseen ja sen esille tuomiseen. Vuorovaikutus lapsen kanssa tuottaa jaettua ja yhdessä luotua tietoa, jossa rakennetaan vastavuoroista suhdetta. Kertominen ja kuuleminen muodostavat laajenevan hyvinvoinnin kehän, jonka kautta tulevat näkyviksi lapsen elämään kuuluvat hyvät ja huonot asiat. Vuorovaikutuksellinen suhde vahvistaa luottamusta, yhteenkuuluvuutta ja iloa. (Hohti & Karlsson 2013, 174.) Lapsen kohtaaminen dialogisessa vuorovaikutuksessa tarjoaa mahdollisuuden avoimeen kanssakäymiseen. Avoin kanssakäyminen lisää myös lapsen kuulluksi tuleminen mahdollisuutta. (Väänänen 2013, 102.)

Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, joka on tarkistettava tarvittaessa, mutta vähintään kerran vuodessa. Lähtökohtana on, että suunnitelma tehdään sosiaalityöntekijän välisessä yhteistyössä lapsen sekä huoltajan ja muun laillisen edustajan, esimerkiksi edunvalvojan, kanssa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan lapsen tilanne ja olosuhteet sekä tehdyt päätökset. Lastensuojelulaki ei määritä selkeää ikärajaa lapsen henkilökohtaisesta osallistumisesta asiakassuunnitelmanneuvotteluun. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.) Asiakassuunnitelmanneuvotteluissa edunvalvojan ohella myös sosiaalityöntekijän tehtävänä on tukea lasta ja nuorta. Lapset ovat entistä enemmän läsnä

päätöksentekotilanteissa, jolloin lapsen läsnäoloon tulee kiinnittää huomiota. Toisinaan asiakassuunnitelmaneevotteluihin osallistuu kaksi sosiaalityöntekijää, jolloin toinen pystyy keskittymään lapsen näkökulmaan. (Pekki & Tamminen 2002, 40.)

Lapsille ja nuorille oli jäänyt palavereista mieleen konkreettiset, jokapäiväiseen elämään vaikuttaneet asiat, joista on keskusteltu ja päätetty asiakassuunnitelmaneevotteluissa. Tällaisia ovat esimerkiksi biologisten vanhempien tapaamiset ja sopimus yhteydenpidosta. Arkiset asiat näyttäytyvät lapsen ja nuoren elämässä usein välittömästi, toisin kuin pidemmän tähtäimen suunnitelmat.

”Palaverissa sovittiin tapaamisista ja soittajojista. Ja vissiin lomistakin milloin mie meen niille. Ja kyl mie ite osasin vähän niinku arvata että siellä puhutaan niinku niittenkin mielipiteistä ja sitten niinku silleen niitten minun ja niitten mielipiteitten avulla niinku yritetään saaha ne silleen, no kaikki ois tyytyväisiä niihin tapaamisjuttuihin.” (H3)

Mitä nuoremasta lapsesta on kyse, sitä enemmän konkreettiset yhteisesti sovittavat asiat kiinnostavat heitä. Lapset ymmärtävät helpommin jokapäiväiseen arkeen liittyviä asioita kuin abstrakteja tai pitkällä tähtäimellä vaikuttavia päätöksiä ja niiden merkitystä. Vanhempien haastateltujen vastauksissa korostui enemmänkin päätösten perustelut ja yhteiset keskustelut, eivätkä niinkään yksittäiset asiat tai niistä tehdyt päätökset.

Lapsen kiinnostus oman tulevaisuuden ja arjen keskeisiin ratkaisuihin lisääntyy nuoruusiässä. Kiinnostuksen ja vaikuttamisen halun rinnalla lapsen ja nuoren suunnittelu- ja päätöksentekotaidot lisääntyvät. Näiden taitojen kehittyminen on merkittävää, koska nuoruuden kuluessa lasten ja nuorten on itse kyettävä vaikuttamaan erilaisiin päätöksentekotilanteisiin omassa elämässään. (Nurmi & Ahonen & Lyytinen & Lyytinen & Pulkkinen & Ruoppila 2014, 147.) Lasten ja nuorten kiinnostusta omiin asioihinsa voidaan lisätä mahdollistamalla osallistuminen. Kuten olen aiemmin todennut, osallistuminen voi olla fyysistä osallistumista esimerkiksi päätöksentekotilanteisiin. Mikäli lapsi tai nuori ei voi osallistua olemalla läsnä, osallistuminen voidaan toteuttaa toisella tapaa. Lapsen ja nuoren tulee saada riittävästi tietoa päätettävistä asioista ja niiden

taustoista, ja hänen mielipide pitää kuulla ja huomioida päätöksenteossa. Tällöin lapselle ja nuorelle tulee kokemus osallistumisesta omien asioiden ratkaisuihin, vaikka hän ei olisikaan itse fyysisesti läsnä päätöksentekotilanteissa.

Hannele Tolosen (Tolonen 2015) tutkimuksen mukaan lapset, joilla on määrätty edunvalvoja lastensuojeluprosessiin, osallistuvat aktiivisemmin oman asiansa käsittelyyn kuin lapset, joilla ei ole edunvalvojaa tai muuta avustajaa. Osallistuminen ilmenee joko henkilökohtaisena läsnäolona tai kuulluksi tulemisena esimerkiksi kirjallisesti tai muutoin edunvalvojan tai avustajan kautta. Lasten omat mielipiteet ja toiveet saavat suuremman roolin päätöksenteossa, mikäli lapsella on ulkopuolinen aikuinen edustaja mukana prosessissa. Ilman edunvalvojaa tai avustajaa lapsen välitöntä osallistumista määrittää lapsen ja nuoren omat kyvyt tai vanhempien toiminta. (Tolonen 2015, 276-278.)

Edunvalvojan roolin olennainen osa on se, että edunvalvoja tuo aina esille lapsen ja nuoren oman mielipiteen käsitettävistä asioista, mutta myös oman näkemyksensä lapsen edusta ja parhaasta (Tulensalo 2010, 90). Edunvalvojan tehtävänä ei ole kuitenkaan arvottaa lapsen ja nuoren tai edunvalvojan näkemystä paremmuusjärjestykseen, vaan tuoda molemmat näkemykset selkeästi esille. Haastattelujen mukaan lapset ja nuoret olivat tietoisia edunvalvojan ”kaksoisroolista”.

”Edunvalvoja vei minun sanani ja sitte sillä oli myös oma mielipide. Ja joskus eri mieltä ja joskus samaa mieltä, fifti-fifti.” (H4)

Lapset ja nuoret ymmärtävät, että edunvalvojan tehtävänä on lapsen näkemyksen esiintuomisen lisäksi velvollisuus tuoda esiin myös oma näkemyksensä huolimatta siitä, että se voi olla ristiriidassa lapsen ja nuoren oman mielipiteen kanssa. Edunvalvojan kaksoisroolin ollessa selkeä ja ennalta tiedossa, se ei aiheuta hämmennystä tai ristiriitaa lasten ja nuorten ajatuksissa. Toisinaan edunvalvontasuhteen alkaessa lapselle ja nuorelle voi muodostua virheellinen kuva edunvalvojan tehtävästä. Edunvalvojan rooli sekoitetaan usein asianajan rooliin, joka voi aiheuttaa vääränlaisen mielikuvan syntymistä edunvalvojan toiminnasta.

Kirjallisuudessa ja lainsäädännössä edunvalvojan näkyvimmäksi tehtäväksi muodostuu lasten mielipiteiden selvittäminen ja niiden esittäminen viranomaisille (Tolonen 2015, 327). Haastatellut lapset ja nuoret eivät kuitenkaan tuoneet mielestäni merkittävästi esille edunvalvojan roolia heidän oman mielipiteensä esille tuomisessa. Jäin pohtimaan, eikö edunvalvoja ollut tuonut riittävän selkeästi esille rooliaan lapsen äänen eteenpäin viejänä, vai eivätkö lapset ja nuoret nähneet tehtävää kovin merkittävänä. Toisaalta haastattelujen aikana vastaajat kuitenkin korostivat edunvalvojan läsnäoloa esimerkiksi päätöksentekotilanteissa, mikä voi osoittaa myös edunvalvojan roolin merkityksellisyyden lasten mielipiteen esille tuojana. Yksi vastaajista tosin korosti voimakkaasti edunvalvojan roolia kuulluksi tulemisessaan. Hän oli kokenut, että hän oli tullut kuulluksi ainoastaan edunvalvojansa kautta.

”Hyvin vähän ois tullu kuulluksi ilman edunvalvojaa – ei ois tullu kuulluksi. Eli joko ite lasta tai nuorta kuullaan suoraan tai sitte edunvalvojan kautta. Jompi kumpi. Se asioitten kuuleminen, lasten ja nuorten kuuleminen, se on tärkeää se. Erityisen tärkeää. Koska se vaikuttaa niitten lasten elämään hyvin paljon että kuullaanko päätöksissä ja asioissa, ja piettävä ajan tasalla. Ja kerrottava jokaisesta päätöksenteon ja vaiheesta ja perustella hyvin ne miksi asioihin on jouduttu, kansankielisesti ja olla humanina.”

(H4)

Vastaajalla oli kokemus, että vain edunvalvoja oli ollut kiinnostunut hänen mielipiteistään ja kuullut häntä. Lisäksi vastaaja toi esille edunvalvojan roolin asioista tiedottajana ymmärrettävällä kielellä. Toisaalta tulee huomioida myös se, ettei vastaajalla ole kokemusta osallisuudesta lastensuojeluprosessissa ilman edunvalvojaa. Hänelle oli määrätty edunvalvoja heti prosessin alussa, ja edunvalvontasuhte oli kestänyt niin kauan, että vastaaja täytti 18-vuotta. Edunvalvojan mukana olo prosessissa ei kuitenkaan poista lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutta tavata lasta henkilökohtaisesti, ja kuulla hänen näkemyksiään päätettävistä asioista.

Lapsen tutustuminen ja lapsen mielipiteen selvittäminen sekä lapsen edun mukaisen käsityksen muodostaminen ovat monella tapaa vaativia tehtäviä. Tehtävän toteuttaminen vaatii edunvalvojalta taitoa ja ennen kaikkea aikaa kohdata lapsi. Edunvalvojan tulee olla

kiinnostunut lapsen elämästä, ja hänellä tulee olla halu kuulla, mitä lapsella on sanottavana. Mikäli edunvalvojalla ei ole riittävästi taidollisia tai ajankäytöllisiä resursseja tutustua lapseen, lapsi ei tule tosiasiallisesti kuulluksi edunvalvojan olemassaolosta huolimatta. (de Godzinsky 2013, 174.) Lapsen kohtaaminen lapsilähtöisesti vaatii edunvalvojalta uskallusta astua lapsen ja nuoren maailmaan. Konkreettisesti tämä voi tarkoittaa lapsen kohtaamista ja hänen kanssa keskustelua epätyypillisissä työskentelypaikoissa, kuten esimerkiksi metsäretkillä, pulkkamäessä tai markkinoilla. Mielenpitemen selvittäminen onkin usein helpompaa epävirallisessa ympäristössä vapaan yhdessäolon aikana.

6 Lapsen ja edunvalvojan suhde

6.1 Suhteen rakentuminen

Lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan ensikohtaamiset olivat olleet epävirallisia ja tutustuminen oli tapahtunut lapsilähtöisesti. Lapset ja nuoret kertoivat edunvalvontaprosessin alkuvaiheessa edunvalvojan tulleen tapaamaan lapsia, tutustumaan heihin ja kertomaan edunvalvonnasta. Tapaamisen aikana lapsi ja nuori sekä edunvalvoja olivat jutelleet ja tutustuneet toisiinsa hyvin vapaamuotoisesti. Haastateltavat kertoivat edunvalvojen selkiyttäneen heille, mitä edunvalvonta käytännössä tarkoittaa, ja miksi lapselle on määrätty edunvalvoja. Edunvalvojan rooli edunvalvonnasta kertomiseen lapselle koettiin tärkeänä.

”Se tuli ite ja sanoi että minä olen sinun edunvalvoja. Aluksi siinä mietittiin mitä varten se on, että tuli puhumaan asioista ja näin. Edunvalvoja tuli vähän niinku puun takkaa siihen asiaan.” (H4)

Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla ja nuorilla ei ollut ennakkokäsityksiä edunvalvojasta, vaan he olivat odottaneet ensitapaamista mielenkiinnolla. Ennakoasenteet ja odotukset vaikuttavat vuorovaikutuksen syntymiseen sekä toimintaan, joka puolestaan ohjaa käyttäytymisen tapaa kohtaamistilanteessa. Lapsen ja nuoren aikaisemmat hyvät kokemukset edesauttavat myönteisen asenteen sekä positiivisen vuorovaikutuksen syntymisessä. (Laine 2006, 82-83.) Lapset ja nuoret olivat odottaneet edunvalvojansa tapaamista mielenkiinnolla. Vain yksi vastaajista toi haastattelussa esille aiemmat huonot kokemukset sosiaaliviranomaisista, jotka olivat hänen mielestään vaikuttaneet myös edunvalvojan tutustumisessa.

Lapset ja nuoret olivat jännittäneet edunvalvojan ensimmäistä tapaamista, mutta kaikkien vastaajien mielestä tapaaminen oli mennyt hyvin, ja kohtaamisesta oli jäänyt positiivinen mieli. Lapset ja nuoret kertoivat huomanneensa edunvalvojan kohtaamisessa, että edunvalvoja on ”ihan tavallinen” ihminen eikä niin virallinen, millaisena he olivat

tottuneet tavallisesti viranomaiset tai muut ammattilaiset näkemään.

”Mie istuin omalla sängyllä ja se istu siinä mun tuolilla ja sitte se kyseli multa jotaki. Ja kerto mitä se tekee niinku siellä.” (H3)

Lapset ja nuoret toivat esille tutustumisen alkuvaiheessa edunvalvojan epävirallisen käytöksen positiivisessa valossa. Tapaamistilanteen vapaamuotoisuus sekä edunvalvojan rento olemus ja vuorovaikutus poistivat lapsen ja nuoren kokemaa jännitystä edunvalvojaa kohtaan. Lapset ja nuoret eivät tunteneet edunvalvojiaan etukäteen, ja vain yksi oli tavannut edunvalvojansa aikaisemmin muussa yhteydessä. Muutoin edunvalvojat olivat täysin vieraita ihmisiä lapsille ja nuorille.

”Eka kerta oli vähän sillai että jännittää ku ei ikinä oo nähäny, outo ihminen, mutta kyllä se sitte,” (H3)

Lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan ensimmäisen tapaamisen erityisenä teemana on tiedon antaminen lapselle sekä lapseen tutustuminen. Tapaamisen tavoitteena on luoda pohjaa luottamuksen rakentumiselle. Tapaamistilanteessa edunvalvojan tehtävänä on luoda ensimmäinen kontakti lapseen ja kertoa lapselle edunvalvonnasta lapsen iän ja kehitystason mukaan. (Tulensalo 2010, 99.) Haastattelujen mukaan lapset ja nuoret olivat kokeneet ensimmäisen tapaamisen nimenomaan tutustumisena ja informatiivisena. Elina Pajun (2013) mukaan ihmisten väliset kohtaamiset ovat kokemuksellisia, ja muodostavat pohjaa tuleville kohtaamisille. Tämän vuoksi lähellä olemisella ja yhteen tulemisella on tärkeä merkitys vuorovaikutuksen syntyyn. (Paju 2013, 192.) Tutustumishetkessä lapset ja nuoret olivat esimerkiksi leikkineet tai pelanneet erilaisia pelejä edunvalvojansa kanssa.

”Sillä oli joku peli käsilaukussa, sitä pelattiin.” (H3)

Vuorovaikutus ja sen syntyminen on paljon muutakin kuin keskustelua. Etenkin lasten kanssa vuorovaikutus on usein yhdessä tekemistä ja toimimista joko sanallisen tai sanattoman kommunikaation keinoin. Luovat menetelmät ja muu yhdessä toimiminen voi olla myös keskustelun välineenä, jolloin lapsi saattaa ilmaista tunteitaan tai kertoa elämästään paljon enemmän kuin pelkän keskustelun avulla. Vuorovaikutus on kaksisuuntaista vastavuoroisuutta, jossa lähetetään viestejä toiselle osapuolelle erilaisilla tavoilla. (Virolainen 2006, 141; Karling & Ojanen & Sivén & Vihunen & Vilén 2008, 195.) Edunvalvojan tulisi tunnistaa lapselle ja nuorelle ominainen tapa ilmaista itseään ja omia ajatuksiaan. Lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutussuhteen syntyminen ja sen käyttäminen on yksi lastensuojelutyön väline. Se mahdollistaa eri toimijoiden välisten suhteiden ja ”yhteispeilin” tarkastelun laajemmassa perspektiivissä. (Moilanen 2015, 109.)

Edunvalvojat olivat käyttäneet lapsiin ja nuoriin tutustuessa myös erilaisia toiminnallisia menetelmiä.

”Pelattiin semmosia pelejä mitä ne on ne nimeltänsä, semmosia missä on kysymyksiä.”

(H4)

Toiminnallisia menetelmiä ovat esimerkiksi taidelähtöiset menetelmät, pelit ja leikit, liikunnalliset menetelmät ja arkitoiminta. Haasteltavat lapset ja nuoret kertoivat edunvalvojan käyttäneen esimerkiksi pelejä vuorovaikutuksen tukena. Toiminnalliset menetelmät voivat oikein käytettynä auttaa lasta ja nuorta jäsentämään omia ajatuksiaan ja elämäntarinaansa, mutta myös tuottamaan edunvalvojalle tietoa lapsen ja nuoren elämästä ja siihen vaikuttavista asioista. Edunvalvojan tulisi kuitenkin käyttää toiminnallisia menetelmiä suunnitellusti ja pohtia, mitä lisäarvoa toiminnalliset menetelmät tuovat vuorovaikutukseen, ja mitä tietoa hän lapselta ja nuorelta haluaa. (Känkänen 2013, 111-112.)

Toiminnallisten menetelmien käyttö automaationa lapsen kohtaamisessa ja suhteen muodostamisessa voi rajoittaa tai pahimmillaan tukahduttaa suhteen muodostamisen edellytykset. Edunvalvoja ei voi käyttää mitään menetelmää mekaanisesti, vaikka menetelmä sinänsä olisikin toimiva sosiaalityön väline. Lasten ja nuorten kohtaamisessa merkittäväksi nousee samat seikat kuin aikuisten kohtaamisessa. Menetelmää tärkeämpää on hyvä

ja arvostava kohtaaminen, joka tapahtuu vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa. Hyvä kohtaaminen luo pohjan muulle hyvälle, joka rakentuu omistuneen kohtaamisen perustalle. Tämän vuoksi edunvalvojan tulisi erityisesti valmistautua lapsen kohtamiseen, kunkin lapsen ainutlaatuisuus ja erot huomioiden. (Mattila 2011, 47-48.)

Lasten ja nuorten tutustuminen edunvalvojaan oli alkanut henkilökohtaisilla tapaamisilla lasten sijaishuoltopaikoissa; joko lastensuojelulaitoksissa, perhekodeissa tai sijaisperheissä. Edunvalvojat olivat sopineet lapsen tai nuoren ja edunvalvojan ensimmäisen tapaamisen yksikön työntekijän tai sijaisvanhemman kanssa. Työntekijät tai sijaisvanhemmat olivat kertoneet lapselle tai nuorelle edunvalvojan saapumisesta.

”Edunvalvoja tuli sijaishuoltoyksikköön, siellä me nähtiin siellä portaissa ekan kerran. Mää olin innoissani ja silleen.” (H5)

Edunvalvonnan alkuvaiheessa tapaamiset olivat aina sijaishuoltopaikoissa, lapselle ja nuorelle tutussa ympäristössä. Susanna Helavirta (2011) toteaa tutkimuksessaan kodinomaisen ympäristön olevan merkityksellinen lasten tapaamispaikkana. Lasten kanssa toimiessa ja keskustellessa monenlainen toiminnallisuus on vahvasti läsnä. Lapset myös usein haluavat esitellä heille merkityksellisiä paikkoja ja esineitä. Osa lapsista haluaa jutella omista asioistaan rauhallisessa ympäristössä, mutta toiset voivat kokea avoimen tilanteen turvallisena. (Helavirta 2011, 62.) Haastatteluissa tuli esille lasten ja nuorten sekä edunvalvojien tapaamispaikkojen erilaisuus ja vaihtelevuus. Lapset ja nuoret olivat pystyneet vaikuttamaan ja jopa suoranaisesti valitsemaan paikan, jossa tapaa edunvalvojaansa.

”Ylleensä tavattiin tuolla perhekodilla. Edunvalvoja tuli minun luo. Sitte näin loppuaikoina tavattiin ihan kaupungilla jossain. Että rauhassa voi puhua.” (H4)

Nuoren haastattelussa tulee esille tilan merkitys edunvalvojan ja lapsen kohtaamisessa. Tärkeää on, että tapaamispaikka on rauhallinen ja mahdollistaa häiriöttömän keskustelun syntymisen. Turvallisessa ympäristössä lapsi ja nuori voivat kokea olonsa luottavaiseksi, jolloin lapsen ja nuoren aito osallistuminen vuorovaikutukseen edunvalvojan kanssa

mahdollistuu (Reinikainen 2007, 69-70). Tutustumisvaiheen jälkeen tapaamispaikkoina olivat olleet myös muut paikat. Vastaajat kertoivat tavanneensa edunvalvojaansa esimerkiksi kahvilassa tai kaupungilla. Pääasiassa tapaamiset olivat kuitenkin lapsille tutuissa ympäristössä, heidän sijaishuoltoapaikassaan.

”Ylleensä me tavattiin meillä kotona justiinsa, ja sitte aina joskus käytiin jossakin kahvilla tai sillai.” (H2)

Etenkin vanhemmat lapset tapasivat edunvalvojiaan myös sijaishuoltoapaikan ulkopuolella. Näihin tapaamisiin liittyi usein toiminnallisuus: nuoret olivat käyneet edunvalvojansa kanssa kahvilla, ravintolassa, elokuvissa tai hoitamassa käytännön asioita esimerkiksi pankissa. Toiminnallinen tekeminen liittyi yleensä positiivisiin kokemuksiin ja yhdessä tekemiseen edunvalvojan kanssa. Lapset ja nuoret olivat kokeneet vapaamuotoisen ja välittömän yhdessä tekemisen tärkeänä.

”No, sijaishuoltoapaikassa aluksi, ja sitten myöhemmin ollaan käyty kaupungilla aina yhdessä ja tehty kaikkea kivaa yhdessä.” (H5)

Edunvalvoja tapasi lasta tai nuorta säännöllisesti kuukausittain, mutta mikäli lapsen tai nuoren tilanne sitä vaati, tapaamisia oli useamminkin. Osa vastaajista kertoi tavanneensa etenkin aluksi edunvalvojaansa useammin, mutta tutustumisvaiheen jälkeen tapaamisia oli ollut harvemmin.

”Eri välleillä, tietyn viikkojen vällein. Aina tarpeen mukkaan tai sillain.” (H4)

Vastaajien mielestä edunvalvojat olivat tavanneet heitä kokonaisuudessaan riittävän usein. Pystyäkseen käyttämään lapsen puhevaltaa ja edustaakseen lasta erilaisissa tilanteissa edunvalvojan tulisi tavata lasta muutoinkin kuin vain virallisten tapaamisten yhteydessä. Tapaamistiheyttä ei ole määritelty mitenkään, vaan se muodostuu lapsen ja nuoren oman elämäntilanteen ja tarpeiden pohjalta. Edunvalvoja voi vapaamuotoisesti ja ennalta määrittämättömällä intensiteetillä luoda kontaktia lapseen, jolloin esimerkiksi

aikataulujen tuoma paine ei määritä lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan kohtaamistilanteita. (Tulensalo 2010, 92.) Lapsen ja nuoren sekä edunvalvojen tapaamisten tiheyttä ei myöskään voida määritellä edunvalvontamääräyksessä. Tapaamistiheydestä keskustellaan usein asiakassuunnitelmaneeuvottelussa, jolloin myös lapsi ja nuori voi kertoa oman mielipiteensä. Tapaamistiheys määräytyy yleensä lapsen ja nuoren tarpeiden pohjalta, ja vaihtelee tilannekohtaisesti. Vain harvoin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä haluaa vaikuttaa tapaamistiheyteen.

Lapset ja nuoret tapasivat edunvalvojaansa säännöllisesti. Vaikka tapaamiset olivat säännöllisiä, vähintään kerran kuussa, tapaamistiheys vaihteli vastaajien välillä. Osa lapsista ja nuorista tapasi edunvalvojaansa tarvittaessa useamminkin, jopa viikoittain. Vastaajat toivat esille tapaamistiheydessä heidän oman tarpeensa huomioimisen. He olivat myös itse voineet pyytää tihennettyjä tapaamisia, mikäli olivat kokeneet sen tarpeelliseksi.

”Tapasimme vähintään kerran kuukaudessa. Varmaan se oli sitten loppujen lopuksi sillai tarvittaessa.” (H2)

Koska tapaamistiheys vaihteli vastaajien välillä, voidaan ajatella, että edunvalvojat käyttävät omaa harkintaansa lasten tapaamistilanteiden tiheydessä työskennellessään lasten kanssa. Tapaamiset olivat kokonaisuudessaan hyvin vapaamuotoisia.

”Me mentiin vähän sillai että niinku miten minusta tuntuu ja jos vaikka halusin lähtä johonkin elokuvviin niin sitten me mentiin elokuvviin, ja jos mää vaan halusin olla kotona niin sitten me oltiin kotona. Että eipä siinä oikeen niinku tai sillai että oli ihan mukavaa. Vähän fiiliksen mukkaan mentiin.” (H2)

Lapset ja nuoret toivat haastatteluissa esille edunvalvontatyön vapaamuotoisuuden ja vaihtelevuuden. Edunvalvoja huomioi lapsen ja nuoren ”fiilikset” ja toiveet, jotka lopulta vaikuttivat tapaamisen sisältöön tai tapaamispaikkoihin. Edunvalvojan ei kuitenkaan tulisi olla ainoastaan lapsen ja nuoren viihdyttävä, vaan jokaisella tapaamisella tulisi olla

tarkoitus. Itse kutsun tapaamisia, joiden tarkoituksena on pääasiassa vahvistaa lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan suhdetta ja luottamusta, ”asiattomiksi tapaamisiksi”. Tämä sanayhdistelmä voi luoda negatiivisen miellelyhtymän, mutta kuvaa mielestäni sitä, ettei kyseiset tapaamiset perustu aikuislähtöisesti jonkun tietyn asian selvittämiseen tai hoitamiseen, vaan ovat täysin lapsen ja nuoren ehdoilla tapahtuvia. ”Asiattomat tapaamiset” voivat olla lopulta hyvinkin merkittävässä asemassa edunvalvontaprosessin aikana, koska lapsilähtöinen, vapaamuotoinen ja molempien osapuolten ehdoilla syntyvä toiminta lisää lämmintä ja luottamuksellista ilmapiiriä. Tällöin välittäminen konkretisoituu olemisen, puhumisen ja tekemisen tavoiksi, jolloin jokaisen toiveet tulevat kuulluiksi. (Reinikainen 2007: 71.) Välittämisen ja läheisyyden kautta ihmisten on mahdollista rakentaa yhteisyyttä sekä tehdä asioita ja luoda toimintaa yhdessä (Paju 2013, 150).

Lapset ja nuoret kuvaavat tapaamisia edunvalvojan kanssa pääasiassa mukaviksi. Tutustuminen edunvalvojan kanssa vaati aikaa ja useita tapaamisia. Aluksi tapaamiset olivat jännittäviä, koska edunvalvoja oli lapsille ja nuorille vieras aikuinen ihminen. Tapaamiset sujuivat yleensä yhteisymmärryksessä.

”Tosi hyvin ettei meillä niinku ikinä tullut niinku semmoista mittään suunsoittoa tai muuta että oisin jotenkin ärsyyntynyt siihen tai toisinpäin. Semmoinen ihan hyvä maku jäi siitä.” (H2)

Lapset ja nuoret ovat kokeneet edunvalvojan tapaamiset mukaviksi, vaikka välillä tapaamisissa oli käyty läpi lapsen ja nuoren kannalta epämieluisia asioita. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut vastaajien kokonaisarvioon tapaamisten luonteesta. Tapaamiset, joissa lapsen tai nuoren sekä edunvalvojan välillä oli ollut ristiriitatilanteita, olivat kuitenkin vastaajien mukaan päättyneet hyvässä yhteisymmärryksessä. Kaikki haastatellut lapset ja nuoret kuvailivat tapaamisia positiivisin ilmauksin.

”Hyvinhän meillä meni.” (H3)

”Hyvin.” (H1)

Tapaamisissa lapset ja nuoret keskustelivat edunvalvojiensa kanssa arkipäiväisistä asioista ja kuulumisista. Lapsilla ja nuorilla oli myös mahdollisuus olla kertomatta omista asioistaan. Lapsen osallistuminen voi olla myös sitä, että lapsi on kertomatta mitään. Lapset voivat joka tapauksessa valita itse kerrottavansa. (Vuorisalo 2013, 114.) Pitkässä edunvalvontasuhteessa lapsen ja nuoren kehitysvaiheet tulevat näkyväksi myös edunvalvojalle. Eri kehitysvaiheissa ja elämäntilanteissa lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan väliset keskusteluaiheet muuttuvat. Tärkeintä on kuitenkin luottamuksellisen keskusteluyhteyden säilyminen.

”No, kaikista mikä oli mielen päällä, ja sitte jos oli jotakin tärkeitä asioita esimerkiksi vaikka ennen oikeudenkäyntiä, että jostakin niinku semmosista asioista jutella. Ja semmosista käytännön asioista ja miten mennee ja mitä oot tehnyt ja kaikkea semmosta ihan normi-semmosta. Mitä nyt tuli mieleen aina.” (H2)

Lapset ja nuoret kertoivat jutelleensa edunvalvojansa kanssa mielellään kuulumisistaan. Myös edunvalvojat olivat kertoneet lapsille ja nuorille omia kuulumisiaan. Kuulumisilla vastaajat tarkoittivat kouluun ja opiskeluun, kavereihin, ihmissuhteisiin ja asumiseen liittyviä asioita. Edunvalvontatyö vaatii myös edunvalvojalta erilaista suhtautumista omaa yksityiselämäänsä koskevia tietoja kohtaan. Vastavuoroisuus kuulumisten kerronnassa voi edellyttää, että edunvalvoja on valmis kertomaan myös joitain omia henkilökohtaisia asioitaan lapselle ja nuorelle. Lapset ja nuoret ovat usein kiinnostuneita esimerkiksi edunvalvojan perheestä, lemmikkieläimistä tai harrastuksista. Tämä korostuu etenkin pitkäkestoisissa edunvalvontasuhteissa.

”Kaikesta. Ylleensä siitä että miten, niin kaikesta niistä miten on kuulumiset ja aina miten asiat etteenpäin. Mitä seuraavaksi.” (H4)

Vastaajat kertoivat jutelleensa edunvalvojansa kanssa kaikista haluamistaan asioista. Tapaamisissa myös tehtiin suunnitelmaa tulevaisuudesta.

”Joo, no, kaikista asioista niinku, nii. Oikeestaan kaikista ollaan puhuttu.” (H5)

Kukaan vastaajista ei tuonut esille asioita, joista ei olisi halunnut puhua edunvalvojansa kanssa. Edunvalvontaprosessin edetessä myös keskustelunaiheet lisääntyivät luottamuksen lisääntyessä. Lasten ja nuorten sekä edunvalvojan välisissä keskusteluissa käytiin läpi kuulumisten ja lapsen arkea koskevien tilanteiden lisäksi lastensuojeluprosessin ajankohtaisia asioita, esimerkiksi nuorta koskevia palaveriteita ja päätöksiä, kuten rajoituspäätöksiä tai tulevaa rikosoikeudenkäyntiä.

”Rajoituspäätöksistä, en muista mitä muuta.” (H1)

Haastatteluissa lapset ja nuoret kertoivat kuitenkin keskustelujen koskeneen pääasiassa kuulumisia ja lasten ja nuorten arkipäivää. Lastensuojeluprosessiin liittyvien keskustelujen osuus vuorovaikutuksesta on vähäinen mutta merkittävä. Edunvalvojan toimiminen yhdessä lapsen ja nuoren kanssa erilaisissa tilanteissa on tärkeää, mutta edunvalvojan tulisi myös huolehtia siitä, että palaverit ja muut päätöksentekotilanteet käydään läpi yhdessä lapsen ja nuoren kanssa. Tilanteiden purku ja niissä tehtyjen päätösten läpikäyminen sekä jatkotyöskentelyn avaaminen lapselle on edunvalvojan tehtävä. (Tulensalo 2010, 95.) Vastaajat toivat esille myös erimielisyyksiä edunvalvojiensa kanssa.

”Joskus on tullut pientä riitaa.” (H5)

Erimielisyyksistä huolimatta edunvalvojan tulisi kohdata lapsi ja nuori kunnioittavasti. Kunnioittava vuorovaikutus tulee konkreettisesti näkyä kohtaamistilanteissa. Edunvalvojan pitäisi omalla toiminnallaan lisätä lapsen itsearvostusta ja omanarvontuntoa. (Mattila 2007, 49.) Edunvalvojan sekä lapsen ja nuoren suhteessa erilaiset näkökulmat ja mielipiteet lapsen edusta eivät saisi vaikuttaa edunvalvojan toimintaan. Lapsen tai nuoren haastava tai eripurainen käytös edunvalvojaa kohtaan voi aiheuttaa asetelman, jossa lapsi tai nuori tulee kohdatuksi negatiivisen asetelman kautta.

”No aina loppujen lopuksi ihan hyvin. Koskaan ei riioissa lähetty tai erottu.” (H4)

Tapaamisten aikana syntyneet erimielisyydet oli käyty läpi ennen tapaamisen päättymistä. Erimielisyyksistä huolimatta lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan tapaamiset olivat aina päättyneet hyvässä yhteishengessä.

6.2 Luottamuksen syntyminen

Lapsen ja nuoren luottamus edunvalvojaa kohtaan rakentui pikkuhiljaa. Edunvalvontasuhteen alussa vastaajat eivät luottaneet edunvalvojaansa, koska he eivät tunteneet edunvalvojaa, ja osalla heistä oli huonoja kokemuksia viranomaisista. Lapset ja nuoret korostivat haastatteluissa luottamuksen hidasta syntymistä.

”En luottanut heti alussa, mutta kyllä sitä tuli aika hyvin sitten sitä luottamusta.” (H1)

Aikaisemmat huonot kokemukset vaikeuttivat luottamuksellisen suhteen syntymistä. Huonoja kokemuksia oli syntynyt esimerkiksi sijaishuoltopaikan henkilöstön tai sosiaalityöntekijöiden toiminnan vuoksi. Vastaajilla oli kokemuksia, että heille oli annettu muiden aikuisten tai viranomaisten taholta katteettomia lupauksia, tai heidän sanomisiaan oli vääristely.

”No aluksi määhän pitiin joo, että se oli kun oli vähän huonoja kokemuksia niistä viranomaisista, niin määhän aattelin että joo, noniin, että se on kans samanlainen että, ei tästä mitään tuu. En varmaan kerro mitään ja olin vähän sellanen ennakkoluulonen ja näin. Mutta ei se sitten kun tota sitten se alko mennä paremmin ja just niinku pysty kertoon.” (H2)

Vastaajat pelkäsivät, että edunvalvoja voisi myös toimia samalla tavalla, tai että edunvalvoja liittoutuisi viranomaisten kanssa, jolloin edunvalvojat eivät mahdollisesti toimisi lapsen edun mukaisesti. Näiden ennakkokäsitysten vuoksi lapset ja nuoret eivät

luottaneet edunvalvojaansa kuin vasta tutustumisen jälkeen.

Luottamus ja luotettavuus ovat tärkeä osa vuorovaikutusta. Edunvalvojan tulisi olla lapsen ja nuoren luottamuksen arvoinen tehtävää hoitaessaan. Luottamuksen syntyyn vaikuttaa edunvalvojan luotettavuus lasta ja nuorta kohtaan. Luottamus kokonaisuudessaan muodostuu useista perustekijöistä. Vaitiolovelvollisuus on yksi luottamuksen synnyn lähtökohdista. Luotettava työntekijä toimii aina asiakkaan edun mukaisesti. Edunvalvontatyössä tämä näkyy edunvalvojan toimintana, joka edistää lapsen ja nuorten asioita ammattitaitoisesti hankkimalla tarvitsemansa tiedon ja taidon työskentelyn tueksi. (Mattila 2007, 23-25.) Kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret toivat esille luottamussuhteen syntymisen itsensä ja edunvalvojan välille.

”Joo, luotin.” (H5)

Suhde koettiin tutustumisen jälkeen luottamuksellisena ja turvallisena. Kati Hämäläisen (2012) tutkimuksessa tulee esille turvallisuuden tunteeseen sisältyvä pysyvyyden ulottuvuus. Turvallisuutta luovaa pysyvyyttä on esimerkiksi yhdessä oleminen ja yhdessä tekeminen, jotka myös vahvistavat suhteen läheisyyttä. Pysyvät ihmissuhteet koetaan turvallisina, ja ne ovatkin usein lapsen ja nuoren elämässä läheisiä ja tärkeitä. Sijoitettujen lasten kohdalla läheisten ja tärkeiden suhteiden yksi keskeisimpiä ulottuvuuksia on se, että ne ovat biologisiin sukulaissuhteisiin perustuvien suhteiden rinnalla, eivätkä ensisijaisia ihmissuhteita. (Hämäläinen 2012, 116, 160-161, 174.) Lapset ja nuoret toivat esille edunvalvojan merkityksen tärkeänä ja läheisenä ihmisenä. Pitkäkestoinen, jopa vuosia kestävä edunvalvontasuhte on joillekin nuorille pysyvin ihmissuhde mikä heillä on ollut. Pysyvyys synnyttää luottamuksellisuutta, joka vaikuttaa koko edunvalvontaprosessin onnistumiseen.

”No sillälailla lähheinen ja luottamuksellinen suhde.” (H4)

Vastaajat eivät osanneet nimetä mitään yksittäistä tekijää, mikä olisi edistänyt luottamuksen syntymistä, vaan suhde rakentui pikkuhiljaa työskentelyn myötä. Luottamuksen syntymisen tärkein tekijä oli rauhassa tapahtuva tutustuminen edunvalvojaan. Lapsen ja nuoren henkilökohtaiset tapaamiset ja keskustelut sekä edunvalvojan toiminta lapsen asioissa edistivät luottamussuhteen syntymistä. Lapselle ja nuorelle on tärkeää, että he kokevat

tulevansa kuulluiksi. Edunvalvojan kiinnostus lasta ja nuorta kohtaan sekä lapsentahtinen tutustuminen vaikuttavat positiivisesti luottamuksen rakentumiseen. Edunvalvojan taidot vuorovaikutuksen rakentumisessa ovat merkittävät. Luottamussuhde rakentuu lapsen ja nuoren kuulluksi tulemisen kokemuksen pohjalle. (Taajamo 2006, 240.)

”On niistä edunvalvojista hyötyä. Vaikka se aluksi tuntuu että ei tästä tuu mitään ja jos ei ala yhteistyö heti sujumaan niin ei kannata lannistua. Kyllä se siitä sitten alkaa pikkuhiljaa rullaamaan.” (H2)

Edunvalvojan roolin selkiytyessä lapsen ja nuoren mielipiteen esiintuojana päätöksentekotilanteissa lisäsi luottamusta lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välillä. Lapset ja nuoret kokivat, että edunvalvojan konkreettinen toiminta heidän asioidensa edistäjänä ja puolestapuhujana vaikutti luottamuksen rakentumiseen.

”Kyllä siinä vaiheessa ku se oli sanansaattaja tavallaan, niin siinä se luottamus sitten syntyi.” (H4)

Etenkin edunvalvojan toiminta lapsen äänitorvena vaikutti luottamuksen kasvuun. Luottamusta edesauttoi myös edunvalvojan tapa pitää salassa lasta koskevia tietoja. Edunvalvojat olivat myös sanallisesti tuoneet esille vaitiolovelvollisuuttaan. Edunvalvoja on vaitiolovelvollinen lasta koskevissa asioissa lastensuojelulain määrittämissä puitteissa.

”Ei siinä mitään erikoista tapahtunut, ajan kanssa sillai kun mulla oli vähän vaikeaa muutenkin kaikkiin ihmisiin luottaa, niin sitten ku se aina teki, tai tuli, ja jos se vaikka sanoi että en kerro kenellekään, niin sitten se oikeesti ei kertonut. Että sillai, ajan kanssa ja jotenki.” (H2)

Lapset ja nuoret pitävät tärkeänä, ettei edunvalvoja puhu heidän asioitaan ulkopuolisille, ei edes lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle tai sijaishuoltoapaikan henkilökunnalle.

”No ku se sitte sano että ei hän kerro kellekään.” (H5)

Vastaajien mukaan mitkään yksittäiset seikat eivät kuitenkaan vaikuttaneet tai nopeuttaneet luottamussuhteen rakentumista.

Vaikka lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan suhde koettiin hyvänä, edunvalvontaprosessin aikana oli myös ristiriitaisia vaiheita, jotka heikensivät lapsen ja nuoren luottamusta edunvalvojaa kohtaan. Erimielisyyttä aiheutti esimerkiksi ristiriitaiset näkemykset lapsen edusta. Ristiriitaiset näkemykset lapsen edusta liittyivät esimerkiksi tehtyihin rajoituspäätöksiin. Edunvalvoja perustelee lapselle ja nuorelle oman mielipiteensä päätettävänä olevasta asiasta. Tämän tarkoituksena ei ole kuitenkaan vaikuttaa lapsen ja nuoren oman mielipiteen muodostamiseen. Yhteinen keskustelu voi lisätä ymmärrystä lapsen ja nuoren tilanteesta sekä hänelle itselleen että edunvalvojalle.

”Tietyt eri päätökset sitte, mitä oli tullu päätöksiä, niin, aika monesti ne oli, jos se oli negatiivinen niin eihän se sillon tota hyvältä tuntunu.” (H4)

Luottamussuhde heikkeni myös tilanteissa, joissa neuvotteluissa oli tehty päätös, joka ei ollut lapsen tai nuoren oman toiveen mukainen. Lapset ja nuoret voivat kokea, ettei edunvalvoja pidä riittävän selkeästi esillä lapsen ja nuoren omaa mielipidettä tai toivetta päätettävästä asiasta. Yksi vastaaja toi esille kokemuksen oman mielipiteen mahdollisesta vääristämisestä.

”Joskus tuntu siltä, että niinku minun mielipide jotenkin niinku vaihetaan tai jotakin siinä, mutta ei se sitte ehkä ollutkaan niin. Että vaihettiin.” (H3)

Vastaaja kertoi, että edunvalvoja oli mahdollisesti vaihtanut neuvottelussa lapsen mielipiteen erilaiseksi. Vastaajan mielestä hän oli ennen neuvottelua kertonut mielipiteistään edunvalvojalle eri tavalla.

Lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan vuorovaikutuksessa ja päätöksentekoprosessissa syntyneet erimielisyydet voivat vaikuttaa luottamuksen syntymiseen sekä sen säilymiseen. Edunvalvojan tulisikin huolehtia vuorovaikutustilanteissa ensisijaisesti siitä, että hän ja edunvalvottava lapsi tai nuori puhuvat samaa kieltä, jotta sanojen ja asioiden merkitys ymmärretään samalla tavalla. Luottamuksen syntyminen ja säilyminen perustuvat kunnioitukseen ja ymmärretyksi tulemisen kokemukseen. Ymmärtäminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että edunvalvoja olisi toistuvasti kaikissa asioissa samaa mieltä lapsen ja nuoren kanssa.

”Tottakai aina kun toisen mielipitteitä perustellaan ja jos on eri mielipitteitä niin silloinhan molemmat perustellee oman kantansa. Jos ei oo samaa mieltä niin silloin asiasta tingataan ja puhutaan. Kovvaan ääneen on puhuttu asioista.” (H4)

Edunvalvojan ei tarvitse olla samaa mieltä lapsen ja nuoren kanssa, mutta hänen tulee ymmärtää myös toisenlaiset näkemykset. Ymmärtäminen on lapsen ja nuoren kuulemista, hänen elämäntodellisuutensa katsomista ja elämäntarinansa vastaanottamista huolimatta edunvalvojan omasta elämäntarinasta. Lapsen ja nuoren tarinan ja mielipiteiden kunnioittaminen vahvistaa luottamuksellista suhdetta. (Mattila 2007, 25.)

Lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan keskinäiset näkemyserot lapsen edusta voivat vaikuttaa negatiivisesti koko edunvalvontaprosessiin. Lapset ja nuoret toivat esille keskustelun merkityksen ristiriitaa aiheuttaneissa tilanteissa. Molemminpuolinen mielipiteiden perusteleminen ja myös eroavaisten näkökulmien hyväksyminen koettiin merkittävänä.

”Puhuttiin ja on tingattu ne asiat niin, niin käyty siitä oikeutta että mikä on mikäki näkökanta asiaan ja ollu, nii-niin se, ja oman mielipitteen välittäminen.” (H4)

Tärkeää on, että edunvalvoja on selvillä lapsen ja nuoren kyvystä ymmärtää omia asioitaan. Holhoustoimilaki eikä myöskään lastensuojelulaki ohjaa millään tavoin, miten edunvalvojan olisi toimittava olleessaan eri mieltä lapsen tai nuoren kanssa.

Lähtökohtana on, että lapsen ja nuoren kanssa keskustellaan mahdollisuuksien mukaan ennen päätöksentekotilannetta. Mikäli edunvalvojan näkemys poikkeaa kuitenkin lapsen tai nuoren omasta näkemyksestä, mikä on mahdollista, edunvalvojan tulisi antaa lapsen ja nuoren näkemyksille merkitystä edunvalvojan omassa toiminnassa. (Tolonen 2015, 326-327.)

Ristiriitaa aiheuttavat tilanteet lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan suhteessa ovat parhaimmillaan oman tahdon ilmaisun harjoittelua turvallisessa ihmissuhteessa. Lapset ja nuoret oppivat rakentavan riitelyn kautta omien näkemysten puolustamista. Toistuvat ja jatkuvat ristiriitaiset tilanteet ovat kuitenkin ihmissuhteita tuhoavaa. Ristiriitaa aiheuttavissa tilanteissa edunvalvojan tulisi pyrkiä ymmärtämään lapsen ja nuoren näkökulma, jotta hänelle ei tule kokemusta, että itsensä ilmaisu ja omien mielipiteiden puolustaminen eivät kannata, koska kukaan ei kuuntele. Parhaimmillaan rakentava riitely johtaa uusia näkökulmia avaavaan keskusteluun lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välillä. (Röning 2013, 156-157.) Lapset ja nuoret kertoivat keskustelun auttaneen ristiriidoissa.

”No puhuminen siinä on se pääsääntö, ei siinä muuta voi tehdä. Ei sitä keihäillä aleta ratkomaan asioita. Se ei oo ratkasu.”(H4)

Erimielisyyksien ja jopa riitojen ratkaiseminen koettiin tärkeänä. Ristiriidat ja erimielisyydet selvitettiin puhumalla. Luottamukseen perustuva edunvalvontasuhte kestää erimielisyyksiä ja riitoja, joita väistämättä tulee pitkissä edunvalvontasuhteissa. Edunvalvojan tarkoituksena ei ole miellyttää lasta ja nuorta myötäilemällä hänen ajatuksiaan, vaan rakentava riitely sekä asioista keskusteleminen ja sopiminen voi parhaimmillaan lisätä molempien osapuolten ymmärrystä toisistaan ja käsiteltävistä asioista.

”On puhuttu ja selvitetty se pieni riita.” (H5)

Luottamussuhteen synnyttyä lapset ja nuoret pystyivät avoimesti kertomaan omia

ajatuksiaan ja kokemuksiaan edunvalvojalleen. Kertomista edesauttoi edunvalvontasuhteen pysyvyys: vastaajat kokivat helpottavaksi sen, että edunvalvoja oppi tuntemaan lapsen ja nuoren elämän kokonaisuudessaan. Säännöllisten tapaamisten myötä edunvalvoja oli koko ajan tietoinen ainakin jollain tasolla lapsen ja nuoren arjen sujumisesta sekä oppi myös ainakin välillisesti tuntemaan myös lapsen ja nuoren lähiverkoston. Vastaajat kokivat, että edunvalvojalle oli helppoa kertoa omista asioistaan, kun edunvalvojalla oli jo valmiiksi niin paljon tietoa lapsesta. Tämän vuoksi kerrontaa ei aina tarvinnut aloittaa alusta.

”Sillai ku se oppi tuntemaan ja se tiesi että mikä on, ja missä mennään, ja keitä kukakin on. Ettei tartte aina alkaa alusta asti kaikkea selittämään. Sitten se oli vähän niinku helppo sanoa.” (H2)

Lasten ja nuorten oma-aloitteinen ja vapaa kerronta omista kuulumisista, ajatuksista ja arjesta synnyttää luottamusta lapsen ja edunvalvojan välille. Aikuisen taholta tapahtuva kuulustelu lapsen toimista ei sitä vastoin tue luottamuksellista suhdetta. Lapsen ja nuoren omaehtoinen kerronta vaatii edunvalvojalta läsnäoloa ja herkkyyttä kuunnella lasta. (Pulkkinen, 2002, 147.)

Vaikka lapsella ja nuorella ei olisikaan jatkuvasti ympärillään heille läheisiä ihmisiä esimerkiksi sijaishuoltoon sijoittamisen aikana, säännöllinen, pitkä edunvalvontasuhte luo turvallisen ilmapiirin itsensä ilmaisuun. Edunvalvojan aito kiinnostus lapsen ja nuoren tunteita, ajatuksia, kokemuksia ja huolia kohtaan luo hyvät lähtökohdat toimivalle vuorovaikutukselle. Turvallisuuden tunteen vahvistuminen opettaa lasta ja nuorta luottamaan itseensä ja toisiin. (Mattila 2011, 67-68.) Edunvalvojan ”tuttuus” helpotti luottamuksellisen suhteen pysyvyyttä, ja vastaajat toivatkin esille luottamustaan edunvalvojaa kohtaan.

”Kyllä minä oon kertonu. Kyllä edunvalvoja tietää ne kaikki asiat.” (H5)

Luottamuksen synnyttyä lasten ja nuorten oli helppoa kertoa hyvin henkilökohtaisista ja

arkaluonteisista asioista edunvalvojalleen. Vaikka edunvalvontasuhteet olivat pitkiä, vuosien mittaisia, yksi vastaajista ei ollut pystynyt luottamaan täysin edunvalvojaansa. Hän toi toisaalta esille luottamuksen synnyn, mutta toisaalta hän sanoi pohtineensa, mitä asioita hän kertoi edunvalvojalle.

”Välillä oli jotkut asiat niinku silleen että voikohan tuolle kertoo. Kyl mie aika monet kerroin.” (H3)

Valikoivan kertomisen taustalla ei niinkään ollut epäluottamus edunvalvojaa kohtaan, vaan ennemminkin pelko siitä, mitä arkaluonteisten asioiden kertomisesta voi seurata. Onko pelon syynä se, että edunvalvoja kertoo lapsen asioita eteenpäin esimerkiksi lapsen tai nuorten sijaishuoltopaikan henkilökunnalle tai lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, vai se, että edunvalvoja tulkitsee lapsen puhetta väärin, ja tekee kertomasta väärät johtopäätökset? Jo nuoretkin lapset ovat tietoisia siitä, millaisia seurauksia omalla käytöksellä tai toiminnalla on tulevaan. Tämän vuoksi lapset voivat arvioida tämän hetkisen käytöksen tai kertomisen vaikutuksia siten, vaikuttaako se myönteisesti vai kielteisesti esimerkiksi tulevaisuudessa odottavalle asialle. (Kuukka 2015, 25.) Tutkijana jäin pohtimaan, mitä sellaista asioiden kertomisesta voi seurata, joka ei ole lapsen edun mukaista? Voiko lapsi tai nuori pelätä, että kertomisesta seuraa heille jotain huonoa tai jotain, joka ei olisi heidän omien toiveidensa mukaista? Toisaalta lapset ja nuoret toivat esille molemminpuolisen rehellisyyden edunvalvontasuhteessa. Suoraan puhuminen ja avoin keskustelu myös peloista ja epävarmuustekijöistä lisää lapsen ja nuoren luottamusta edunvalvojaa kohtaan.

”Minä oon rehellinen ihminen ylleensä ollu, niin kyllä minä oon sanonu suoraan.”
(H4)

Vastaajat kokivat, että edunvalvojat olivat olleet luottamuksen arvoisia. Kenenkään lapsen ja nuoren edunvalvoja ei ollut pettänyt lapsen ja nuoren luottamusta. Jokainen vastaaja oli ollut tekemisissä lastensuojeluviranomaisten kanssa, joten heillä oli ennalta tietoa vaitiolovelvollisuudesta sekä tilanteista, milloin viranomaisen tulee lapsen edun turvaamiseksi viedä kuulemiansa asioita eteenpäin, vaikka tieto olisi tullut esille

luottamuksellisessa suhteessa. Vastaajat eivät kuitenkaan ajatelleet tällaisten tilanteiden olleen luottamuksen pettämistä, vaan edunvalvojalle kuuluvaa toimintaa.

Vastaajien mukaan edunvalvojat olivat kertoneet lapselle ja nuorelle myös etukäteen tilanteista ja keskusteluista, joiden jälkeen heillä on velvollisuus olla yhteydessä esimerkiksi lastensuojeluviranomaisiin. Mikäli edunvalvoja joutui lapsen tai nuoren päinvastaisesta toiveesta ja vaitiolovelvollisuudesta huolimatta kertomaan lapsen asioista muille lapsen kanssa työskenteleville tahoille tai viranomaisille, vastaajat kertoivat edunvalvojan kertoneen asiasta ensin heille itselleen. Tällä tavoin toimimalla lapset ja nuoret kokivat, ettei edunvalvoja toimi heidän selkänsä takana.

”Mää oon aika hyvin oppinu niinku tässä että mitä ne voi kertoa ja mitä ne ei voi kertoa. Että mikä niitä velvottaa. Ei tullut semmosta yllätyksenä että se kertoki tai sillai että. Ja aina se kysyi jos oli joku asia, niin että saako sen kertoa tai että hänen täytyy kertoa.” (H2)

Lapset ja nuoret olivat kokeneet, että edunvalvojat olivat ymmärtäneet heidän tilanteensa. Ymmärryksen syntyminen oli vaatinut keskusteluja sekä tapaamisia edunvalvojan ja lapsen sekä nuoren välillä.

”Yleensä ymmärsi mitä määhän tarkoitin.” (H3)

Yksi vastaajista toi esille, ettei kukaan voi ymmärtää toisen tilannetta aidosti, mutta edunvalvojan kiinnostus lapsen ja nuoren asioita kohtaan sekä halu ymmärtää oli edistänyt ymmärryksen muodostumista. Kaija Tikkanen (2012) on tutkinut väitöskirjassaan nuorten toivoa, sen ylläpitämistä ja vahvistamista. Hän nostaa esille aidon välittämisen käsitteen, joka koostuu välittämisen osoittamisesta, mahdollisten ongelmien huomaamisesta ja niiden ratkaisemisesta auttamisesta, aidosta läsnäolosta sekä nuorten ohjaamisesta oikeisiin valintoihin. Tikkanen tutkimuksen mukaan nuoret toivovat aikuisten olevan kiinnostuneita heidän asioistaan ja viettävän aikaansa heidän kanssaan. Yhdessä olemalla, välittämällä ja aidon läsnäolon kautta aikuiset oppivat

tuntemaan ja ymmärtämään lasta paremmin. (Tikkanen 2012, 59-61.)

”No joo, kyllä se sillai, ja en mä tiiä, se on varmasti vähän vaikeaa kenenkään ihmisen ihan täysin ymmärtää. Mutta se niinku ainaki sillai niinku välitti, ja sitä oikeesti aidosti kiinnosti että mitä mulle kuuluu ja miten mulla mennee. Ja justiinsa jos tuli joku juttu, niin se yritti sitä korjata tai selvittää tai sillai. Ei se kyllä koskaan jättäny asioita puolitiehen.” (H2)

Toisinaan edunvalvoja ei ollut ymmärtänyt yksittäisissä asioissa lapsen ja nuoren mielipidettä tai perusteluita, miksi lapsi tai nuori esimerkiksi vaatii jotain asiaa tai etuutta itselleen. Tällöin lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välille oli muodostunut ristiriitatilanne, joka oli lauennut vasta riittävän pitkän keskustelun jälkeen. Vastaajat toivat muutoinkin esille keskustelun ja tapaamisten merkityksen lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välillä.

”Ylleensä ymmärsi. Mutta piti puhua että se alako ymmärtämmään.” (H4)

Lapsen ja nuoren kokonaistilanteen hahmottaminen lisää ymmärrystä myös yksittäisiä asioita kohtaan. Kokonaisuuden hahmottamisen kautta lapset ja nuoret kokivat tulevansa paremmin ymmärretyiksi.

Edunvalvoja muodostaa käsityksensä lapsen ja nuoren elämästä lapsen oman kertoman mutta myös muualta saadun tiedon pohjalta. Koska lapsia pidetään usein lähtökohtaisesti epäkypsinä ajattelemaan laajempia kokonaisuuksia sekä syy-seuraus -suhteita, on todellisena vaarana, että edunvalvoja tukeutuu liiaksi muualta saatuun tietoon lapsen etua arvioidessaan. Vaikka edunvalvojat tapaavat lapsia ja nuoria, saako lapsen ja nuoren oma kertoma riittävää painoarvoa suhteessa esimerkiksi viranomaisen antamaan tietoon edunvalvojalle? Lähtökohtaisesti aikuisen on helpompaa ja tutumpaa lähestyä toista aikuista tietoa etsiessään kuin pysähtyä kuulemaan lasta ja nuorta. (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 24-25.)

Lapsen edun määrittäminen edellyttää lapsen tuntemista. Jotta edunvalvoja voi ottaa kantaa yksilöllisen lapsen edun mukaiseen ratkaisuun ja päätöksentekotilanteeseen, hänen on tunnettava lapsi ja nuori sekä hänen olosuhteensa hyvin. Lapsen laadukas edustaminen ei ole ulkoistettavissa tahoille, jolla ei ole halua tai resursseja henkilökohtaiseen työskentelyyn lapsen kanssa. Lastensuojelulaissa ei ole kuitenkaan sisällöllisiä määräyksiä edunvalvojan toiminnasta. Ongelmana onkin, että edunvalvojan toimintaa ei määritellä edes osalta, tuleeko edunvalvojan tavata lasta henkilökohtaisesti. Edunvalvojan tulee kuitenkin selvittää lapsen tai nuoren mielipide, ennen kuin hän tekee päätöksen lasta koskevassa asiassa. Tarkempia ohjeita tai määräyksiä edunvalvonnan toiminnasta ei ole, eikä lainsäädännössä ole myöskään määrätty, millä tavoin edunvalvojan tulee selvittää lapsen ja nuoren ymmärryskykyä. (Tolonen 2015, 283, 326.) Edunvalvojan toiminta näyttäytyykin määrittelemättömänä toimintana, joka muodostuu edunvalvojan henkilökohtaisten ominaisuuksien, tietojen ja taitojen pohjalta. Tämä asettaa edunvalvonnan piirissä olevat lapset eriarvoiseen asemaan, jossa edunvalvojaksi määrätyn henkilön henkilökohtaiset intressit ja ominaisuudet näyttäytyvät suuressa osassa.

7 Edunvalvonnan merkitys lapselle

7.1 Edunvalvoja sanansaattajana ja asioiden hoitajana

Haastateltujen lasten ja nuorten mukaan yhtenä tärkeänä edunvalvojan tehtävänä oli ollut lapsen mielipiteen esille tuominen lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Edunvalvojan tuleekin selvittää lapsen näkemykset ja esittää ne viranomaisille prosessin eri vaiheissa (Tolonen 2015, 327). Edunvalvoja toimii lasten ja nuorten sanansaattajana erilaisissa päätöksentekotilanteissa. Tärkeimpänä lapset ja nuoret kokivat sen, että edunvalvoja piti heidän mielipiteitään ja ajatuksiaan esillä sellaisissa tilanteissa, joissa he eivät itse olleet paikalla. Tämä lisää lapsen osallisuutta päätöksentekotilanteissa.

”No se niinku mie sain kertoa omat mielipitteet ja se laitto ne sinne etteenpäin, että ne niinku että ne kuitenkin on ne omat mielipitteet olemassa jossakin.” (H3)

Tieto siitä, että omat mielipiteet ovat esillä, koettiin tärkeänä. Osa vastaajista koki, ettei heidän mielipiteensä olisi tulleet esille päätöksenteon prosesseissa ilman edunvalvojaa. Edunvalvojan mukana oleminen lastensuojeluprosessissa tuo lapsen mielipiteen näkyväksi myös lapselle itselleen. Mielipiteestä keskusteleminen ja sen korostaminen auttaa myös lasta ja nuorta ymmärtämään sen tärkeyden.

”No se oli ainoa väylä, välillä ainoa väylä minun sanansaattajaksi. Muuten ei ois varmaan kuultu ollenkaan sitte.” (H4)

Edunvalvojan merkitys lasten ja nuorten sanansaattajana korostui etenkin asiakassuunnitelmaneuvoittelussa ja muissa päätöksentekotilanteissa ja lasten asioita käsittelevissä palavereissa.

”Sano sen, minun sanan siellä ja sitte oman sanansa. Minun mielipitteen ja oman mielipitteen.” (H4)

Edunvalvontatyöskentelyn yhtenä tavoitteena onkin lapsen ja lapsen asian edustaminen viranomaisyhteistyöverkostoissa ja erilaisissa lapsen asioita käsittelevissä palavereissa. Huolimatta siitä, onko lapsi itse henkilökohtaisesti läsnä tilanteissa, edunvalvojan tulee huolehtia lapsen edun toteutumisesta ja neuvottelusta lapsen parhaasta. Tämä sisältää lapsen äänen esiin tuomisen lastensuojelun toimenpiteitä suunniteltaessa. (Tulensalo 2010, 95.) Lapsilla ja nuorilla ei välttämättä ollut omaa mielipidettä tai näkemystä käsiteltävästä asiasta, jonka edunvalvoja olisi voinut viedä palaveriin. Tällöin edunvalvojan tehtävänä on kertoa ja kuvailla lapsen arkea ja asioita, joilla voisi olla merkitystä päätöksen lopputulokseen.

Lapset ja nuoret kokivat, että edunvalvoja oli pystynyt omalla toiminnallaan auttamaan heitä. Lasten ja aikuisten säännölliset ja lapselle luonnolliset tapaamiset synnyttävät mahdollisuuden spontaanille ja avoimelle keskustelulle. Aikuisen keskittyminen lapsen asiaan ja hänen kuunteleminen lisää vuorovaikutuksen keinoin yhteistoimijuutta, vastavuoroisuutta ja jatkuvuutta. (Kinnunen 2015, 61-63.) Lasten mielestä on tärkeää, että aikuisella on hänelle aikaa ja aikuinen etsii yhdessä lapsen kanssa ratkaisuja lapsen asioihin. Haastattelun mukaan edunvalvojat auttoivat edunvalvottavia lapsia ja nuoria. Apu oli monitahoista, mutta se koettiin merkittävänä.

”Tottakai, edunvalvojasta on ollut niin paljon apua. Se on hoitanu niin hyvin mun asioita.” (H5)

Toisaalta heillä ei myöskään ollut tiedon puutteen vuoksi ennakko-odotuksia edunvalvojalle. Tämä on saattanut vaikuttaa siihen, että edunvalvojan toiminta koettiin positiivisena. Edunvalvojan toiminta oli ollut hyvin monipuolista riippuen lapsen ja nuoren elämäntilanteesta. Toiminta myös muuttui pitkien edunvalvontaprosessien aikana lapsen ja nuoren tilanteen mukaan.

”No siis äiti ja isi juttua ja kaikkea semmosta. On yrittäny niinku että ois tavannu minua mutta ne ei halua. Ja kaikkea tommosta. Ja on se hoitanu vaikka mitä asioita mutta siinä oli yks esimerkki. Sijaisperheen haku, mutta sitten se perhe ei ollukaan hyvä vaan ihan hirveä, niin sitten mä en halunnutkaan olla siellä.” (H5)

Edunvalvonnasta oli ollut apua lastensuojeluprosessiin liittyvien päätösten, rajoitusten ja muiden prosessuaalisten asioiden selkiyttämässä ja avaamisessa lapselle ja nuorelle heidän ikätasonsa vaatimalla tavalla.

”No se niinku selvensi mulle niitä asioita ja, selvitteli ja silleen.” (H1)

Edunvalvojat olivat esimerkiksi ennen päätöksentekotilanteita käyneet lapsen ja nuoren kanssa läpi tulevaa tilannetta sekä palaverien jälkeen kertoneet lapselle ja nuorelle, mitä palaverissa oli keskusteltu, ketkä ihmiset olivat olleet mukana keskusteluissa ja millaisia ajatuksia siellä oli esitetty. Edunvalvoja oli toiminut kuvatulla tavalla huolimatta siitä, oliko lapsi tai nuori ollut itse henkilökohtaisesti läsnä palaverissa. Lapset ja nuoret kuvasivat toimintaa asioiden selvittämisenä. Edunvalvojat olivat olleet mukana myös lapsen harrastuksiin tai lähiverkoston tapaamisiin liittyvissä järjestelyissä lapsen mielipiteen esille tuojana mutta myös käytännön asioiden selvittäjänä.

”No esimerkiksi jos mulla vaikka oli joku asia, tai mää olisin halunnut vaikka lähtä harrastamaan jotakin, niin sitten se selvitti missä vois tehdä jotakin, tai niinkö siihen rahat, tai avustuksia. Ja tavallaan mistä me ei tietty, niin sitten se osas sanoa että miten pittää tehdä ja näin. Esimerkiksi kerran me oltiin lähössä mun tädin kanssa ulkomaille, niin sitte siihen semmosta avustusrahhaa. Ja sitten näistä kaikista Kelan juttuista ja tämmösistä.” (H2)

Lapsilla ja nuorilla oli kokemus, että edunvalvoja auttoi häntä hyvin erilaisissa asioissa ja toimenpiteissä. Edunvalvojalta saatu apu oli konkreettista neuvontaa ja ohjausta, mutta myös asioiden järjestelyä ja selvittelyä.

Edunvalvojan tehtävänä on antaa lapselle riittävästi tietoa esillä olevista asioista (Tolonen 2015, 327). Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret näkivät tämän edunvalvojan yhtenä tärkeimmistä tehtävistä. Asioiden selkiyttäminen lapsen kielelle ja kehitystasolle ymmärrettäväksi helpottaa lapsen ymmärrystä prosessissa. Haastattelujen vastausten mukaan edunvalvojat toimivat hyvin laajalla alueella lapsen elämässä nimenomaan

asioiden selvittelijöinä ja tiedon jakajina. Edunvalvoja myös tukee lasta ja nuorta erilaisissa tapaamisissa ja päätöksentekotilanteissa.

”No en mä tiiä, kaikissa mun asioissa. Hoitanu mun asioita. No mua on saattanu palaverissa jännittää vaikka sanoa joku mun asia, tai mä oon tullu siihen vasta lopussa, niin se on sitte sanonu niitä mun asioita.” (H5)

Edunvalvoja voi tarvittaessa puhua lapsen puolesta viranomaisverkostoissa mikäli lapsi ei itse halua tai pysty kertomaan mielipidettään ja toivomuksiaan (Tulensalo 2010, 95). Etenkin asiakassuunnitelmaneuvoittelut ja muut päätöksentekotilanteet voivat olla lapselle ja nuorelle niin jännittäviä, etteivät he aikomuksestaan huolimatta rohkene kertoa itse omia ajatuksiaan. Tällöin edunvalvojan tulisi ottaa vastuu lapsen puolesta puhujana. Lapset ja nuoret eivät osanneet sanoa, millä tavalla toimimalla toisin edunvalvojat olisivat voineet auttaa heitä paremmin.

”Ei siinä mitään ollu semmosta ainakaan jos nyt muistelee että ois ollu jotakin semmosta mitä olis pitänyt jättää tekemättä tai ois pitäny tehdä. Nyt ei tuu mieleen.” (H3)

Vastaajat eivät olleet huomanneet edunvalvojan käytöksessä tai tavassa toimia mitään sellaista, joka oli jäänyt harmittamaan heitä. Edunvalvojan toiminta koettiin monella tapaa positiivisena. Tähän liittyy sekä asioiden hoitaminen että lapsen asian edistäminen. Toisaalta tutkijana pohdin, että luottamuksellisessa suhteessa lapsi ja nuori pystyy ilmaisemaan omia ajatuksiaan vapaasti myös edunvalvontaprosessin aikana, jolloin edunvalvoja voi tarvittaessa muuttaa omaa toimintatapaansa, mikäli se on lapsen edun mukaista.

”Edunvalvoja on kyllä tehnyt kaikkensa ainakin mun mielestä.” (H5)

”En oikeestaan ollut pettynyt siihen missään vaiheessa. Että niinku tosi hyvin meni. Että kaikessa asioissa otti selkoa asioista.” (H2)

Vastaajat toivat esille myös lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välisen ihmissuhteen merkityksen. He tapasivat mielellään edunvalvojiaan, ja osa kertoi pitävänsä edelleen yhteyttä edunvalvojaansa, vaikka varsinainen edunvalvontasuhte oli jo päättynyt.

”Ei, ei siinä ollu mitään haittaa. Se oli aina mukavaa kun se välillä kävi meillä.” (H3)

Vain yksi vastaaja kertoi edunvalvontatyötä arvioidessaan myös edunvalvojan luonteesta, jonka oli kokenut vaikuttaneen positiivisesti edunvalvontaprosessiin. Edunvalvojan luonnetta tärkeämpää on edunvalvojan halu muodostaa luottamuksellinen suhde lapsen tai nuoren kanssa ja kyky toimia lapsen edun mukaisesti. Edunvalvojiksi valikoituu todennäköisesti sellaisia henkilöitä, jotka ovat aidosti kiinnostuneita lasten ja nuorten kanssa työskentelystä, ja joilla on henkilökohtaisia taitoja lasten ja nuorten kohtaamiseen.

”Se oli kyllä ihan semmonen mukava.” (H2)

Yksi vastaaja toi esille, että hänen omalla sanomisellaan olisi ollut enemmän painoarvoa, mikäli edunvalvojan kanta olisi ollut sama kuin hänen oma mielipiteensä. Vastaaja koki, ettei hänen sanalleen annettu päätöksenteossa niin paljon painoarvoa silloin, kun edunvalvoja oli lapsen kanssa eri mieltä.

”Tietenkin se on optimaalisin, jos edunvalvojan kanta on sama kuin edunvalvottavan kanta. Silloinhan se on edunvalvottavalle paras mahdollinen tilanne. No tietyissä tilanteissa ois tottakai ollu hyötyä samasta mielipiteestä. Jos on yks kanta mistä molemmat on sammaa mieltä, tai jos se on yhdistetty kanta, niin silloinhan siinä on paljon enemmän sanalla painoa. Ku että jos on erimielinen kanta vaikka, kannat erimielisiä, tai ei kohta.” (H4)

Vaikka lapsen ja nuoren mielipide eroaa muiden prosessissa mukana olevien mielipiteistä, se tulisi huomioida päätöksenteossa. Edunvalvojan mielipiteen eroavaisuus ei saisi vaikuttaa lapsen mielipiteen väheksymisenä tai mitätöimisenä. Lapsen oikeus osallistua sisältää lapsen mahdollisuuden tuoda omia näkökulmia ja kokemuksia päätöksenteon perusteeksi huolimatta edunvalvojan ristiriitaisesta mielipiteestä. (Pajulammi, 2013, 104.)

7.2 Edunvalvoja kartalla olijana

Lapset ja nuoret toivat haastatteluissa esille edunvalvojan pysyvyyden ja pitkien edunvalvontasuhteiden merkityksen. Edunvalvoja oli ”kartalla” lapsen asioissa, mikä tarkoittaa sitä, että edunvalvojalla on ajantasainen tieto ja ymmärrys lapsen tilanteesta. Tilanteen tasalla pysyminen edellyttää edunvalvojalta aktiivista suhdetta lapseen ja hänen asioihinsa. Lasta ja nuorta tulisi tavata säännöllisesti, jotta vuorovaikutussuhde pysyisi luontevana ja edunvalvoja helposti lähestyttävänä aikuisena. Minna Lähteenmäki (2013) toteaa tutkimuksessaan, että lapset saavat yleensä parhaiten apua niiltä tahoilta, joiden kanssa he ovat jatkuvasti tekemisissä. Lapset tarvitsevatkin ympärilleen turvallisia aikuisia apua ja tukea saadakseen. (Lähteenmäki 2013, 169, 181.) Lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan säännölliset tapaamiset ja luottamuksellinen suhde luovat tilanteen, jossa lapsen ja nuoren on helppoa pyytää edunvalvojalta apua sitä tarvitessaan.

Moilasan (2015) tutkimuksen mukaan lastensuojelun tukihenkilö on luotettava, turvallinen, välittävä ja lapseen ja nuoreen sitoutunut aikuinen. Tämän seurauksena lapsi voi muodostaa tukihenkilöön luottamuksellisen ihmissuhteen. (Moilanen 2015, 104.) Näitä samoja tukihenkilössä jäsentyneitä ominaisuuksia on nähtävissä myös lastensuojelun edunvalvojan tavassa työskennellä lapsen ja nuoren kanssa, jonka seurauksena luottamuksellisen ihmissuhteen muodostuminen mahdollistuu.

”Ei sitä voi ottaa viranomaisena tai siis silleen, hyvällä tavalla ei voi ottaa viranomaisena.” (H4)

Haastatteluissa lapset ja nuoret pohtivat edunvalvojan roolia suhteessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooliin. Vastaajat olivat kokeneet edunvalvojan toiminnan hyvin erilaisena. Suurimmat eroavaisuudet liittyvät lapsen ja nuoren tapaamiseen sekä hänen tuntemiseen.

”Sosiaalityöntekijät ei oo niin paljoa tekemisissä ja tuntuu että ei ne niinku tiää mistään mittään. Ne aina joka kerta kysyy ja niinku tuntuu että ei ne muistakaan mittään ja vähän sillai hälläväliä asenteella oli aina. Ja sitte edunvalvoja oli tuota periaatteessa

kartalla koko ajan, ja oppi tuntemaan paljon paremmin niinku luonnetta ja tämmöstä.

Paljon enemmänhän me nähtiin sen edunvalvojan kans. Sosiaalityöntekijät oli vaan tämmösissä palavereissa ja eihän semmosissa tuu mittään kuvvaa oikeestaan kenestäkkään. Mutta sitten kun oli ihan normaali tilanteessa edunvalvojan kanssa, niin sitten se tavallaan tulee paljon luontevammin se semmonen niinku kanssakäyminen.

Semmonen ettei vaan vastaa siihen mitä kysytään.” (H2)

Edunvalvoja koettiin luotettavana aikuisena, joka on selvillä lapsen tilanteesta, ja haluaa olla kontaktissa lapseen. Kartalla pysymisen edellytyksenä on säännölliset tapaamiset ja vapaamuotoiset keskustelut. Aktiivinen vuorovaikutus lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välillä edellyttää, että lapsi ja nuori kokee aikuisen olevan kiinnostunut hänestä, ja että lapsella itsellään on mahdollisuuksia vaikuttaa ympäristöönsä ja asioihinsa. Turvallinen ja pitkäaikainen suhde lapsen ja edunvalvojan välillä lisää avointa vuorovaikutusta. (Virolainen 2006, 142.)

Moilasen (2015) tutkimuksen mukaan lastensuojelun sosiaalityöntekijällä ei ole kiireen ja byrokraattisen toimintakulttuurin vuoksi samanlaista mahdollisuutta kohdata lapsi ja nuori kuin esimerkiksi lastensuojelun tukihenkilöllä on. Tukihenkilöiden kokemuksen mukaan heidän ja sosiaalityöntekijöiden toiminta lasten ja nuorten kanssa eroaa tukihenkilöiden kiireettömyytenä, joustavuutena ja henkilökohtaisuutena. Resurssit, joita tukihenkilötoiminnassa erityisesti pidetään arvossa, yhdistetään usein perheeseen liitettyihin ominaisuuksiin. Tällaisia ovat turvallisuus, sitoutuminen ja välittäminen, joita esimerkiksi lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei ole mahdollisuutta tuottaa. (Moilanen 2015, 107, 112.) Myös edunvalvontasuhteessa on lasten ja nuorten kokemusten mukaan havaittavissa samankaltaisia piirteitä. Edunvalvojat tapasivat lapsia ja nuoria useammin kuin sosiaalityöntekijät, jonka vuoksi he viettivät enemmän aikaa lasten ja nuorten kanssa. Edunvalvojan sekä nuorten ja lasten tapaamiset lisäsivät lapsen ja nuoren tunnetta siitä, että edunvalvoja kuuli ja kuunteli lasta.

”Edunvalvoja oli se mikä kuunteli asian ja kävi hyvin paljon useammin kuin sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijä oli aika monesti paperilla nimenä. Nimenä. Että vähemmän se kävi. Kattomassa mua tai kuulemassa mielipitteitä.” (H4)

Lapset ja nuoret oppivat tuntemaan edunvalvojansa, jolloin heidän roolinsa enemmän kuin nimenä papereissa tai viranomaiseen verrattavissa olevassa roolissa palaverieissa korostui. Edunvalvoja koettiin tärkeänä henkilönä lapsen ja nuoren asian kuulemisessa, kun taas sosiaalityöntekijä koettiin etäisenä ja byrokraattisena.

Yksi vastaajista otti esille lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden resurssipulan. Hänen mukaansa sosiaalityöntekijät eivät voi hoitaa tehtäväänsä lapsen kannalta riittävän hyvin ajan puutteen ja liian suuren asiakasmäärän vuoksi. Maria Tapola-Haapala (2011) tuo tutkimuksessaan esille sosiaalityön koulutuksessa havaitun puutteen lapsen kohtaamisen taidon opettelusta. Sosiaalityöntekijältä voi puuttua riittävät taidot ja välineet lasten kanssa työskentelyyn, koska sosiaalityöntekijää ei perinteisesti nähdä ammattikuntana, joka suoranaisesti työskentelee lasten kanssa. Lasten kanssa työskentely voidaan nähdä haasteellisena myös kohtaamiseen varatun ajan vuoksi: sosiaalityöntekijöillä ei välttämättä ole omasta mielestään riittävästi resursseja lapsen kohtaamiseen, minkä vuoksi sosiaalityöntekijän ja lapsen kohtaamisia ei ole tarpeeksi usein. (Tapola-Haapala 2011, 97-99.)

”Resursseja näihin täytyy olla. Kyllähän resursseja pitää panostaa niihin että ne lapset ja nuoret tulee kuulluksi.” (H4)

Sosiaalityöntekijöiden pysyvyys ja se, että hän tuntee lapsen ja nuoren asiat hyvin, vaikuttaa merkittävästi siihen, miten lapsen tilanne tulee arvioitua. Tilanteen arviointiin ja päätöksentekoprosessiin vaikuttaa myös se, kuinka läheinen lapsen ja sosiaalityöntekijän suhde on. (Eronen 2013, 74.) Sosiaalityössä etenkin pienten lasten tilanteen ja mielipiteiden selvittämiseen tulisi olla nykyistä enemmän aikaa ja mahdollisuuksia (Pekki & Tamminen 2002, 40).

Lapsen huomioon ottaminen päätöksentekoprosesseissa vaatii aikuiskeskeisten ajattelu- ja toimintamallien tarkistamista yleisesti. Tiedon saamisen edellytyksenä on lapsilähtöisten välineiden käyttö sekä uuden asenteen ottaminen lapsen ja nuorten kuulemiseen. (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 25.) Tuija Eronen (2012) tuo väitöskirjassaan esille lastensuojelutyössä käytettävän ja koottavan tiedon tuotantoa.

Lastensuojeluprosessissa tiedontuotannon käytännöissä sosiaalityöntekijöillä on valta koostaa ja valikoida muistamisen arvoisia asioita lapsesta ja nuoresta. Lasten ja aikuisten välistä ymmärrystä tiedon tuottamisessa ja valikoimisessa voisi lisätä erilaisia käytäntöjä kehittämällä. (Eronen 2012, 117-118.) Yksi vastaaja toi esille toiveitaan sekä lastensuojelutyötä tekeville sosiaalityöntekijälle että edunvalvontatyötä tekeville henkilöille.

”Perusteleminen, kertominen ja ajan tasalla pitäminen. Ja se että käynnin tiheys ja se että edunvalvojat on hummaaneja ja ymmärtää lasta ja ne kyllä ymmärtää.” (H4)

Hänen mukaansa sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän että edunvalvojan tulisi tavata lapsia ja nuoria riittävän usein ja pitää heitä ajan tasalla lastensuojeluprosessin vaiheista. Tapaamisten, asioiden puhumisen ja päätösten perustelemisen lisäksi etenkin edunvalvojen tulisi toimia lapsilähtöisesti ja heitä ymmärtäen. Lasten osallisuuden kokemus syntyy heidän mahdollisuuksista osallistua heitä koskevien päätösten ja valintojen tekemiseen. Myös tieto erilaisista valinnanmahdollisuuksista tai toimintavoista synnyttää tunteen osallistumisesta. Lasten osallisuuden kokemuksessa on kyse ennen kaikkea aikuisten halusta antaa lapselle ja nuorelle mahdollisuus osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn. (Virkki 2015, 105)

8 Johtopäätökset

Lapsen edun määrittämisessä on tärkeää kuulla lapsen ja nuoren omat mielipiteet. Vaikka kuuleminen on lakiin kirjoitettu lapsen oikeus, tehtävän suorittaminen on monella tapaa ongelmallista. Lisäksi haastetta tuo se, kuka lapsen etua on määrittämässä, ja toteutuuko lapsen puhevallan käyttö puolueettomasti ja lapsen edun mukaisesti. Lastensuojelun edunvalvonnan tarkoitus on turvata lapsen edun mukainen edustaminen lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Edunvalvojan tehtävänä ei ole kuitenkaan paikata mahdollisesti huonosti tehtyä lastensuojelutyötä eikä toimia työparina lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa lapsen rinnalla tai lapsen puolesta sosiaalityöntekijän johtamassa prosessissa. Lastensuojelun edunvalvonnan lähtökohta on hyvin lapsimyönteinen ja lapsen osallisuutta ja etua korostava. Vaikka edunvalvonnan tarkoitus on vahvistaa lapsen asemaa prosessissa, lapsen kokemukset edunvalvonnasta ovat olleet tutkimatta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta lastensuojeluprosessissa. Haastattelin lapsia ja nuoria, joilla oli ollut edunvalvoja lastensuojeluprosessin jossain vaiheessa tai koko lastensuojeluprosessin ajan. Tarkoitukseni oli haastatella vähintään viittä, mutta mieluummin useampaa lasta tai nuorta, joiden edunvalvontaprosessi oli jo päättynyt. Lopulta sain yhteystiedot vain viideltä lapselta ja nuorelta, joista kaikki suostuivat haastatteluun.

Tutkimuksen painopiste oli asiakkaan, eli lapsen ja nuoren, sekä edunvalvojan suhteen rakentumisessa ja vuorovaikutuksessa. Tarkoituksena ei ollut tuottaa tietoa siitä, miten edunvalvonta instituutiona vastaa yhteiskunnan sille asettamaan tehtävään. Edunvalvonnan ja siihen liittyvän koulutuksen kehittäminen vaati uudenlaisen näkökulman ottamista edunvalvontaprosessiin. Edunvalvontatyöskentely lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välillä perustuu yhdessäoloon, vuorovaikutukseen ja luottamukseen. Tämä tutkimus tuotti arvokasta tietoa siitä, mitkä asiat lapset ja nuoret kokevat merkitykselliseksi edunvalvontasuhteen aikana.

Tutkimukseni liittyy lastensuojelun sosiaalityöhön ja lapsen asemaan lastensuojeluprosessissa. Lapsen etu ja lapsen oikeudet ovat olleet viime aikoina paljon esillä sekä lastensuojelun käytännöissä että julkisuudessa. Lapsen ja nuoren oma ääni ja kokemukset puhevallasta, kuulluksi tulemisesta ja edunvalvonnasta ovat kuitenkin jääneet pienelle huomiolle. Lapsen edunvalvojia ovat lähtökohtaisesti lapsen huoltajat, joiden tehtävänä on huolehtia lapsen äänen kuulumisesta lastensuojeluprosessissa. Välillä tulee kuitenkin tilanteita, jolloin huoltajat ovat esteellisiä hoitamaan lapsen edunvalvojan tehtävää, ja ulkopuolisen edunvalvojan määrääminen on perusteltua. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on tärkeä rooli edunvalvonnan tarpeen arvioimisessa ja edunvalvojan hakemisessa. Edunvalvonnan tulisi olla prosessina lapsilähtöistä ja lapsen edun mukaista, mutta myös edunvalvojan henkilönä pitäisi pystyä toimimaan lapsilähtöisesti ja itsenäisesti.

Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret toivat haastatteluissa esille kokemuksiaan siitä, miten he olivat kokeneet edunvalvojan vaikuttaneen lastensuojeluprosessiin kokonaisuutena. Edunvalvonnan hakemiseen vaikuttavat syyt ovat hyvin erilaisia, ja ne arvioidaan tapauskohtaisesti. Tähän tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret olivat kaikki huostaanotettuja, ja heillä oli pitkäaikainen sijoitus joko lastensuojelulaitoksessa, perhekodissa tai sijaisperheessä. Edunvalvonnan lähtötilanne näyttäytyy lapselle ja nuorelle hyvin epäselvänä, ja alkuvalmistelut tapahtuvat lapsen tai nuoren tietämättä. Edunvalvontaprosessin alku on täysin aikuislähtöinen, eikä lasten ja nuorten mielipidettä asiaan oltu selvitetty. Lapset ja nuoret toivat esille edunvalvonnan lähtötilanteeseen liittyvää epä tietoisuuttaan: heillä ei ollut tietoa, mitä edunvalvonta on, kuka sitä on hakenut ja miksi edunvalvojaa on haettu, kuka heidän edunvalvojansa on, mitä edunvalvoja tekee ja mitä edunvalvonta lapselle ja nuorelle merkitsee. Lapset ja nuoret eivät olleet saaneet tietoa edunvalvonnan lähtötilanteesta keneltäkään ennen kuin edunvalvontapäätös oli saapunut käräjäoikeudesta. Lapsen ja nuoren osallisuus prosessiin alkoi vasta siitä, kun hän tapasi ensimmäisen kerran edunvalvojansa. Edunvalvoja oli ensimmäisessä tapaamisessaan ker tonut lapselle ja nuorelle edunvalvonnasta ja siihen liittyvästä työskentelystä.

Lapsilla ja nuorilla on lastensuojeluprosessin aikana paljon erilaisia neuvotteluita ja palavereita, joissa käsitellään ja päätetään heitä koskevista asioista. Lähtökohtaisesti lapset ja nuoret ovat kiinnostuneita osallistumaan päätöksentekoprosesseihin ja ainakin tulemaan paikan päälle kuuntelemaan, millaisia asioita neuvotteluissa käsitellään, ja millaisia

päätöksiä siellä tehdään. Lapsille oli pääasiassa tarjottu osallistumismahdollisuus joko osallistumalla itse fyysisesti tilanteisiin tai siten, että lapsen ääni ja mielipiteet tulevat neuvotteluun edunvalvojan kautta.

Päätöksentekotilanteet näyttäytyvät kuitenkin lapsille epäselvinä, jopa ennalta arvaamattomina tilanteina. Lapset ja nuoret tiesivät, ainakin suurin piirtein, millaisia asioita neuvottelussa käsitellään, mutta palaverieihin osallistuvien ihmisten kokoonpano, määrä ja roolit olivat epäselvät. Lasten ja nuorten kokemusten mukaan palavereissa oli usein paikalla sellaisia ihmisiä, joita lapset eivät tunteneet eivätkä myöskään tienneet heidän tehtävänsä tai roolia lapsen asioissa. Lapset ja nuoret kokivat, että edunvalvoja pystyi tukemaan heitä neuvotteluissa olemalla paikalla ja tarvittaessa kertomaan lapsen puolesta lapsen ja nuoren ajatukset muille neuvotteluun osallistuville. Vaikka lapset ja nuoret näkivät edunvalvojan roolin merkityksellisenä päätöksentekotilanteissa, edunvalvoja ei pystynyt kuitenkaan poistamaan heidän epä tietoisuudesta ja ennalta-arvaamattomuudesta syntyneitä kokemuksia liittyen päätöksentekotilanteiden osallistujiin ja käsiteltäviin asioihin.

Lapset ja nuoret haluavat tuoda esille omat mielipiteensä ja ajatuksensa omissa asioissaan. Kuitenkin esimerkiksi viralliset kuulemistilaisuudet tai lapsen tai nuoren ja sosiaalityöntekijän tapaaminen ennen päätöksentekotilanteita ovat jännittäviä kokemuksia. Tällöin lapset ja nuoret eivät välttämättä osakaan enää pukea sanoiksi omaa mielipidettään tai muodostaa sitä sellaiseksi, millaiseksi he haluaisivat. Sosiaalityöntekijät tapaavat lapsia ja nuoria harvoin, vain muutamia kertoja vuodessa, ja tapaamiset liittyvät yleensä alkavaan neuvotteluun. Lapset ja nuoret kertoivat keskustelewansa edunvalvojansa kanssa oman mielipiteen muodostamisesta sekä sen esille tuomisesta. Kokemusten mukaan edunvalvoja pystyy tukemaan lasta ja nuorta siinä, että he kertovat omista ajatuksistaan sosiaalityöntekijälle tai muille hänen asioitaan hoitaville aikuisille. Tarvittaessa edunvalvoja voi olla lapsen mukana etenkin virallisissa kuulemistilaisuuksissa huolehtimassa siitä, että lapset näkemykset ja toiveet tulevat esille.

Tärkeimpinä asioina edunvalvontaprosessissa on suhteen syntyminen lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan välille sekä luottamuksen rakentuminen. Lapset ja nuoret kertoivat suhtautuneensa edunvalvontaprosessin alussa edunvalvojaansa uteliaasti, mutta toisaalta myös varauksellisesti. Edunvalvojan sekä lapsen ja nuoren välinen suhde rakentui hitaasti kohtaamisten, keskusteluiden ja vapaan yhdessäolon kautta. Edunvalvontasuhteet olivat

olleet vuosien mittaisia, ja vastaajat kokivat, että edunvalvojan pysyvyys sekä säännölliset tapaamiset olivat merkittäviä tekijöitä suhteen rakentumiselle. Lapset ja nuoret eivät tuoneet esille yksittäisiä seikkoja, jotka olivat edistäneet tai heikentäneet suhteen muodostumista, vaan tärkeimpänä tekijänä nähtiin nimenomaan hitaasti tapahtuva tutustuminen lapselle ja nuorelle tutussa ja turvallisessa ympäristössä.

Lapset ja nuoret kertoivat pystyneensä luomaan luottamuksellisen suhteen edunvalvojansa kanssa. Luottamus oli rakentunut pikkuhiljaa, ja edunvalvojan konkreettinen toiminta oli edesauttanut luottamuksen syntyä. Lapsilla ja nuorilla oli myös ollut ristiriitaisia näkemyksiä lapsen edusta, mutta erimielisyydet eivät olleet kuitenkaan heikentäneet luottamusta. Pitkässä edunvalvontasuhteessa tulee väistämättäkin tilanteita, jolloin lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan mielipiteet ja kannat lapsen edun mukaisesta toiminnasta ja päätöksistä eroavat toisistaan. Asioista keskusteleminen, avoin ja dialoginen vuorovaikutus sekä näkemuserojen hyväksyminen auttoivat lasta ja nuorta sekä edunvalvojaa ymmärtämään toistensa mielipiteet. Lapset ja nuoret kokivat, että he olivat pystyneet keskustelemaan edunvalvojansa kanssa henkilökohtaisista ja arkaluontoisistakin asioista. Edunvalvoja oli tuonut lapsille ja nuorille esille omaa salassapitovelvollisuuttaan, joka oli osaltaan tukenut luottamuksellista ilmapiiriä.

Lapset ja nuoret olivat kokeneet edunvalvojan hyvin merkityksellisenä toimijana heidän lastensuojeluprosessissaan. Vastaajat kuvailivat edunvalvojaa sanoilla sanansaattaja, asioiden hoitaja ja kartalla olija. Sanansaattajan roolissa edunvalvojan tehtävänä oli pitää esillä ja viedä eteenpäin lasten ja nuorten asioita ja mielipiteitä. Sanansaattajaa tarvittiin virallisissa neuvottelutilanteissa, mutta myös muissa tilanteissa, joissa käsiteltiin lapsen ja nuoren arkeen ja elämään liittyviä asioita. Vaikka edunvalvoja toimi sanansaattajana, lapset ja nuoret saattoivat olla myös henkilökohtaisesti läsnä tilanteissa. Tällöin lapsen ja nuoren mielipiteen esille tuominen oli kuitenkin edunvalvojan vastuulla joko siten, että hän käytti lapsen ja nuoren puhevaltaa tai siten, että hän huolehti, että lapsen ja nuoren näkemykset tulivat esille.

Edunvalvoja on lasten ja nuorten kokemusten mukaan myös asioiden hoitaja. Tällä lapset ja nuoret tarkoittavat edunvalvojen osallistumista epävirallisiin kohtaamisiin ja arkisten asioiden hoitamiseen. Edunvalvojat huolehtivat esimerkiksi lapsen harrastuksiin liittyvistä asioista etsimällä lapsen ja nuoren kanssa yhdessä hänelle sopivaa harrastusta, ja

hoitamalla lapsen ja hänen sukulaistensa tapaamisten järjestelyihin ja organisointiin liittyviä asioita yhdessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan henkilökunnan kanssa. Edunvalvojan toiminta lasten ja nuorten asioiden hoitajana näyttäytyy hyvin vaihtelevana ja monipuolisena. Toiminta määräytyy pitkälti lasten ja nuorten tarpeiden ja toiveiden mukaan. Hoidettavien asioiden valikoituminen ja edunvalvojan vastuun ottaminen niistä on hyvin erilaista. Lasten ja nuorten kokemusten mukaan edunvalvoja kuitenkin toimii asioiden hoitajana, ja toiminta voi näyttäytyä sekä konkreettisenä tekemisenä että asioiden järjestelijänä ja niiden toteutumisesta huolehtimisena taustalta.

Lasten ja nuorten kokemukset lastensuojelun edunvalvonnasta tiivistyvät mielestäni erään nuoren kuvaukseen edunvalvojasta. Hänen mukaansa edunvalvoja on ”kartalla olija”, joka tuntee lapsen ja nuoren vuosien ajalta, on luonut häneen pysyvän, tärkeän ja luottamuksellisen ihmissuhteen, tietää ja tunnistaa lapsen ja nuoren tarpeet ja toiveet, puhuu lapsen puolesta ja vie hänen sanaansa eteenpäin viranomaisille ja muille lapsen asioissa työskenteleville ammattilaisille. Kartalla olija pystyy hoitamaan tehtävänsä tapaamalla lasta ja nuorta säännöllisesti ja järjestämällä tapaamisista sellaisia, joissa molemminpuolinen vuorovaikutus mahdollistuu. Tutkimukseen osallistuneet lapset ja nuoret kokivat hyvin tärkeänä, että edunvalvojat olivat ajan tasalla ja tietoisia heidän asioistaan. Tällöin lapset ja nuoret pystyivät kertomaan omista asioistaan edunvalvojille ollen tietoisia siitä, että edunvalvoja tuntee ja tietää heidän taustansa ja esimerkiksi perhehistoriansa sekä elämäntarinansa.

Lapset ja nuoret kokivat lasten asioista vastaavien sosiaalityöntekijöiden olevan henkilöitä, jotka päättävät heidän asioistaan tuntematta heitä ja luomatta heihin luottamuksellista suhdetta. Toisaalta he eivät kritisoineet suoranaisesti sosiaalityöntekijöitä, vaan ennemminkin lastensuojelutyöhön liittyvää kiirettä ja byrokraattisuutta, jotka mahdollisesti estävät lapsen ja nuoren sekä sosiaalityöntekijän säännöllisen yhteydenpidon. Lapset ja nuoret kokivat, että heidän kuulemisensa ja heidän ajatustensa ja toiveidensa ottaminen mukaan päätöksentekoon on merkittävää.

Edunvalvonta ja edunvalvojan toiminta näyttäytyvät lapsille ja nuorille hyvin merkityksellisinä. Huostaanotetuilla lapsilla on usein takanaan katkenneita ihmissuhteita, epävarmuutta ja menetyksiä. Lapset ja nuoret voivat kokea myös epäluuloisuutta viranomaisia

kohtaan, ja viranomaisten vaihtuvuus on yleistä. Tämän tutkimuksen mukaan edunvalvonta mahdollistaa lapselle ja nuorelle pysyvän ihmissuhteen edunvalvontamääräyksen ajaksi. Pysyvyyden lisäksi edunvalvojalla on todellisia, lakiin perustuvia mahdollisuuksia vaikuttaa lapsen ja nuoren lastensuojeluprosessiin ja sitä kautta heidän arkielämäänsä.

Jokaisella lapsella on lain suoma oikeus edunvalvojaan, mikäli edunvalvontamääräyksen kriteerit täyttyvät. Todellisuudessa edunvalvojan tarpeen arvioiminen ja hakeminen jää usein yksittäisen sosiaalityöntekijän vastuulle. Kiireellisimpien asioiden vuoksi edunvalvonnan hakemiseen liittyvä arviointi ja keskustelu lapsen kanssa voi helposti unohtua. Koska kyseessä on kuitenkin lastensuojelulain velvoittava pykälä, sen käyttöä tulisi harmita jokaisen asiakkaana olevan lapsen kohdalla. Lapselle ja nuorelle tulisi kertoa edunvalvonnasta, jotta hän osaisi tarvittaessa myös itse vaatia edunvalvojan hakemista. Lasten ja nuorten lisäksi myös lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen vanhemmille tulisi kertoa edunvalvonnasta. Yleisen tietoisuuden lisääminen sekä sosiaalipalvelujen asiakkaille että sosiaalialan työntekijöille lisäisi myös lapsen oikeuksia saada hänelle kuuluvat palvelut.

Edunvalvonnasta huolimatta lastensuojeluprosessia kokonaisuudessaan tulisi selkiyttää. Päätöksentekoprosessit ja niihin liittyvä epämääräisyys näyttäytyvät lapsille ja nuorille jopa kaaottisina. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on varmistua siitä, että asiakkaana oleva lapsi tai nuori on tietoinen omasta tilanteestaan ja siihen liittyvistä toimenpiteistä. Hänelle tulee myös perustellusti kertoa, keitä henkilöitä hänen asiassaan on mukana, ja mitkä ovat heidän roolinsa. Lastensuojeluprosessin selkiyttämisen lähtökohdana on varmistaa, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kohtaa asiakkaana olevia lapsia ja nuoria. Lapset ja nuoret ovat valitettavan oikeassa siinä, ettei sosiaalityöntekijöillä ole aikaa tavata heitä muutoin kuin pakollisissa yhteyksissä. Tämä muutos edellyttää lisää resursseja lastensuojelutyöhön tai töiden uudelleen järjestämistä siten, että sosiaalityöntekijöiden työaika vapautuisi asiakkaiden kohtaamiseen.

Tutkimuksen mukaan edunvalvontatyöskentelyä voidaan kehittää entistä lapsilähtöisemmäksi. Vaikka lapset ja nuoret kokevat edunvalvonnan toimivana ja tärkeänä toimintana, edunvalvojat eivät ole voineet työskentelyllään poistaa lapsilta lastensuojeluprosessiin liittyvää epäselvyyttä. Tämä korostuu etenkin palaverikäytännöissä ja muissa päätöksen-

tekotilanteissa. Edunvalvojan tulisi vielä selkeämmin kertoa lapselle ja nuorelle lastensuojeluprosessin vaiheista ja niihin vaikuttavista tekijöistä. Edunvalvojan tulee myös huolehtia siitä, että aikuisjohtoisissa tilanteissa asiat käsitellään lapsen kielellä selkeästi ja ymmärrettävästi.

Tutkijana jäin pohtimaan, mitä lapsen ja nuoren sekä edunvalvojan suhteelle tapahtuu edunvalvontaprosessin päätyttyä, jolloin vuosia kestänyt luottamuksellinen ja läheinen ihmissuhde lakkaa olemasta ainakin virallisesti. Miten tämä vaikuttaa lasten ja nuorten elämään, vai jääkö edunvalvoja heidän elämäänsä ”tärkeänä aikuisena” ilman edunvalvontamääräyksen suomaa tehtävää? Tämän lisäksi pohdin, miten lastensuojeluprosessissa olevat lapset tulevat kuulluiksi ja nähdyiksi ilman edunvalvojaa, mikäli lapsen huoltajat eivät toimi aktiivisesti edunvalvojan tavoin lasten elämässä. Olisi ollut myös mielenkiintoista tarkastella, ovatko lasten ja nuorten kokemukset erilaisia eri puolella Suomea. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt asuivat Pohjois-Suomen alueella ja edunvalvontasuhteet näyttäytyivät hyvin samankaltaisia. Tutkimuksellisesti olisi ollut mielenkiintoista saada haastatella sellaista lasta tai nuorta, joka olisi asunut muualla Suomessa edunvalvontasuhteen aikana. Toivon, että joku tutkija ottaisi vastaan toiveeni näistä jatkotutkimusaiheista.

*”Mää oon iloinen että mulla on ollut edunvalvoja. Siitä on vaan paljon hyötyä.
Suosittelen todella lämpimästi edunvalvojan hakemista.” (H5)*

Lähteet

- Alasuutari, Maarit 2005: Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa? Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Jyväskylä. 145-162.
- Araneva, Mirjam 2010: Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta - lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki. 58-86.
- Araneva, Mirjam 2016: Lapsen suojelu. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Käsikirja lapsen asioista päättävälle. Talentum Pro. Helsinki.
- Bardy, Marjatta 2009: Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 17-46.
- Beckett, Chris 2006: Essential Theory for Social Work Practice. SAGE Publications Ltd. Lontoo.
- Cantell, Hannele 2010: Ratkaiseva vuorovaikutus. Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa. PS-kustannus. Juva.
- Compton, Beulah R. & Galaway, Burt & Cournoyer, Barry R. 2005: Social Work Processes. Seventh Edition. Brooks/Cole. Belmont.
- De Godzinsky, Virve 2013: Lapsen etu ja osallisuus tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvia & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Viro. 155-182.
- Eronen, Tuija 2012: Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Eronen, Tuija 2013: Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2013. Tampere.
- Eskola, Jari 2015: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4. uudistettu painos. PS-kustannus. Juva. 185-206.
- Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi 2006: Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. Juva. 21-44.
- Esitutkintalaki 22.7.2011/805.
- Forsberg, Hannele 1998: Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Lastensuojelun keskusliitto. Saarijärvi.
- Granfelt, Riitta 2000: Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa Teoksessa Karvinen, Synnove & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. 99-116.
- Hakalehto-Wainio, Suvia 2013: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvia & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Viro. 17-52.

- Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi 2009: Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 89-100.
- Helavirta, Susanna 2011: Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009: Tutki ja kirjoita. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Hohti, Riikka & Karlsson, Liisa 2013: Lasta kannattaa kuunnella. Teoksessa Reivinen, Jukka & Vähäkylä, Leena (toim.): Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Gaudeamus Helsinki University Press. Tallinna. 164-174.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2009: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 117-132.
- Hämäläinen, Kati 2012: Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56/2012. Väestöliitto. Helsinki.
- Johnson, Miriam M. & Harrison, W. David 1999: The Social Work Process of Social Care Planning. Teoksessa Compton, Beulah R. & Galaway, Burt: Social Work Processes. Brooks/Cole Publishing Company. California. 6. painos. 1. painos 1998. 372-380.
- Karling, Marjo & Ojanen, Tuija & Sivén, Tuula & Vihunen, Riitta, & Vilén, Marika 2009: Lapsen aika. WSOY Oppimateriaalit Oy. Helsinki.
- Kinnunen, Susanna 2015: How are you? The narrative in – between spaces in young childrens' daily lives. University of Oulu. Juvenes Print. Tampere.
- Kiviniemi, Kari 2015: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4. uudistettu painos. PS-kustannus. Juva. 74-88.
- Kuukka, Anu 2015: Lapset, ruumiillisuus ja päiväkodin järjestys. Tutkimus ruumiillisuuden tuottamisesta ja merkityksellistymisestä lasten päiväkotiarjessa. Akateeminen väitöskirja. University of Jyväskylä. Jyväskylä.
- Kyrönlampi-Kylmänen, Taina 2010: Lapsen hyvä arki. Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa. Hämeenlinna.
- Känkänen, Päivi 2013: Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Tampere.
- Lahikainen, Anja Riitta 2001: Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WSOY. Porvoo. 21-46.
- Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 22.9.2000/812
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.
- Laine, Kaarina 2006: Lapsen sosiaalinen maailma päivähoitossa. Teoksessa Häkkä, Arja & Kuokkanen, Helena & Virolainen, Arja (toim.): Lapsen parhaaksi. Lähihoitaja varhaiskasvattajana. Edita Prima. Helsinki. 65-107
- Laine, Salla 2012: Tilaa todellisuudelle. Lastensuojelun edunvalvojen kokemuksia lasten käsityksistä omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa. Pro Gradu -tutkielma. Lapin Yliopisto.

- Laine, Timo 2015: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja ana-lyysimenetelmiin. 4. uudistettu painos. 29-51.
- Lammenranta, Markus 2002: Kokemus tiedon lähteenä. Teoksessa Haaparanta, Leila & Oesch, Erna (toim.): Kokemus. Tampereen yliopistopaino. Tampere.
- Lehtomaa, Merja 2005: Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen. Dialogia Oy. Tartu. 163-194.
- Lähteenmäki, Minna 2013: Lapsi turvapaikanhakijana. Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Marjomaa, Paula & Lapinleimu, Otso & Laakso, Milja 2010: Löytöretki lastensuojelun edunvalvontaan. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta - lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki. 9-35.
- Mattila, Kati-Pupita 2011: Lapsen vahvistava kohtaaminen. PS-kustannus. Juva.
- Mattila, Kati-Pupita 2007: Arvostava kohtaaminen arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. PS-kustannus. Juva.
- Moilanen, Johanna 2015: Tutkimus lastensuojelun tukihenkilötoiminnan muutoksista. Relationaalinen näkökulma. Akateeminen väitöskirja. University of Jyväskylä. Jyväskylä.
- Muukkonen, Tiina 2009: Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. 133-143.
- Nieminen, Liisa 2013: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Talentum. Liettua
- Niskala, Asta & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Ojaniemi, Pekka 2015: Kehittäjäasiakastointiminta – asioihin vaikuttamista kokemuksen kautta. Teoksessa Väyrynen, Sanna & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Ojaniemi, Pekka (toim.). Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. United Press Global & kirjoittajat. EU. 131-154.
- Nurmi, Jari-Erik & Ahonen, Timo & Lyytinen, Heikki & Lyytinen, Paula & Pulkkinen, Lea & Ruoppila, Isto 2014: Ihmisen psykologinen kehitys. PS-kustannus. Juva.
- O’Kane, Claire 2008: The Development of Participatory Techniques. Facilitating Children’s Views about Decisions Which Affect Them. Teoksessa Christensen, Pia & James, Allison (toim.): Research with Children. Perspectives and Practices. Routledge. Oxon. 2. uudistettu painos. 1. painos 2000. 125-155.
- Paju, Elina 2013: Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Tutkijaliitto. Tampere.
- Pajulammi, Henna 2013: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Sivianna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Viro. 89-123.
- Pajulammi, Henna 2014: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Yliopistollinen väitöskirja. Lapin yliopisto. Talentum. Viro.
- Payne, Malcom 2005: Modern social work theory. Kolmas painos. Palgrave Macmillan. New York.
- Pekki, Anu & Tamminen, Tuula 2002: Lapsen ehdoilla. Kunnallissalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut, nro 33. Pole-Kuntatieto Oy. Vammala.
- Peltonen, Ulla-Maija 2009: Rajaton kokemus – näkökulmia toiseen tietoon. Teoksessa Launis, Kati & Tikka, Marko (toim.): Työväki ja kokemus. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Sastamala. 11-26.

- Perttula, Juha 2005: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, Juha & Lomamaa, Timo (toim.): Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen. Dialogia Oy. Tartu. 115-162.
- Pulkkinen, Lea 2002: Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. PS-kustannus. Keuruu.
- Rantamaa, Marika 2013: "On se kyllä kantanut hedelmää": lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lapsen edunvalvojan yhteistyö systeemitieteellisessä viitekehyksessä. Lapin Yliopisto.
- Reinikainen, Sarianna 2007: Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakesin raportteja 7/2007. Stakes. Helsinki.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Jyväskylä. 9-56.
- Räty, Tapio 2015: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. 3. uudistettu painos. Edita Publishing Oy. Porvoo.
- Röning, Tiina 2013: Aikuinen mallina ja vihan hallinnan opettajana. Teoksessa Nurmi, Päivi (toim.): Lapsen ja nuoren viha. Ps-kustannus. Juva. 149-161.
- Sinko, Päivi 2004: Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Palmenia-kustannus. 2004.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.
- Taajamo, Terhi 2006: Perhetyö lähihoitajan työkenttänä. Teoksessa Häkkä, Arja & Kuokkanen, Helena & Virolainen, Arja (toim.): Lapsen parhaaksi. Lähihoitaja varhaiskasvattajana. Edita Prima. Helsinki. 229-250.
- Tammi, Tiina & Lapinleimu, Otso 2010: Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta - lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki. 37-57.
- Tapola-Haapala, Maria 2011: Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina. Tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Tikkanen, Kaija 2012: 15-20-vuotiaiden nuorten toivo, sen ylläpitäminen ja vahvistaminen. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Tolonen, Hannele 2015: Lapsi, perhe ja tuomioistuin. Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Yliopistollinen väitöskirja. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki. Tampere.
- Tulensalo, Hanna 2010: Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa. Teoksessa Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta - lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Helsinki. 88-117.
- Tuomi, Jouni & Sarajarvi, Anneli 2011: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Helsinki.
- Törrönen, Maritta 2000: Lapset arjen subjekteina. Teoksessa Karvinen, Synnove & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.): Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suuntauksia. SoPhi. Jyväskylä. 146-167.
- Valjakka, Eeva 2002: Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.): Lapsen asema erossa. WSOY Lakitieto. Juva. 37-59.
- Varto, Juha 2005: Laadullisen tutkimuksen metodologia. Elan Vital. Lahti.
- Virkki, Päivi 2015: Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Helsinki.

- Virolainen, Arja 2006: Varhaiskasvatus arjen toimintana. Teoksessa Häkkä, Arja & Kuokkanen, Helena & Virolainen, Arja (toim.): Lapsen parhaaksi. Lähihoitaja varhaiskasvattajana. Edita Prima. Helsinki. 109-178.
- Vuorisalo, Mari 2013: Lasten kentät ja pääomat. Osallistuminen ja eriarvoisuuksien rakentuminen päiväkodissa. Akateeminen väitöskirja. University of Jyväskylä. Jyväskylä.
- Väisänen, Tiina 2013: Asianomistaja-asemassa olevan lapsen kuulemisesta ja kertomuksen luotettavuuden arvioinnista seksuaali- ja väkivaltarikosasioissa. Teoksessa Mikola, Tuulikki & Konttinen, Essi (toim.): Lapsen asema kansainvälistyvässä maailmassa. Helsingin hovioikeuden julkaisuja. Helsingin hovioikeus. Helsinki. 73-100.
- Väänänen, Riitta 2013: Perheen rakenteen, dynamiikan ja arvojen merkitys lapsen psyykkiselle hyvinvoinnille. Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio.
- Woodhead, Martin & Faulkner, Dorothy 2008: Subjects, Objects or Participants? Dilemmas of Psychological Research with Children. Teoksessa Christensen, Pia & James, Allison (toim.): Research with Children. Perspectives and Practices. Routledge. Oxon. 2. uudistettu painos. 1. painos 2000. 10-39.

Liitteet

Liite 1 Lupakirje

Hei!

Olen Lapin yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen Pro Gradu -tutkielmani lasten kokemuksista lastensuojelun edunvalvonnasta. Olen kiinnostunut siitä, miten lapset ovat kokeneet edunvalvonnan ja edunvalvojan. Lasten kokemuksia edunvalvonnasta ei ole aikaisemmin tutkittu, jonka vuoksi tutkimus on tärkeä. Tutkimuksessa kerättyä tietoa käytetään edunvalvojen tekemän työn kehittämiseen esimerkiksi uusien edunvalvojen koulutusten suunnittelussa.

Tutkimuksessa haastattelen kuutta lasta ja nuorta, joilla kaikilla on ollut aikaisemmin edunvalvoja. Haastattelen lapset kasvotusten ennalta sovitussa paikassa esimerkiksi heidän kotonaan tai koulussa. Haastattelu kestää n. 30-45minuuttia. Teen haastattelut helmi-huhtikuun aikana. Tämän jälkeen analysoin tutkimustulokset, ja tutkimukseni valmistuu syksyllä 2016.

Lapsellasi on ollut lastensuojelun edunvalvoja lastensuojeluasiakkuuden aikana tai jossain sen vaiheessa. Pyydänkin, että lapsesi saisi osallistua haastatteluun. Haastateltavien lasten nimet ja henkilötiedot eivät tule kenenkään ulkopuoliseen tietoon, ja tutkimuksessa kerätty aineisto hävitetään/säilytetään asianmukaisesti.

Ystävällisin terveisin,

Pilvikki Harju

SUOSTUMUS

Suostun siihen, että lapseni _____ voi osallistua Pilvikki Harjun tekemään Pro Gradu -tutkimukseen liittyen lapsen kokemuksiin edunvalvonnasta.

Annan suostumukseni vapaaehtoisesti ja olen saanut riittävästi tietoa tutkimuksesta.

aika, paikka

huoltajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 2 Haastattelurunko

Teemahaastattelukysymykset:

Kerrotaan lapselle tutkimuksesta ja siitä miksi olen halunnut häntä haastatella. Kerrotaan myös edunvalvonnasta. ("Olen kiinnostunut edunvalvonnasta ja lapsista. Sinullakin on ollut edunvalvoja lastensuojeluasiassa. Haluaisin jutella sinun kanssasi siitä, millaista sinulla on ollut edunvalvojasi kanssa ja mitä asioita te olette tehneet.")

1. Taustatiedot haastateltavasta

- Mikä sinun nimesi on?
- Minkä ikäinen sinä olet (nyt)?
- Mitä sinulle nyt kuuluu?
- Missä sinä nykyisin asut?

Vapaan kerronnan kutsu: Mitä muistat edunvalvonnasta?

2. Keskustelua lastensuojeluasiakkuuden päätöksentekotilanteista.

- Millaisia palavereita sinulla on ollut silloin kun olit lastensuojelun asiakkaana? Esimerkiksi lastensuojeluun liittyviä palavereita?
- Missä palavereita on pidetty?
- Ketä siellä palavereissa on ollut paikalla?
- Muistatko keitä henkilöitä on ollut mukana sinun asioista päättämässä?

3. Keskustelua edunvalvonnasta ja edunvalvojasta.

- Muistatko "Mattia?" (edunvalvojan nimi)
- Miten tutustuit "Mattiin"?
- Missä te "Matin" kanssa tapasitte?
- Millaisista asioista te juttelitte?
- Miten teillä "Matin" kanssa meni?
- Pystyitkö kertomaan "Matille" omia ajatuksiasi ja kokemuksiasi?
- Luotitko "Mattiin"? Miksi? Mikä vahvisti/heikensi luottamusta?

- Pettikö ”Matti” luottamukseksi? Jos, niin millä tavoin?
- Ymmärsikö ”Matti” sinun tilanteesi aivan oikeasti?
- Oliko teillä ”Matin” kanssa erimielisyyksiä? Jos oli, miten selvititte ne?

4. Edunvalvonnan lähtötilanne

- Kuka sinulle kertoi edunvalvonnasta?
- Tiedätkö miksi sinulla oli edunvalvoja?

5. Edunvalvonnan vaikutukset

- Osasiko ”Matti” auttaa sinua?
- Millä tavoin hän auttoi?
- Olisiko ”Matin” pitänyt tehdä vielä jotain muuta joka olisi auttanut sinua vielä enemmän?
- Mikäli ”Matti” ei osannut auttaa, mitä hänen olisi pitänyt tehdä?
- Oliko ”Matin” käytöksessä tai tavassa toimia jotain sellaista, joka harmitti sinua?

6. Mitä muuta haluat kertoa edunvalvonnasta?